

**ИЗВЈЕШТАЈ О ПРИМЈЕНИ КОНВЕНЦИЈЕ
О УКИДАЊУ СВИХ ОБЛИКА ДИСКРИМИНАЦИЈЕ ЖЕНА
У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ**

Јануар 2004. године

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

1. Освјешћивање жена у Босни и Херцеговини има свој историјски контекст који сеже од 1919. када је основано феминистичко, нестраначко удружење, по узору на слично, под називом "Друштво за просвјешћивање жена и заштиту њених права".

У Другом свјетском рату жене су основале ратне 1942. год. Антифашистички фронт жена. Овај период женама из Босне и Херцеговине, односно бивше Југославије омогућио је приступ свакој професији, исту плату као и мушкарцима, годину дана породилског одсуства, легализовање прекида трудноће и од 1952. год. развод који се могао постићи споразумом.

На првим вишепартијским изборима 1990. год. жене су биле маргинализоване, што је парадокс везан за демократски процес. Улога жене је додатно поремећена током рата у Босни и Херцеговини уласком милитаризма у свакодневни живот. Рат је утјецао на репродуктивно и сексуално здравље жена и дјевојчица, а највише због повећаног сексуалног насиља: силовања, сексуално преносивих болести, укључујући АИДС/ХИВ, и нежељене трудноће. Кривично дјело силовања први пут је постало кривично дјело против човјечности. Због рата основне социјалне услуге постале су недоступне за већину становништва, што је највише утјецало на здравствено стање жена, као и цијелог становништва БиХ.

Ипак, покрет жена током рата донио је нове снаге, као што су жене миротворке, хуманитарке, које су нашле снаге и идеје да се добро организују и да у постратном периоду буду носиоци активности у идентификацији потреба, изналажењу рјешења и ресурса за побољшање статуса и оснаживање жена.

2. Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена (у даљем тексту ЦЕДАВ), коју је Босна и Херцеговина преузела сукцесијом 01.09.1993. године, ступила је на снагу 01.10.1993. године. Босна и Херцеговина је од 1992. до 1995. прошла ратни период. Рат је окончан у децембру 1995. године, када је у Дејтону склопљен мировни споразум - "Општи оквирни споразум за мир за Босну и Херцеговину", којим је Босна и Херцеговина наставила своје постојање као децентрализована држава, уређена на новим принципима и стандардима које је поставио наведени мировни споразум и Устав Босне и Херцеговине (позив на ЦОРЕ).

Стање женских права у Босни и Херцеговини можемо представити помоћу неколико генералних карактеристика, а то су:

- а) Босна и Херцеговина има свеобухватан законодавни оквир који спречава дискриминацију на основу пола, који је сад додатно ојачан и Законом о равноправности полова у Босни и Херцеговини. Треба свакако напоменути чињеницу да је пособност судова да примјене ове законе до сада била прилично ограничена јер су судови још увијек преоптерећени великим бројем предмета. Провођењем реформе судског система у земљи ово стање већ сада се мијења, а очекујемо да ће такве промјене у будућности бити још видљивије. Такођер, у Босни и Херцеговини нема одвојених судова за питања радних спорова који би могли приоритетизирати захтјеве или тужбе које се односе на ту област. Постоје, такођер, озбиљна размишљања да би због слабљења економске ситуације у Босни и Херцеговини било ризично подстаћи судска парницења, јер би ове правне активности учиниле ситуацију у БиХ још комплекснијом. Све то упућује нас на сложено дјеловање више фактора који обесхрабрују жене. Ипак, лоша економска ситуација није утјецала на то да се свакодневно повећавају активности које имају за циљ провођење активности и планирање мјера за бољу заштиту жена.

- b) Недовољно образована женска популација такођер утјече на настављање традиционалне улоге жене и мушкараца. Образовање, посебно женске дјеце, није било виђено као потреба у вријеме када је већина старије руралне популације одрасла. Жене, школоване или нешколоване, усмјераване су на брак, одржавање домаћинства и васпитање дјеце. Упркос високој стопи неписмености међу старијим групама, садашњи показатељи говоре да се ниво образовања жена драстично повећава. Већ 1991. година показује да је у основним школама 49% дјевојчица. Тренд се и после 2000. године наставља повећавати, тако да је 49% ученика дјевојчица у Федерацији БиХ, а у РС 50%. Још увијек је видљива подјела на женска и мушка занимања. У посљедње вријеме због сиромаштва опада ниво образовања и мушкараца и жена, што може водити даљем продубљивању традиционалних концепција.
- c) Упркос покривености основним видом здравствене заштите, велики број лица налази се изван система здравствене заштите, поготову ако се ради о избјеглицама или расељеним лицима. Жене чине преко 51% популације, од којих је 25% у фертилној доби. Заједничко за жене у репродуктивној доби је опадање стопе плодности због честих намјерних прекида трудноће, што је био врло често једини начин планирања породице. Сексуално образовање још увијек је неадекватно, а чињеница је да је дошло до пораста раних сексуалних активности адолесцената, порасла је стопа нежељених трудноћа и забиљежен пораст заразних болести. Посебан проблем у области здравства представљају неуједнаженост здравствених ресурса у урбаним и руралним подручјима, мањак расположивих гинеколошких служби, недовољан ниво образовања – нарочито за адолесценте, недовољан ниво здравствене промоције и недостатак мултидисциплинарног интегралног приступа проблемима здравља жена.
- d) Насиље у породици је проблем који највише продубљује јаз између жена и мушкараца. Насиље у породици директно је везано за проблем сиромаштва и развијеност механизма заштите од насиља у породици. Подаци о броју пријављеног насиља у породици које прикупљају и обрађују невладине организације у односу на број пријављених случајева код органа власти много су већи тако даје у Босни и Херцеговини веома тешко пратити проблем насиља у породици. Охрабрујуће је то што је порасла свијест у друштву, па се тако овом проблему посвећује све већа пажња и проводе мјере за његово сузбијање, а први резултати већ су видљиви.
- e) Резултати избора показују позитивне помаке када је у питању учешће жена у бх. политичком животу. Ипак, у свим сферама политике и даље доминирају мушкарци. Успостављена структура гендер центара - центара за равноправност и једнакост полова, већ има значајну улогу у оснаживању жена. Све већи број жена је охрабрен да учествује у јавном и политичком животу, уз подршку невладиних организација и женских удружења, које су, такођер, своје активности усмјериле на јачање и охрабривање жена за учешће у јавном и политичком животу.
- f) Статистички подаци, који би боље приказали стање у Босни и Херцеговини, у већини случајева нису добар показатељ јер нису разврставани по полу и не публикују се, као такви, за потребе јавности. Садашњи тренд да се ови подаци прилагоде и разврстају у прихватљиву форму је у замаху и већ су предузети скромни подухвати да се статистички подаци о женама и мушкарцима посебно истражују и развијају за цијели простор Босне и Херцеговине. То ће, такођер, бити једна од кључних активности будућих механизма који ће се успоставити у Босни и Херцеговини.

ЧЛАН 1. ДИСКРИМИНАЦИЈА ЖЕНА

1. Босна и Херцеговина је направила напредак у односу на стање које је постојало 1996. године и то нарочито у погледу креирања потребног законодавног оквира за заштиту жена.

Дефиниција “дискриминације жена”, која је садржана у члану 1. Конвенције о елиминацији свих облика дискриминације жена, у исто вријеме је и полазиште у Босни и Херцеговини за процјену позиције жена, ревизије законске регулативе и истраге третмана жена у свим областима свакодневног живота, као и за припрему одговарајућих приједлога за постизање коначног циља - стварање једнакости жена и мушкараца у друштву.

2. У Уставу Босне и Херцеговине, у члану ИИ, који је у цјелости посвећен људским правима, у тачки 4, наведена је одредба о забрани дискриминације у погледу признавања, уживања и заштите људских права. “Уживање права и слобода, предвиђених у овом члану или међународним споразумима наведеним у Анексу овог Устава, осигурано је свим лицима у Босни и Херцеговини без дискриминације по било ком основу, као што је: пол, раса, језик, вјера, политичко и друго мишљење, национално или социјално поријекло, повезаност са националном мањином, имовина, рођење или други статус.”

Устав БиХ такођер потврђује једнакост жена и мушкараца кроз одредбу о забрани дискриминације, али то чини и директно путем међународног инструментарија за људска права. У складу са чл. ИИ, тачка 2: “Права и слободе предвиђени су у Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода и у њеним протоколима који се директно примјењују у Босни и Херцеговини. Ови акти такођер имају приоритет над свим осталим законима.”

Наведени чланови требају се тумачити у складу са тачком 6. истог члана Устава БиХ, чија одредба прописује да “Босна и Херцеговина и сви судови, установе, органи власти, те органи којима посредно руководе ентитети или који дјелују унутар ентитета, подвргнути су, односно примјењују људска права и основне слободе на које је указано у ставу 2.

Људска права и слободе из Устава БиХ примјењују се у оба ентитета који имају обавезу да осигурају највећи могући стандард уживања људских права.

3. Полазећи од тога да је у Уставу БиХ и ентитетским уставима једнакост наведена као једно од људских права, дефиниција дискриминације која је укључена у Закон о равноправности сполова у Босни и Херцеговини, директно омогућава да се у пракси лакше препознају ситуације у којима са, на темељу пола, одређена лица доводи у различиту позицију, односно, различито се третира.

Овај закон уређује, промовира и штити равноправност полова, те гарантира једнаке могућности свим грађанима, како у јавној, тако и у приватној сфери живота. На овај начин подиже се стандард заштите гаранције људских права, посебно жена које су најчешће жртве. У члану 2. овог закона наводи се:

“Полови су равноправни.

Пуна равноправност полова гарантира се у свим сферама друштва, а нарочито у области образовања, економији, запошљавању и раду, социјалној и здравственој заштити, спорту, култури, јавном животу и медијима, без обзира на брачно и породично стање.

Дискриминација на темељу пола и полне оријентације је забрањена.”

Члан 3. овог Закона даје дефиницију дискриминације:

“Дискриминација по основу пола, у смислу овог Закона, представља свако правно или фактичко, директно или индиректно разликовање, привилеговање, искључивање или ограничавање по полу због којег се појединцима/кама отежава или негира признање, уживање или остваривање људских права и слобода у политичком, образовном, економском, социјалном, културном, спортском, грађанском и сваком другом подручју јавног живота.

Дискриминација може бити директна или индиректна.

Директна дискриминација по основу пола постоји када је лице било третирано, третира се, или може бити третирана неповољније у односу на друго лице, у истој или сличној ситуацији, а на основу пола.

Индиректна дискриминација по основу пола постоји када привидно неутрална правна норма, критериј, или пракса једнака за све, доведе у неповољан положај особу једног пола у поређењу са лицама другог пола.

4. Дискриминацијом по основу пола не сматра се норма, критериј или пракса коју је могуће објективно оправдати постизањем законитог циља, пропорционалног предузетим нужним и оправданим мјерама.

У складу са ставом 5. овог члана допуштено је успостављање специјалних мјера у циљу промовирања једнакости и равноправности полова и елиминације постојеће неравноправности, односно заштите полова по основу биолошког одређења.

5. Закон о равноправности полова БиХ укључује и додатне дефиниције дискриминације на темељу пола у члану 4, које гласе:

пол: друштвено успостављена улога жена и мушкараца у јавном и приватном животу за разлику од истог израза који даје биолошко одређење. Израз пол у духу овог закона показује значај који је унутар друштва дат биолошком одређењу пола;

б) насиље на основу пола: било које дјело које наноси физичку, менталну, сексуалну или економску штету, или патњу, као и пријетње таквим дјелима које озбиљно спутавају лица да уживају у својим правима и слободама на принципу равноправности полова, у јавној или приватној сфери живота, укључујући и трговину људима ради присилног рада, те ограничење или произвољно лишавање слободе лица изложених таквим дјелима;

ц) узнемиравање: свака ситуација у којој дође до нежељеног понашања у вези са полом, а које има за циљ и резултат наношење штете дигнитету лица или стварање застрашујуће, непријатељске, понижавајуће, пријетеће или сличне ситуације;

сексуално узнемиравање: свако понашање које ријечима, или радњама, или психичким дјеловањем сексуалне природе има за циљ или резултат наношење штете дигнитету лица, или стварање застрашујуће, непријатељске, понижавајуће, пријетеће или сличне ситуације, а које је мотивисано припадношћу различитом полу или различитом сексуалном оријентацијом, а које за оштећену особу представља непожељно физичко, вербално, сугестивно и друго понашање.

6. Кривични закони у БиХ наводе кршења принципа једнакости као једно од кривичних дјела усмјерених против људских права. Лица које почине то дјело, односно лица која “због разлика у националности, раси, боји коже, религији, етничком поријеклу, полу, језику, политичком или другом увјерењу, сексуалној оријентацији, материјалној позицији, рођењу, образовању, социјалној позицији

или неким другим околностима одузима другом лицу било које људско право или основну слободу коју препознаје међународна заједница или Устав, или на основу такве разлике даје другом лицу неко посебно право или предност, подлијеже новчаној казни или казни затвора до годину дана.

Исто се односи и на лица које прогоне друга лица или организације због подршке једнакости међу људима. Ако је дјело наведено у првом или другом параграфу овог члана починило званично лице злоупотребом своје позиције, то лице подлијеже казни затвора до три године.”

7. Закон о раду у БиХ уградио је елементе међународних конвенција којима се регулише ова материја, а које су прихваћене у уставима свих нивоа територијалне организације БиХ.

Лице које тражи запослење, као и лице које се запосли, не може бити стављено у неповољнији положај због расе, боје коже, пола, језика, вјере, политичког или другог мишљења, националног или социјалног поријекла, имовног стања, рођења или какве друге околности, чланства или нечланства у политичкој странци, чланства или нечланства у синдикату, физичких и душевних потешкоћа у погледу ангажовања, образовања, унапређења, услова и захтјева рада, отказивања уговора о раду или других питања која проистичу из радног односа

На основу изложеног може се закључити:

да Устав државе БиХ гарантира једнакост жена и мушкараца,

да устави ентитета (ФБиХ и РС) садрже одредбе о једнакости жена и мушкараца и забрану дискриминације на основу пола,

да Закон о равноправности сполова БиХ даје ширу дефиницију забране дискриминације на основу пола јер укључује директну и индиректну дискриминацију,

кривични закони БиХ и ентитета дефинишу кршење принципа једнакости као кривично дјело против људских права,

закони о раду ентитета садрже одредбе о забрани дискриминације у складу са међународним конвенцијама из области рада.

ЧЛАНОВИ 2. и 3. МЈЕРЕ ЗА ЕЛИМИНАЦИЈЕ ДИСКРИМИНАЦИЈЕ ЖЕНА

8. Већ дуже вријеме у Босни и Херцеговини се реализују опсежне економске и правне реформе. Осигурање једнакости жена постиже се јачањем њиховог статуса, едукацијом и њиховим активним учешћем у процесу доношења одлука у свим друштвеним секторима. Чак и у срединама гдје је осигурана једнака могућност приступа образовању на свим нивоима, ипак, то увијек не одражава и једнаке могућности у напредовању у каријери, избору занимања, једнаке дохотке, могућности одлучивања и једнаку економску снагу. Економски опоравак реализује се споро, тако да је бх. становништво, што због последица рата и дугог транзиционог периода, веома осиромашено, односно већина становништва још увијек живи у великој оскудици.

9. Упоредо са припремом нових закона и других прописа, Босна и Херцеговина врши усклађивање постојеће законске регулативе са законским актима Европске уније. Овај динамични процес стварања новог законског поретка је прилика за ревизију предложених закона и других прописа (прописи, одлуке, сталне наредбе, укази и инструкције), а посебно прилика за укључивање нових рјешења у оквиру закона, која ће омогућити једнаке могућности и женама и мушкарцима у свим сферама живота. Најбољи примјер за то је већ наведени Закон о равноправности полова у БиХ, али и остали већ споменути закони

обавезно садрже ову компоненту, а посебно они који су донесени у посљедње двије године.

10. У члану 3, став 5, Закона о равноправности полова у БиХ наводи се могућност предузимања афирмативних акција које се неће сматрати дискриминативним, а гдје се дискриминацијом на темељу пола не сматра норма, критериј или пракса коју је могуће објективно оправдати постизањем законитог циља, пропорционалног подузетим нужним и оправданим мјерама.

11. Закон о равноправности полова у БиХ предвиђа и оснивање Агенције за равноправност полова на бх. нивоу са сљедећим надлежностима:

1. Вршити израду периодичног Националног плана акције за промовисање гендер једнакости, заснованог на приједлозима свих државних министарстава, те плановима Гендер центра Федерације Босне и Херцеговине (даље у тексту Гендер ФБиХ) и Гендер комисије Републике Српске (даље у тексту Гендер РС); Министарство за људска права и избјеглице подноси Државни план акција Вијећу министара на усвајање, једном годишње;
2. Пратити provedбу, те координисати активности са свим релевантним субјектима из Државног плана, који су наведени у ставу 1, овог члана;
3. Припремати годишњи извјештај о реализацији активности на спречавању дискриминације по основу пола у БиХ, који се темељи на извјештајима Гендер ФБиХ и Гендер РС, те подносити Вијећу министара БиХ;
4. Вршити анализу закона, других прописа и општих аката усвојених од Вијећа министара ради праћења остваривања једнакости и равноправности полова и на приједлог Министарства за људска права и избјеглице за покретање измјена и допуна постојеће легислативе у БиХ у складу са међународним споразумима и прописима Европске уније;
5. Развијати методологију за процјену успјешности државне политике и програма везаних за једнакост и равноправност;
6. Обављати остале задатке и дужности у вези са промовисањем гендер једнакости и остваривањем циља овог Закона.”

До оснивања Агенције Министарство за људска права и избјеглице БиХ вршит ће надзор над провођењем Закона.

Заштита жена од било којег чина дискриминације

12. Босна и Херцеговина још увијек није формирала посебно тијело нити службу која би била одговорна за само за заштиту жена од било којег вида дискриминације. Многе жене траже савјет од гендер центра, посебно у питањима у вези са разводом брака, властитим издржавањем и издржавањем дјете након развода, радним односима и сексуалним злостављањем. Дискриминацију по основу рада тешко је доказати. У таквим околностима центар савјетује жене о њиховим правима и о методама заштите тих права, те их упућује на органе који су одговорни за рјешавање њихових проблема и за заштиту прекршених права.

Омбудсман је додатно средство извансудске заштите људских права, стога и заштите жена од дискриминације у пракси, чија је надлежност и одговорност образложена (позив на ЦОРЕ).

Мјере за осигурање пуног развоја и побољшања позиције жена

13. Важан предуслов за заштиту и побољшање положаја жена представља имплементација Конвенције о елиминацији свих облика дискриминације жена и мониторинг њене имплементације.

Једна од основних мјера побољшања позиције жена, као и за успостављање услова у којима жене могу уживати сва своја права и имати исте могућности у истом обиму као и мушкарци, јесте користити свој пуни потенцијал за учешће у политичком, економском, социјалном и културном развоју и за уживање истих предности према контрибуцији, јесте интеграција гендер једнакости (маинстреаминг) у постојеће политике, програме и законе.

У том циљу, Гендер центар ФБиХ, у сарадњи са Гендер центром РС, уз подршку ИБХИ-ја, припремио је пројекат под називом "Гендер једнакост и равноправност у БиХ", којег суфинансира Влада Републике Финске. Циљ пројекта је јачање улоге и одговорности гендер центра, који као централно владино тијело треба бити капацитирано у смислу финансијских и људских ресурса, те у смислу утјецаја на доношење одлука, да проведе задатке на ефикасан начин.

Циљ пројекта је и да побољша разумијевање гендер једнакости, да сви они који усвајају одлуке на свим нивоима владе буду свјесни неизбјежности интеграције гендер једнакости у све процесе утврђивања политика, закона и одлука и да се повећа ниво учешћа жена у политичким структурама одлучивања.

У складу са овим пројектом, владе ентитета основале су гендер центре као своје стручне службе. Гендер центар Федерације Босне и Херцеговине основан је 2000. године, а Гендер центар Републике Српске 2001. године. Ове двије институције су створиле цијелу структуру гендер маинстреаминга са око 200 лица номинираних за гендер питања. У структуру су укључени представници извршне власти свих нивоа.

Циљ стварања ове структуре је омогућавање вертикалног и хоризонталног повезивања институција у провођењу гендер маинстреаминга.

14. У структури законодавне власти формиране су парламентарне комисије за равноправност полова, као радна тијела законодавних органа.

Тако је 1999. године, на државном нивоу, Заступнички дом Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине основао Комисију за остваривање равноправности полова у Босни и Херцеговини. На Федералном нивоу, 2000. године, Заступнички дом Парламента Федерације Босне и Херцеговине, такођер, оснива своју Комисију за равноправност полова, а Народна скупштина Републике Српске оснива Одбор за друштвени положај жене и равноправност међу половима.

Крајем 2002. године Гендер центар Федерације Босне и Херцеговине покреће активност за оснивање таквих комисија и у кантоналним скупштинама.

15. Све ове комисије имају сличне мандате, који их обавезују да у свим активностима парламената или скупштина прате доношење прописа и разматрање материјала којим се утврђује политика у појединим областима, те да дефинишу и предложи мјере које ће осигурати једнак приступ и женама и мушкарцима у развојном процесу.

16. Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине 2002. године је усвојила: Изборни закон Босне и Херцеговине, који обавезују политичке партије да осигурају најмање једну трећину кандидата «мање заступљеног пола» на својим кандидатским изборним листама. Према досадашњим статистичким

подацима, у Босни и Херцеговини жене су увијек представљале мањински пол на кандидатским листама.

Закон о Високом судском и тужилачком вијећу Босне и Херцеговине
У критеријима рада овог Вијећа предвиђено је да, у случају када се у одабиру кандидати за мјеста тужилаца/тужитељица и судија/судиница нађу кандидати/кандидаткиње једнаких квалификација, искуства и стручности, предност се даје кандидату/кандидаткињи који/која припада полу који је мање заступљен у тој институцији у тренутку именовања.

18. Вијеће министара БиХ усвојило је План акције за борбу против трговине људима, којим се, између осталог, предузимају мјере подизања свијести, као и мјере за потпуну заштиту лица које су жртве трговине људима по принципима и међународним стандардима људских права. Министарство за људска права и избјеглице добило је мандат да реализује активности у вези са имплементацијом и праћењем конвенција из области људских права, а тиме и ЦЕДАВ конвенције.

19. Статистичке институције (Агенција и два ентитетска завода) покренуле су активности да од 2003. године сви подаци, које прикупљају те институције, буду разврстани по полу и да се такви објављују у њиховим службеним публикацијама. Оваква обавеза прописана је новим Законом о равноправности полова БиХ за све институције које су овлаштене да прикупљају статистичке податке (члан 18. Закона). Такођер, статистичке агенције су предузеле активности да почну прикупљати неке нове податке, који досада нису били прикупљани, а који ће бити разврстани по полу, на иницијативу и уз подршку гендер центара.

У циљу испуњавања обавеза прописаних Законом о равноправности полова у Босни и Херцеговини обавезати органе статистике на свим нивоима да се прикупљање, систематизовање и публикавање свих података разврстаних по полу угради у постојеће програме статистичких истраживања, усвојене од стране парламента ентитета.

20. У циљу боље имплементације закона и политика, покренут је и Пројекат имплементације Закона о равноправности полова БиХ. Приједлог пројекта је прихваћен од УН групе, на челу са УНДП-ом.

Пројекат има тенденцију да укључи све актере из ове области у имплементацију, како представнике законодавне власти владиних институција, тако и невладин сектор. То би била прилика за јачање сарадње између владиног и невладиног сектора.

Пројекат ће се имплементирати у неколико етапа и обухватат ће неколико области:

јачање институционалних механизма (Агенције за равноправност полова БиХ и ентитетских гендер центара),

обуку за институције које имплементирају Закон (судије, тужиоци, полиција, адвокати),

образовни систем, као посебну циљану област (из разлога провођења реформи и Стратегије припремљене у оквиру Пројекта ГЕЕП за инкорпорисање гендер концепта у васпитањено-образовни систем),

органе државне управе (провођење обавеза проистеклих из Закона и развијање процедура),

медијску кампању.

Планиране су и активности које имају за циљ развијање процедуре примјене Закона у свим областима које су предвиђене самим Законом (јавни живот,

политичка заступљеност, запошљавање, социјална и здравствена заштита, заштита од насиља итд.).

21. Почетком априла 2003. године гендер центри почели су рад на Пројекту: интегрирање принципа равноправности полова у васпитањено-образовни систем. Овим Пројектом обухваћене су предшколске установе, основне и средње школе, тако да ће, кроз овај Пројекат, гендер концепт бити интегрисан у наставне планове и програме, као и уџбенике. Поред тога, предвиђена је израда приручника о гендеру, као и обука наставно-образовног кадра. Овај Пројекат дио је укупне реформе у образовању и његова имплементација почиње у 2004/2005. години.

Циљ је да се у образовне системе уведе систем гендер маинстреаминга, прво кроз разредну наставу, у којој би, за почетак, био по један час у сваком полугодишту, на тему промовирасања гендер једнакости и равноправности. Сљедећи корак је гендер анализа уџбеника и њихово усклађивање са укупном реформом образовног система Босне и Херцеговине.

22. У сарадњи са ентитетским заводима за статистику, гендер центри су: провели истраживање Гендер Барометар, које ће дати слику односа мушкараца и жена у јавном и приватном животу Босне и Херцеговине; покренули истраживање о насиљу у породици, с тим да се на основу резултата тог истраживања, искустава и сазнања невладиног сектора из ове области дају иницијативе за формулисање правног оквира којим ће се регулисати ова област;

провели истраживање на тему сексуалног узнемиравања у оквиру универзитетских установа и синдиката. Резултати ове анкете помоћи ће да се изнијансира ова проблематика у бх. контексту и биће објављени у студентским и омладинским гласилима као и публикацијама гендер центара.

Резултати тих истраживања су значајно утицали на унапредјење праксе гендер центара.

23. Гендер центар Федерације БиХ, на приједлог Комисије за гендер питања Општине Травник, предузео је мјере гендер маинстреаминга у мјесним заједницама. Финансијском подршком ГЕЕП пројекта отворена је канцеларија, опремљена и са компјутером, за жене у оквиру двије мјесне заједнице. То је омогућило укључивање већег броја жена у рад органа мјесних заједница. Резултат ове мјере су два пројекта предложена од жена, а прихваћена и финансирана од Општинског вијећа. Један појекат је еколошки - одвоз смећа, а други сигурносни - електрификација повратничког насеља.

Гендер центар Републике Српске отворио је канцеларије у Бања Луци, Приједору, Градишци И Лакташима са задатком да се баве питањима равноправности полова на нивоу локалних заједница.

24. Гендер центри ентитета, у сарадњи са Министарством за људска права и избјеглице БиХ а на основу обавезе која проистиче из Пекиншке декларације, започеле су процес израде државног плана акција (НАП), који има за циљ утврђивање обавеза свих субјеката и рокове за предузимање одређених активности у циљу елиминисања дискриминације жена у свим областима друштвеног живота.

25. Постоји низ препрека које спречавају жене да постигну свој пуни развој, фундаменталне слободе или једнака права:

Дуга традиција и култура према којим постоји разаграничење послова и одговорности у породици. Примарна улога жене је да одгаја дјецу и организује породични живот, док се мушкарац брине о материјалној сигурности породице. Према традицији, женска дјеца се мање школују. Изражен је проблем неписмености жена. У средњим школама и на факултетима жене се, углавном, опредјељују за друштвене науке, а мушкарци за техничке и природно-математичке науке.

Правна писменост жена је свакако битна баријера.

Према традицији, жене ако су и запослене, њихова улога је посматрана као продужетак бриге за породицу. У већини случајева, кад су у питању занимања и послови, постоји изразита подјела на “мушке” и “женске”.

Жене нису на адекватан начин заступљене или представљене у медијима.

Терет транзицијског периода, када је у питању запосленост, углавном снесе жене.

26. Примјена Закона о равноправности полова у БиХ требала би утјецати на положај жена у погледу њиховог учешћа у свим сферама друштвеног живота (економског, културног и др.). У поступку доношења овог Закона учествовао је велики број жена из свих сфера јавног живота (расправе на округлим столовима, јавне дебате, учешће у радним групама, кроз рад невладиних организација и др.).

27. У послеријатном периоду међународне организације су подuzele низ активности како би побољшале учешће жена у свим сферама јавног живота. ОСЦЕ, у сарадњи с мрежом невладиних организација, покренуо је пројекат – «Жене то могу», којим се врши обука жена кандидаткиња на кандидатским листама и изабраних жена у законодавној и извршној власти. Норвешка влада је 2001. године подржала овај пројекат, који још увијек траје. До средине 2003. године, пројектом је обухваћено 2500 жена.

28. Власти БиХ, заједно са представницима невладиног сектора, предузеле су низ активности како би се извршиле анализе постојећих закона у циљу осигурања адекватне заштите жена и дјеце према међународним стандардима. Формиране су радне групе састављене од стручњака, теоретичара и практичара, из владиног и невладиног сектора, који су извршили анализу кривичних закона у БиХ, породичног закона, те упутили примједбе надлежним институцијама, које су инкорпорисане у наведене законе. Тренутно се ради на формирању радне групе која ће радити на тексту Закона о забрани насиља у породици.

Судска заштита

29. Уколико се сматра да су повријеђена загарантована права Уставом (укључујући дискриминацију по основу пола, као и повреду принципа једнакости пред законом) било коначним, појединачним актом или радњом службеног лица органа управе, односно одговарајућег лица у установи, којом се, противно закону, спречава и ограничава вршење тих права, може се покренути поступак пред надлежним судом.

Приједлог за заштиту права загарантованих Уставом може се поднијети све док таква радња траје и о њој одлучује надлежни суд у БиХ, зависно од тога чија је институција у питању. Ови предмети се рјешавају по хитном поступку.

По приједлогу суд може, према околностима случаја и након што испита његову основаност, донијети рјешење којим ће забранити даље вршење радње. Суд може о приједлогу одлучити одмах, без претходног достављања надлежном

органу на одговор, уколико подаци имају поуздан основ. Битно је истакнути да жалба на оваква рјешења не одлаже извршење. Суду су дата овлаштења за мериторно извршење, односно посредно извршење посредством другог суда уколико орган не изврши рјешења у року.

Поред ових овлаштења суд може надлежном органу ставити приједлог за удаљење са дужности одговорног лица, а може, по потреби, против тог лица изрећи новчану казну, као и друге погодне мјере (забрана рада у органима управе).

30. Члан 19. Закона о равноправности полова БиХ је дефинисао судску заштиту:

«Свако коме је повријеђено право осигурано овим законом може покренути одговарајући поступак пред надлежним судом. Тужба надлежном суду може се поднијети и прије окончања, односно и без покретања поступка заштите код послодавца.» Тумачењем чл. 20. споменутог закона, терет доказивања није на страни оштећене, него тужене лица, што је такођер мјера заштите у смислу ефикаснијег остваривања права, прије свега жена као најчешћих жртава.

Санкције

31. У складу са Законом о равноправности БиХ, чл. 27. предвиђа казну:

«Ко на основу пола врши насиље, узнемиравање и сексуално узнемиравање описано одредбама чл. 4. овог закона, казнит ће се за кривично дјело казном затвора у трајању од 6 мјесеци до 5 година. Гоњење се предузима по службеној дужности.»

Чл. 28. предвиђа новчане казне: «Новчаном казном од 1000 КМ до 30.000 КМ казнит ће се за прекршај правна лица ако:

не предузме одговарајуће мјере и ефикасне механизме заштите против дискриминације по основу пола, узнемиравања и сексуалног узнемиравања;

не предузме одговарајуће мјере ради елиминисања и спречавања забрањене дискриминације по основу пола у раду и радним односима, како је дефинисано 7. и 8. овог закона;

не осигура планове, програме и методологије у образовним институцијама, који ће гарантовати елиминацију стереотипних програма, који за посљедицу имају дискриминацију и неједнакост међу половима;

не разврстава по полу статистичке податке и информације који се прикупљају, евидентирају и обрађују;

не омогући јавности увид у статистичке податке који се воде сходно овом закону;

на увредљив, омаловажавајући или понижавајући начин јавно представља било које лице обзиром на пол.

32. За прекршај из става 1. овог члана казнит ће се новчаном казном од 100 КМ до 1000 КМ и одговорна лица у правном лицу, као и појединци који самостално обављају дјелатност личним радом средствима у својини грађана.

Ниједна одредба овог члана не може се тумачити као ограничавање или умањивање права на вођење кривичног или грађанског поступка, под условима прописаним овим законом.

Закључак:

На основу наведеног, може се закључити:

Да држава БиХ предузима мјере за осигурање једнакости жена и мушкараца у БиХ.

Те мјере се односе на припремање закона и других прописа са циљем хармонизовања домаћег законодавства са законодавством ЕУ.

Оснивањем Агенције за равноправност полова БиХ практично је успостављена машинерија за бољу заштиту.

Предвиђене су мјере позитивне акције у областима гдје је неопходна оваква интервенција у циљу побољшања положаја жена у БиХ.

Организовање и дјеловање гендер центара у ентитетима (ФБиХ и РС). Њихов примарни задатак је, уз друге активности, интеграција гендер једнакости у законе, програме и политике у БиХ.

ЧЛАН 4. ПРОМОВИСАЊЕ ЈЕДНАКОСТИ ИЗМЕЂУ ЖЕНА И МУШКАРАЦА

33. Босна и Херцеговина је учинила значајан напредак у гарантовању правне једнакости жена с обзиром да де јуре нису постојале запрехе за јачање положаја жене у друштву и њену афирмацију.

Де фацто стање, с обзиром на статистику у појединим подручјима живота упућује на то да је положај жене у бх. друштву стагнирао, посебно након рата, те да је њено учешће у јавном животу сведено на забрињавајуће низак ниво. Ипак, привредним опоравком, који иде споро, и јачањем женског невладиног сектора и цивилних друштвених акција, у појединим сегментима друштва долази до брзе корекције стања и у неким областима јавног живота, посебно у јачању политичке позиције жена и равноправнијем укључивању у све облике организовања власти у Босни и Херцеговини, жене су знатно поправиле своју позицију.

У ранијем периоду у оквиру радног законодавства БиХ женама се гарантује за исти рад једнака плата и осигурава посебна заштита материнства, здравствена и социјална заштита на истим принципима.

Заштита материнства

34. Одредбама ентитетских Закона о раду гарантује се посебна заштита жене и материнства, а те одредбе се односе на:

- забрану рада жене у подземним дијеловима рудника;
- забрану дискриминације жене код пријема у радни однос или отпуштање са посла због трудноће или кориштења породилског одсуства;
- право на привремени распоред за вријеме трудноће и док доји дијете на приједлог надлежног доктора медицине;
- породилско одсуство у трајању од једне године непрекидно, а за близанце, као и треће и свако наредно дијете у трајању од 18 мјесеци непрекидно;
- право жене да почне радити прије истека породилског одсуства и право жене на додатно одсуство поред дневног одмора у трајању од 60 минута ради дојења дјетета;
- право жене на скраћено радно вријеме по истеку породилског одсуства ради њега дјетета према налазу и мишљењу овлашћеног доктора медицине (чланови 70-79 Закона).

Забрана штетног рада за жене, као привремена мјера, утврђена је Законом о раду и Законом о заштити на раду, с циљем заштите жене и њеног здравља док трају одређене околности, а односи се на забрану прековременог рада трудним женама и мајкама с дјететом до три године живота, забрану ноћног рада трудним женама почев од шестог мјесеца трудноће и мајкама са дјететом до једне године живота. У циљу заштите здравља жене, као стална мјера у Закону о раду је забрана рада женама у подземним дијеловима рудника, осим у случају ако је жена на руководећем мјесту које не захтијева физички рад или у

службама здравствене и социјалне заштите. Забрана штетног рада, односно одредбе о забрани таквог рада у складу су са конвенцијама Међународне организације рада и то: Конвенцијом о запошљавању жена прије и после порођаја број 3 из 1919. године, Конвенцијом о заштити материнства број 103 из 1952. године, Конвенцијом о запошљавању жена на подземним радовима у рудницима свих категорија број 45 из 1935. године и Конвенцијом о ноћном раду жена запослених у индустрији број 89, ревидиране 1948. године, чије су одредбе уграђене у законе Босне и Херцеговине.

Заштита породиље и дјетета потпуно је регулисана законима. Законом о раду је регулисана заштита и право запослене породиље, док је Законом о дјечијој заштити регулисано и утврђено право дјетета и незапослене породиље.

Основна права запослене породиље су:

Савјетовалиште за жене, као начин помоћи у остваривању права жена, није предвиђено законима, али том дјелатношћу баве се организације које промовишу и штите права жена, а то су невладине организације, које су фокусиране на рад и помоћ женама.

35. Као један од највећих проблема са којим се, у оквиру промовисања и заштите права жена, сусреће Босна и Херцеговина је раст насиља над женама. Реформом закона из области кривичног законодавства олакшано је провођење мјера на спречавању насиља над женама, али оквир за бољу и ефикаснију заштиту још увијек није постигнут с обзиром да измјена законодавног оквира није дефинисала могућност доношења привремених мјера уз помоћ којих би се ефикасније штитиле жртве насиља и да пракса заштите жена на новим принципима још увијек није довољно заживјела.

36. Добра пракса, која помаже побољшању стања у овој области, јесте увођење СОС-телефона за жртве насиља, који функционишу готово у свим већим градовима Босне и Херцеговине.

У циљу пружања заштите женама жртвама насиља, у Босни Херцеговини отворила се јединствена СОС-линија са бројем 1209 за заштиту жена и дјеце жртава кућног насиља. Овај број јединствен је за читаво подручје Босне и Херцеговине с обзиром да је Регулаторна агенција за комуникације додијелила лиценцу за употребу јединственог кратког броја 1290 за све телефонске сервисе за превенцију насиља у породици у БиХ.

Сигурне куће и активности у вези са трговином људима

37. Босна и Херцеговина није имала искуства са трговином људима са којим се сусрела у периоду после 1996. године. Босна и Херцеговина усвојила је Акциони план за спречавање трговине људима у Босни и Херцеговини и формирала Државну комисију за праћење примјене Акционог плана за спречавање трговине људима у Босни и Херцеговини. При министарствима унутрашњих послова ентитета постоје ударне групе које дјелују на спречавању трговине људима и проституције, као и СТОП тимови у које су укључени представници министарстава унутрашњих послова и међународне заједнице – Европске полиције ЕУПМ.

38. У сврху сузбијања трговине људима у Босни и Херцеговини и провођења активнијих и ефикаснијих мјера, Вијеће министара Босне и Херцеговине у јуну 2003. год. именовало је државног координатора за БиХ.

Министарство за људска права и избјеглице подржало је осам домаћих невладиних организација које имају капацитете за збрињавање жртава трговине у Босни и Херцеговини (капацитета 100 мјеста), са којима је склопљен

протокол о сарадњи. Највећи проблем је то што за план који су неправиле власти Босне и Херцеговине недостају финансијска средства.

Како би се осигурала адекватна заштита жртава трговине, донесено је и Привремено упутство за поступање са жртвама трговине с основним циљем спречавања дискриминације и заштите жртава (жена и дјевојчица), које су најчешће жртве овог организованог криминала. Већ је иновирани годишњи план активности за БиХ (2003. год.), који има за циљ да укључи, ојача капацитете новоформираног Министарства сигурности БиХ, које је задужено за координацију са ентитетским министарствима унутрашњих послова и провођење активности на спречавању организованог криминала и трговине људима.

Изборне квоте

39. Изборним законом Босне и Херцеговине прописано је да свака листа кандидата укључује кандидате мушког и женског пола. Кандидат пола који је мање заступљен распоређује се на листе кандидата на сљедећи начин: најмање један кандидат мање заступљеног пола међу прва два кандидата, два кандидата мање заступљеног пола међу првих пет кандидата и три кандидата мање заступљеног пола међу првих осам кандидата итд. Број кандидата мање заступљеног пола мора бити најмање једнак укупном броју кандидата на листи подијељеном са три, заокруженим на први нижи цијели број...

Помоћ женама подузетницама

40. Ентитетски гендер центри такођер су израдили пројекат обуке и помоћи женама подузетницама, у циљу њиховог оспособљавања за самостално вођење новог и проширење постојећег пословања у малим и средњим предузећима. Циљ овог пројекта је побољшање економског статуса жена подизањем нивоа знања и информација, које су мушком дијелу популације лакше доступне.

ЧЛАН 5. ЕЛИМИНАЦИЈА СТЕРЕОТИПА И ПРЕДРАСУДА

Босна и Херцеговина је мултиетничка и мултирелигијска земља у којој традиција и култура имају значајан утјецај на понашање жена и мушкараца и дубоко су укоријењени у колективну свијест. У свијести жена очување породице и васпитање дјеце њен су проритетан задатак и налазе се у сфери строге приватности.

Породични живот

41. Традиционална гендер подјела улога и рада још увијек постоји у Босни и Херцеговини. Оно што мушкарац ради у породици послови су техничке природе (поправке у стану или кући и изван стана или куће) и вођење рачуна о финансијским питањима. Жене се чешће баве кухањем, прањем, пеглањем, односно радом који се класифицира као "рутински". Подјела рада у односу на бригу и васпитање дјеце балансиран је међу партнерима иако жене још увијек обављају већину послова бриге о старим лицама и дјеци у породици, тј. још увијек имају улогу неформалног скрбника.

42. Истраживачки пројекат под називом "Квалитет живота" урађен је 1994. године и укључивао је и питање "Ко ради послове као што је сређивање куће,

кухање, прање веша, свакодневна куповина намирница итд. у вашем домаћинству?” Према резултатима истраживања, 32,8% мушкараца дијели са својом супругом ову врсту посла, док 39,3% у потпуности оставља те обавезе својој партнерици.

43. Декларативно су млади склонији подјели рада у домаћинству на једнаким основама. Млади који су били укључени у програм под називом Живот и вриједносне оријентације студентске популације одбијају “патријархални” концепт породице према којем отац одржава породицу у материјалном смислу, док је мајка задужена за домаћинство и дјецу (83,7%) и подржавају једнаку расподјелу рада у домаћинству (73,6%).

Трендови ка промјенама породичне структуре

44. Босну и Херцеговину карактерише интензивна плурализација породичних форми и породичног стила живота. Осим “класичне” породице, брачна заједница вјенчаних партнера са дјецом, која је још увијек доминантан породични облик, расте број самохраних родитеља, увећаних или реорганизованих породица, као и број ванбрачних заједница. Трендови који одражавају те промјене у структурама породице слични су онима које карактеришу западноевропске земље. Званични статистички подаци који прате ове промјене, као дио индикатора демографских промјена, показују сљедеће:

пад просјечног броја чланова домаћинства,
пораст броја ванбрачне дјеце,
пораст просјечне старосне доби мајке приликом рођења дјеце и рођења првог дјетета,
смањење броја склопљених бракова,
пад броја развода.

Просјечан број чланова домаћинства

45. У пријератном периоду просјечан број лица које живе у домаћинству билежи континуирани пад. Према подацима за 1991. годину просјечан број лица у домаћинству износио је 3,1, док је према попису у 1931. године тај број износио 4,9. Један од фактора који утиче на смањење броја лица у домаћинству је опадање броја дјеце рођене у породици; просјек од 1,3 дјетета по породици (попис из 1991.). Ситуација је слична и са подацима о броју живорођене дјеце по жени.

Дјеца рођена у ванбрачној заједници

46. У пријератном периоду, од 1980. до 1992. године, у Босни и Херцеговини имамо пораст броја дјеце рођене у ванбрачној заједници. Међутим, у Федерацији Босне и Херцеговине број дјеце рођене у ванбрачној заједници опада у периоду од 1996. до 2001. године.

У Републици Српској број дјеце родјене у ванбрачној заједници у периоду од 1996 до 2002 године опада. У 1996 години од 12324 укупно родјених, 1762 или 14,3% је родјено у ванбрачној заједници.

У 2002 години од 12376 укупно родјених, 1415 или 11,5% је родјено у ванбрачној заједници.

Брачном дјецом се сматрају само дјеца родјена у браку закљученом у складу са одредбама Основног закона о браку.

У 1996. години од 30.481 новорођених, 26.631 или 87,37% дјеце је рођено у брачној, а 3850 или 12,63% у ванбрачној заједници. У 2001. години од укупно 24.134 дјеце, 21.531 или 89,21% родјено је у брачној заједници, а 2487 или 10,79% у ванбрачној заједници.

Процјењује се да 1996. година води у броју ванбрачне дјеце због ратом изазваних миграционих кретања (велики број раздвојених породица, избјегла и расељена лица).

Просјечна старосна доб мајки приликом рођења дјетета

47. Просјечна старосна доб партнера приликом рођења првог дјетета је 26 година. Просјечна старосна доб мајки при рођењу првог дјетета је 24 године, док је просјек старости мајке при рођењу другог дјетета 27 година. Можемо констатирати да и поред економских проблема, који представљају препреку стварању породица (стамбени проблеми, незапосленост итд.) просјечна старост мајке при рођењу првог дјетета је испод просјека западноевропских земаља. Овдје треба имати у виду разлике руралних и урбаних подручја. Процјењује се да се старосна доб мајки у урбаним подручјима при рођењу првог дјетета приближава просјеку у западноевропским земљама.

Склопљени бракови

48. Већ смо споменули да институција брака губи свој значај, али то не подразумијева опадање значаја којег људи приписују породичном животу. Међутим, тиме се несумњиво потврђује постојање плурализације породичних облика, што потврђују подаци о лаганом паду броја нових бракова. Подаци из 1996. године показују да су на подручју ФБиХ била закључена 14.692 брака, а 2000. године 13.894.

У Републици Српској у 1996 години склопљено је 6415 бракова, а 2002 године 8003, што указује на пораст склопљених бракова. Већина жена се удаје у старосној доби између 25-29 година.

Старосна доб и мушкараца и жена повећава се приликом ступања у брак. Већина жена се данас удаје у старосној доби између 20 и 24 године, а већина младића жени се у доби између 25 и 29 година.

Развод

49. Забиљежен је пораст броја разведених бракова у периоду између 1996. и 2002. године. У 1996. години било је забиљежено 378 развода. Већ 1997. године број се пење на 1098, а 2002. године износи 1286 развода. Главни узрочници оваквог тренда броја разведених бракова у Босни и Херцеговини су посљедице ратних дешавања. У рату су се многе породице раздвојиле на дужи период. Многи брачни партнери су заснивали ванбрачне односе са другим партнерима, што је довело до повећања броја развода након престанка ратних дејстава и поновне могућности спајања породица.

У структури разведених бракова у 2002. години, када је било 1286 развода, доминирају породице без дјеце - 512 случајева, 355 са једним дјететом, те 312 са двоје или више дјеце.

Република Српска располаже подацима о разведеним браковима за период од 1997. године до 2002. године. У 1997 години је разведено 737 бракова, а у 2002. години 848 бракова. Из наведених података се не може са сигурношћу тврдити да је дошло до благог пораста развода (то се може видјети из приложене табеле по годинама, гдје број разведених бракова по годинама

варира, а у чему велику улогу има водјење парничког поступка и ажурност судова.

У структури разведених бракова у 2002 години од укупно 848 разведених бракова 415 је без дјеце, 228 са једним дјететом, а 163 са двоје дјеце и 42 са троје дјеце и више.

Оглашавање слободних радних мјеста

50. У Босни и Херцеговини оглашавање слободних радних мјеста још увијек укључује као једно од питања везано за пол, с тим што се преферира одређени пол, а слична дискриминација постоји и у односу на старосну доб.

Оглашавање слободних радних мјеста носи поруку у којој су мушкарци и жене представљени у различитим друштвеним улогама, базирано на традиционалној подјели улога међу половима.

51. Једна од стратегија за привлачење пажње на продукт или услугу у Босни и Херцеговини јесте укључивање лица које нису директно повезане са оним што се оглашава, него као дио декорације или естетике. Да би се постигао тај ефекат, оглашивачи често прибјегавају приказивању сексуалних конотација.

52. Важећи закони о раду забрањују послодавцима оглашавање слободних радних мјеста само за мушкарце или само за жене, осим ако одређени пол није неопходан услов за извршење одређеног посла. Исти закон прописује и новчану казну за послодавца који лице стави у неповољан положај на основу припадности једном полу.

Улога жене и мушкарца у медијима

53. Босанскохерцеговачки медијски простор је доживио релативно мало истраживања имиџа полова у медијима, гендер структуре дизајнера медијских садржаја, расподјеле надлежности за одлучивање међу половима у медијским компанијама и социјализацији ефеката медија са стајалишта улоге жена и мушкараца. Од државних институција први су гендер центри 2002. године провели анализу телевизијских канала, као и гендер структуру руководних мјеста у електронским медијима.

54. Имиџ жена и мушкараца у медијима, који креирају јавно мнијење, углавном се разликује, али неке заједничке карактеристике ипак се могу уочити. У вези са водећим позицијама и стручним знањем, медији се чешће фокусирају на мушкарце – што је дјелимично рефлексивна “друштвене стварности”, а дјелимично “очигледно сексистичког приступа и нарочито резултат непостојања планиране политике за неједнаке могућности у области јавних медија”. С друге стране, жене, којима је дато мање простора у друштвено значајним питањима, доминирају у презентацији приватне сфере. У тој сфери оне се јављају у улози мајки, домаћица, потрошача, пасивне пратње својих мужева итд.

Насиље над женама и насиље у породици

55. Према нацрту Декларације УН о елиминацији насиља над женама, под насиљем се подразумијева «сваки акт насиља базиран на припадности полу, који резултира или може резултирати у физичкој, сексуалној или психичкој повреди или патњи жене». Насиље се, дакле, одређује према посљедицама које производи, а не према мјесту на коме се догађа. Како се велики дио насиља одвија у породици, важно је нагласити да «са овог становишта, насиље

у породици представља сваки облик контроле или доминације који угрожава или повређује физички или морални интегритет жене у породици». (Лукић, 1997.)

56. Упркос релативно солидној законској регулативи кад су у питању кривично право и породични односи, пракса је, ипак, другачија. Босна и Херцеговина, нажалост, нема институционализоване установе које се баве насиљем у породици и које су спремне да пруже помоћ жртвама тог насиља. Центри за социјални рад, који су организовани на територијалном принципу и постоје у свакој општини установе су које раде на основу Закона о социјалној и дјечијој заштити. Њихов дјелокруг послова успостављен је наведеним законима, финансирају се из буџета, али финансијска средства којима располажу углавном су недовољна за задовољавање и покривање основних активности које су им у надлежности.

57. Постоји много организација грађанског друштва које пружају помоћ жртвама насиља у породици (телефонске хелп линије, склоништа за жртве насиља у породици итд.), које путем окривања насиља и увођења механизма за предузимање мјера, допуњују операције државе и њених институција и апарата који се бави проблемом насиља у породици (полиција, судство, центри за социјалну скрб). Постоје двије куће или склоништа за жене и дјецу, жртве насиља, на подручју Федерације Босне и Херцеговине. (АДЛ Барселона, Жена БиХ, а на подручју Републике Српске у Бања Луци, уз помоћ Владе, недавно постоји "Сигурносна кућа", а у Модричи невладина организација "Будућност", којима је основни задатак збрињавање и помоћ жртвама насиља у породици.

У досадашњем раду постоји добра сарадња надлежних државних институција са неким невладиним организацијама. Међутим, успостављање те сарадње није систематски ријешено, тако да се иста искуства могу узети само као примјери добре праксе за свеобухватније рјешавање овог проблема.

58. Међутим, држава нема разрађен акциони план и стратегију борбе против насиља. У наредном периоду гендер центри, у сарадњи са Министарством за људска права и избјеглице БиХ и са представницима невладиног сектора, планирају провести активност формирања радне групе која би радила на изради ове стратегије.

Доступни подаци и показатељи нису обједињени и постоје знатне разлике у односу према стварној димензији насиља над женама између званичних статистичких података и незваничних података које су прикупиле невладине организације које се боре против насиља (телефонске хелп линије, удружења итд.). Подаци до којих су дошле невладине организације показују ниво насиља у знатној мјери већи од нивоа насиља пријављених кривичних дјела.

Резултати појединих истраживања

59. На подручју БиХ није извршена нити једна свеобухватна анализа у погледу било којег облика насиља уопште, али поједине НГО вршиле су властиту анализу. Резултати анализа се стога могу користити само као оквирни показатељи стања на одређеним територијалним подручјима и не ради се о статистичким показатељима стања у БиХ.

Значајна истраживачка дјелатност у погледу насиља у породици реализирана је у више локалних заједница – Бања Луци, Требињу и др. уз помоћ Уније студената социјалног рада Бањалучког универзитета.

Према доступним подацима локалних служби социјалне заштите за седам кантона у Федерацији БиХ, за насиље у породици, према старосној и полној структури, утврђено је да су сви облици насиља /физичког, емоционалног, сексуалног и других облика/ нарочито изражени над женском дјецом од 15 до 18 година и над женама изнад 19 година старости.

Табела: Насиље у породици дјече, омладине и одраслих лица у ФБиХ у 2001. год.

Врста насиља	Физичко насиље		Емоционално насиље		Сексуално насиље		Други облици насиља		Укупно		
	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М+Ж
0 до 3	7	3	17	18	1	0	1	0	26	21	47
4 до 6	15	17	62	51	1	0	0	4	78	72	150
7 до 14	67	54	55	83	0	5	7	4	129	147	276
15 до 18	28	33	60	78	1	10	13	18	102	139	241
19 до 27	10	110	21	82	0	13	19	28	50	233	283
28 до 45	22	111	49	88	0	8	42	48	113	255	368
преко 46	15	34	33	47	0	3	19	40	67	124	191
Укупно	164	362	297	447	3	39	101	142	565	991	1556

У периоду од 1996. до 2001. године број интервенција полиције због злостављања жена укупно је износио 27.961. У истом периоду број акција полиције у вези са проституцијом и трговином људима износио је 116.

Табела 5.2. Насиље над дјецом – кривична дјела против полног интегритета дјече у РС-у, период 1996.-2002.године

кривична квалификација насиља	обљуба или противприродни блуд блудње радње		покушај силовања полно насиље покушај обљубе		силовање		ванбрачна заједница малољетно особом		Повођење посредовање у вршењу проституције		Зодовољаванье полних страсти и друга		Насиље у породици физичко и емоционално		Ванбрачна заједница малољетних страсти и друга		Родоскривене инцест		Укупно				
	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М		
доб																							
0 до 3				1																	1	1	
4 до 6	4	4																			4	4	8
7 до 10	3	8	2	6								1	1							1	6	16	22
11 до 14	9	14	2	19		4		1		3		2	1			2				2	12	47	59
УКУПНО	16	27	4	25	0	4	0	1	0	3	0	2	2	1	0	2	0	3		22	68	90	

60. Из Федералног министарства унутрашњих послова прикупљени су подаци за период од 1996. до 2001. године, а који се односе на: кривичне пријаве поводом кривичних дјела силовања, блудних радњи, противприродног блуда и обљубе над малољетним лицем, посредовања у вршењу проституције, укупно 954, број интервенција полиције због злостављања жена (видјети проблем полиције – упориште), укупно 27.961, број акција полиције у вези са проституцијом и трговином људима, укупно 116.

61. У Републици Српској такођер нема цјеловитих података о насиљу над женама. Постоје подаци СОС-центра који од 01. маја 1997. године функционише у Бањалуци у којем је више од 2000 жена затражило помоћ. Више од 70% жена су мајке са дјецом, у 99% случајева насилник је из породице, најчешће муж, а у 5% случајева насилници су остали чланови породице. Физичко насиље односи се на 80% случајева, 6% случајева односи се на сексуално злостављање.

62. СОС-телефони за жртве насиља за сада функционирају у Сарајеву, Бањалуци, Модричи, Приједору. Према подацима СОС-службе која функционира на подручју Федерације БиХ, у периоду од 05.10.2000. до 05.10.2001. године, дакле, у периоду од једне године, на дежурни СОС-телефон јавило се 329 лица, и то највећи проценат због незадовољства из социјалних разлога, а затим слиједе физичко малтретирање, па психичко малтретирање, насиље проузроковано алкохолизмом.

63. У циљу пружања заштите женама жртвама насиља, отворит ће се јединствена СОС- линија са бројем 1209 за заштиту жена и дјеце од кућног насиља. Овај број ће бити јединствен за читаво подручје Босне и Херцеговине, с обзиром да је Регулаторна агенција за комуникације додијелила лиценцу за употребу јединственог кратког броја 1290 свим телефонским сервисима за превенцију насиља у породици у БиХ.

64. Не постоји јединствена база података о броју поднесених кривичних пријава због било којег облика насиља. Прикупљајући податке са терена, долази се до податка да је у једном ентитету - ФБиХ - у периоду од 1996. године до 2002. године поднесено 954 кривичних пријава због свих облика дјела против физичког интегритета, укључујући и посредовање у вршењу проституције. У истом периоду било је 27.961 интервенција полиције.

У РС у периоду 2002 И 2003. године евидентирана су 332 кривична дјела насиља у породици, а надлежном тужилаштву поднесено је 313 кривичних пријава. У евидентираним случајевима насиље су у 97,4% случајева починили мушкарци. У 80% случајева жене су биле жртве насиља, а друга на удару била су дјеца.

Кривична дјела против полног интегритета у којима су жртве дјеца до 14 година, у периоду од 1996.године до 2002. године евидентирано је 90 жртава од којих је 68. дјевојчица.

Узроци насиља над женама у породици

65. Узроци насиља су најчешће алкохолизам, посттрауматски ратни синдром или тешка економска ситуација. Заједничко истраживање о теми "Насиље над женама", бавећи се узроцима насиља, направило је више НГО са подручја БиХ. Закључак је истраживања да жене нису спремне да пријаве насиље у кући и породици. Као разлог истичу да жене, оптерећене патријархалним васпитањем, имају искривљену слику о насиљу и чак га толеришу. Многе жене не препознају насиље којим су погођене, а чак и када га препознају, 73% њих, од стране НГО "Инфотека" анкетираних жена, изјавило је да је за жену најважније да одржи породицу заједно. Према истраживању наведене НГО, само је 40% жена, које су биле објект насиља, потражило заштиту суда, полиције или се обратило центрима за социјални рад. НГО налазе да је полиција мало или нимало обучена за истрагу сексуалних прекршаја уопће или насиља у кући, тако да полиција може постати препрека женама чинећи да се

жене осјећају дјелимично или у потпуности кривима за овакве случајеве. Даље, износи се становиште да су жртве насиља, поготово сексуалног насиља, често постиђене и понижене да би објелоданиле своја искуства, те да се сусрећу и са додатним процедуралним теретима у тражењу правде с обзиром да се излажу даљњем психичком насиљу у процесу испитивања у полицији и на суду. Тај процес, заправо, намеће врло често женама осјећај да су саме криве што име се насиље десило или дешава.

66. Битно је, такођер, истаћи да министарства унутрашњих послова, а ни неки други органи, не посједују обједињене и потпуне статистичке податке о насиљу над женама. То свакако указује на чињеницу да се овај проблем маргинализује, јер било који захтјев за озбиљнији приступ овом питању захтијевао би, прије свега, свеобухватну анализу појавних облика насиља у БиХ, те распрострањености. Чини се да су први кораци учињени инкриминисањем насиља у породици, што значи да је тај облик насиља добио свој лик и суштину, али сама инкриминација није довољна уколико нема свеобухватне активности на подизању свјести о интегритету и достојанству личности, о једнакости, о обавези сваког појединца да јача сопствене способности и свијест о својој улози у породици и заједници.

Образовање за једнакост

67. Ова област није обухваћена у важећим наставним плановима и програмима у образовном систему на подручју Босне и Херцеговине. Имајући у виду чињеницу да су у току интензивне активности везане за реформу комплетног образовног система на подручју цијеле БиХ, може се очекивати да ће предмети и нови облици наставног плана и програма, и на нивоу основних и на нивоу средњих школа, посебну пажњу посветити контексту образовања за учешће у демократским процесима образовања за једнакост, укључујући и право на слободу избора и право на различитост.

68. Већина нових образовних програма бит ће усмјерена на информисање људи о одговорном и хуманом партнерству, о проблемима овисности и деликвенције, инвалидитету и разликама, бриге о дјечи, успостављању квалитетног живота у породицима са ментално и физички хендикепираном дјецом, рјешавању проблема у процесу одрастања, сексу и усвајању одговорног понашања, ограничењу појаве било којег вида насиља, превазилажењу претпоставки, стереотипа и предрасуда о мушкарцима и женама и њиховим улогама, подршци разним типовима породице, као што су хранитељске породице и хомосексуална партнерства итд.

69. У међувремену, неке домаће институције, уз подршку страних и уз учешће већег броја НВО, израдиле су бројне публикације, укључујући и публикацију о превенцији злоупотребе дјече и пружању помоћи таквој дјечи, као и пруручнике у вези са едукацијом породице, личној едукацијом и едукацијом за живот.

ЧЛАН 6. ТРГОВИНА ЖЕНАМА И ЕКСПЛОАТАЦИЈА КРОЗ ПРОСТИТУЦИЈУ ЖЕНА

70. Устав БиХ питање спречавања свих облика трговине женама или проституције посредно уређује прецизирањем људских права и основних слобода. Члан 2. утврђује да се права и слободе предвиђене Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода и њеним протоколима директно примјењују у БиХ, те да ти акти имају приоритет над

свим другим законима. Ставом 3. истог члана набројана су основна права и слободе која уживају сва лица у БиХ и, између осталог, Уставом су загарантирани:

- право на живот, личну слободу и сигурност,
- право да не буду подвргнуте мучењу или нехуманом или понижавајућем поступку или казни,
- право да не буду држана у ропству или потчињености или на принудном или обавезном раду,
- право на правичан поступак у грађанским и кривичним стварима и друга права у вези са кривичним поступком.

Босна и Херцеговина је ратификовала Протокол за спречавање, заустављање и кажњавање трговине људима, нарочито женама и дјецом, којим се допуњује Конвенција Уједињених народа против транслационог организованог криминала, из 2000. године.

71. Кривичним законом Босне и Херцеговине, у оквиру Поглавља ХВИИ, предвиђају се кривична дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом (члан 186.).

Ко учествује у врбовању, пребацивању, давању уточишта или прихвату лица, пријетећи или користећи силу или друге облике принуде, отмицу или превару, обману, злоупотребу власти или туђе немоћи, или давање, или примање исплата или повластица, како би се прибавио пристанак лица која контролира другу особу, у циљу експлоатације лица,

казнит ће се казном затвора од једне до десет година.

Ко кривично дјело из става 1. овог члана учини према малољетнику,

казнит ће се казном затвора најмање пет година.

Ко организује групу људи с циљем учињења кривичног дјела из става 1. и 2. овог члана,

казнит ће се затвором најмање десет година или казном дуготрајног затвора.

Ко из нехата олакша учињење кривичног дјела из става 1. до 3. овог члана,

казнит ће се казном затвора од шест мјесеци од пет година.

Експлоатација из става 1. овог члана посебно укључује искориштавање других путем проституције или других облика сексуалне експлоатације, принудни рад или пружање услуга, ропство или поступке сличне ропству, служење под принудом или уклањање органа ради трансплантације.

Члан 187.

Ко врбује, намамљује или наводи другог на пружање сексуалних услуга ради зараде у некој држави, изузимајући државе у којој та лица има пребивалиште или чији је држављанин,

казнит ће се казном затвора од шест мјесеци до пет година.

Ко уз кориштење силе или под пријетњом силе или преваром, присиљава или наводи другог на одлазак у државу у којој нема пребивалиште или чији није држављанин, ради пружања сексуалних услуга за новац,

казнит ће се казном затвора од шест мјесеци до пет година.

Ако је кривично дјело из става 1. и 2. овог члана учињено према дјечи или малољетнику,

учинитељ ће се казнити казном затвора од једне до десет година.

Чињеница да се врбована, намамљена, потакнута, присиљена или заведена лица већ бавила проституцијом, не утјече на постојање кривичног дјела.

Дефиниције су усклађене са међународним конвенцијама и довољан су основ за процесуирање ових дјела. Ентитетски кривични закони такођер предвиђају кривична дјела трговине људима.

Узроци појаве трговине људима

72. Трговина људима, а посебно трговина женама ради вршења проституције, представља проблем који је посљедних година постао изузетно актуелан на просторима Босне и Херцеговине. Наиме, отварање државних граница, прелазак на тржишну економију, повећање незапослености и сиромаштва, распад државне структуре, смањење контроле кретања у неким дијеловима Европе, посебно у централној и источној Европи, створили су повољне услове за развој илегалне трговине, а посебно трговине људским бићима у сврху сексуалног искориштавања и на просторима наше државе.

73. Трговина женама и проституција у Босни и Херцеговини јавила се у значајнијем обиму у послеријатним годинама, а нарочито је била у порасту у периоду од 1999. до 2000. године. За период од 1996. до априла 1999. године не постоје званични показатељи, јер се овом проблему није посвећивало довољно пажње.

Према подацима којим располажемо, Босна и Херцеговина се појавила као значајна дестинација за жене жртве трговине из Источне Европе од 1996. године. Као и друге земље у региону, и Босна и Херцеговина је доживјела крах дјелотворних структура правног поретка и примјене закона, велико међународно присуство, слабу граничну контролу и веће илегално кретање људи у земљи, односно пораст организованог криминала

74. У априлу 1999. године министарства унутрашњих послова први пут су званично располагала подацима о трговини женама и дјецом. Показало се да је већина жена којима се тргује из Молдавије, Украјине, Румуније и Бугарске. Оне се појављују у БиХ на класичан начин као конобарице, плесачице, а онда се, у одређеном броју случајева, приморавају на проституцију, ухваћене у круг дужничког ропства и физичког и сексуалног насиља и злостављања.

75. Према подацима ИПТФ-а, процјењује се да око 33% жена изјављује да су биле жртве трговине и да траже помоћ за повратак кући. Друге су изјавиле да су добровољно дошле, да посједују радну дозволу за обављање послова плесачице или конобарица и тамо гдје се не може утврдити да постоји узрочно-посљедична веза између те лица и трговине људима нема ни основа за било какво дјеловање у области спречавања трговине људима. Карактеристика трговине женама у БиХ, према налазу Гендер центра РС јесте да су 40% трговаца и саме жене.

76. Типичне локације за проституцију су ноћни клубови, барови, стриптиз клубови.

Поред домаће клијентеле, у одређеном проценту у потражњи на тржишту секса учествују и странци (запослени у многобројним међународним владиним и невладиним организацијама). За период од 1999. до 2000. постоје докази да је у трговину женама умијешана и да је уско сарађивала локална полиција, међународна полиција и СФОР.

77. Анализирајући доступне податке у овој области (период 25.07.2001. до 2002. године, интервјуисано је 2120 жена и дјевојака), број клубова у којим су оперативни радници налазили дјевојке на пословима плесачица и сл., као и број ангажованих дјевојака, видљиво је да је број клубова и број дјевојака које нелегално бораве у значајном паду. Међутим, то никако не значи да се смањио и обим проблема. У одређеној мјери ради се о софистициранијем раду и

организовању посла у вези са проституцијом или трговином људима. Дјевојке много чешће добијају дозволе за рад, односно испуњавају законом прописане услове за добијање радне дозволе, а спрега власника клубова и службеника који би морали да раде на спречавању свих појавних облика трговине људима је осмишљена и добро организована, па информације о предстојећим акцијама и активностима врло брзо проналазе оне који би за њих најмање требали да знају. Преплашене или намамљене зарадом, дјевојке избјегавају тврдњу да су жртве трговине. У правилу изјављују да су ту добровољно, да су се потрудиле да испуне све услове прописане законом за законит боравак, да им је добро, да имају прилику да зараде, да не желе повратак у своју земљу јер су тамо суочене са сиромаштвом, несређеним породичним односима и слично.

Налазимо да је тренд опадања броја клубова и дјевојака које су увучене у ланац трговине људима дјелимично и резултат уједначавања правне регулативе у овој области, али и редовне обуке службеника који су ангажовани на провођењу прописа, активнијег учешћа тимова, посебно основаних у оквиру Мисије УН, формирања и рада одређених институција и на државном и на ентитетском нивоу, а првенствено активнијим и правилнијим ангажовањем припадника министарстава унутрашњих послова и ДГС-а.

78. У току 2001. године, према подацима добијеним из министарстава унутрашњих послова, на подручју БиХ поднесено је 98 кривичних пријава против 158 лица, од чега је 116 држављана БиХ и 42 страних држављана. Кривичне пријаве су поднесене због постојања основане сумње да су осумњичени починили кривична дјела: трговина људима ради проституције (53 лица), посредовања у проституцији (44 лица), заснивање ропског односа (4 лица), противправног лишавања слободе (5 лица). Против 42 стране држављанке поднесене су кривичне пријаве због посједовања фалсификоване путне исправе.

Подузете мјере у вези са спречавањем трговине људима

79. Ранији Закон о миграцији и азилу БиХ није третирао ниједном одредбом питање трговине људима нити проституцију; регулисао је питања уласка, боравак И, дјелимично, кретања странаца, те уређивао услове стицања и престанка азила.

Нови Закон о кретању и боравку странаца и азилу БиХ посебо уређује питања жртава трговине. Намјера је прецизирати поступак према лицама које су жртве трговине, у смислу пружања услова за опоравак и враћање у земљу полазне дестинације, кроз могућности смјештаја у установе специјализоване за прихват жртава трговине. Лицу која је жртва трговине људима омогућује се да добије привремени боравак, да би јој се омогућило да учествује у поступку у својству свједока, односно оштећене, да би се опоравила и да се уз помоћ државних институција заштити и врати у своју земљу. Тренутно се тај процес одвија уз помоћ ИОМ (међународне организације за миграције), али само за лица које желе добровољно да се врате.

80. Акциони план за спречавање трговине људима усвојен на државном нивоу 06.12.2001. године. План прецизира успостављање државне комисије за провођење наведеног плана, контролу граница и примјену закона, дефинише изградњу прихватног центра и програм заштите жртава, као и помоћ у репатријацији, реформу законодавства, превенцију, обуку, образовање и рад на подизању свијести. Планом се успоставља координација и проток информација према Министарству за људска права и избјеглице од ентитетских и других тијела која се баве овом проблематиком. Државна комисија за провођење

Плана је реформиран, именован је Државни координатор за Босну и Херцеговину и именован стручни тим, који на државном нивоу чине представници Министарства сигурности, Министарства правде, Министарства вањских послова, Уреда тужиоца Босне и Херцеговине, Министарства за људска права и избјеглице.

81. У поступку имплементације Акционог плана, Министарство за људска права и избјеглице донијело је Привремено упутство за поступање са жртвама трговине. Тим упутством се директно захтијева примјена принципа заштите жртава трговине који произилазе из УН конвенције о спречавању транснационалног организованог криминала и пратећих протокола, којем је БиХ приступила у Палерму 2000. године. Изричито се наводи да страна лица неће бити притворена, кривично гоњена или осуђена због незаконитог уласка или боравка у земљи док се не отклони свака сумња да се ради о жртви трговине и да је то дјело директна посљедица неповољног положаја у којем се налазе лица које су жртве трговине.

У циљу пружања адекватне заштите жртвама трговине, потписан је и Протокол о сарадњи са НГО, којим се прецизира обавеза надлежних органа (прије свега полиције) да особу за коју постоји сумња да је жртва трговине смјести у склониште којим управљају НГО, гдје ће јој бити пружена одговарајућа подршка: правна помоћ, медицинска заштита и сл. И Привремено упутство и Протокол достављени су у октобру ове године надлежним државним и ентитетским органима ради примјене.

82. Ударна група је оперативни тим формиран истовремено кад и Комисија за провођење акционог плана, дана 03.05.2002. године. Циљ је оперативно дјеловање, осигурањем хитног протока информација, а остварује се путем чланова групе, као представника свих државних и ентитетских органа који непосредно обављају задатке у вези са спречавањем трговине људима. Акцент је на државним односно ентитетским тужиоцима који морају имати приступ свим информацијама и свим поступцима који су покренути у вези са трговином људима, ради усмјеравања активности и уједначавања поступка.

83. При Министарствима унутрашњих послова постоје ударне групе које дјелују на спречавању трговине и проституције, као и СТОП тимови у које су укључени представници Министарства унутрашњих послова и ИПТФ-а.

Државна гранична служба

84. Формирањем четири јединице Државне граничне службе Босне и Херцеговине у мјесецу јуну 2000. године започиње рад ДГС-а на заштити државне границе и међународних аеродрома, те контроле преласка лица и роба. Данас ова служба потпуно контролише државну границу и међународне аеродроме.

Приликом контроле проласка лица преко граничних прелаза припадници ДГС-а обавезни су придржавати се свих законских одредби везаних за ову област, као и поштивања основних људских права и слобода. Посебан акценат у раду Државне граничне службе даје се спречавању илегалних имиграција и трговине људима.

Такођер, Академија ДГС-а, формирана у јулу 2001. године, чију ће обуку проћи сви припадници службе, у својим наставним програмима има и обуку о борби у спречавању илегалне имиграције и трговине људима, нарочито женама и дјецом.

85. Босна и Херцеговина представљала је земљу дестинацију за жене жртве трговине, а најчешћи начин уласка у БиХ је илегалан, односно нелегалан и потпомогнут од добро организоване мреже криминалаца. Главне земље поријекла лица наведене категорије су Украјина, Молдавија, Румунија, Југославија и др.

86. Од формирања ДГС-а до јуна 2002. године ова Служба је извршила обраду над 132 жене које су илегално ушле у БиХ или је илегални улазак накнадно утврђен. Код ове категорије лица, у 21 случају утврђено је да су за улазак у БиХ користиле фалсифицирану путну исправу или визу, односно да су користиле туђу путну исправу. У 30 случајева Државна гранична служба покренула је прекршајни поступак због илегалног преласка државне границе, односно због илегалног боравка у БиХ. Против 9 жена покренут је кривични поступак због посједовања кривотворене путне исправе.

У 16 случајева, жене које су биле предмет обраде ове службе, изјавиле су, или је то накнадно утврђено, да су предмет трговине.

87. Зато што државне институције Босне и Херцеговине још увијек нису оспособљене за послове око збрињавања и репатријацију жртава трговине женама, те послове обављају међународне институције у БиХ. Државна гранична служба је овим организацијама предала 43 жене на даљу обраду, збрињавање и репатријацију. Подаци о женама, страним држављанкама, за које се основано може претпоставити да су жртве трговине људима у циљу сексуалног искориштавања, презентирани су у табели х. Све жене су оперативно обрађиване у периоду од формирања ДГС-а, тј. од 01.06.2000. године до 20.05.2002.

Табела 6.1. Стране држављанке за које се сумња да су биле жртве трговине људима

Земља поријекла/држављанство	Лица која су илегално ушле у БиХ или је то накнадно утврђено	Лица која су користила кривотворени документ		Лица против којих је покренут поступак		Лица која су изјавила да су предмет трговине људима	Лица која су предана страним орг. ради даље обраде, збрињавање и репатријације.
		путна исправа	виза или одобрена боравак	Прекршајни поступак	Кривични поступак		
Молдавија	66	6	5	10	6	6	19
Румунија	38	2	1	9	1	4	9
Украјина	22	2	3	10	0	4	14
Русија	3	1	0	0	1	1	1
Југославија	2	1	0	1	1	1	0
Арменија	1	0	0	0	0	0	0
УКУПНО	132	12	9	30	9	16	43

88. Подаци Међународне организације за миграције, у чијем је мандату збрињавање и смјештај жртава трговине људима, из извјештаја сачињеног 14.05.2002. године, а који се односи на период од једне године показују сљедеће:

Табела 6.2.: Подаци о женама које су биле жртве трговине људима

<i>Држава поријекла</i>	<i>Број лица</i>	<i>Просјечна старост</i>
<i>Молдавија</i>	<i>206</i>	<i>22,1</i>
<i>Румунија</i>	<i>179</i>	<i>21,3</i>
<i>Украјина</i>	<i>50</i>	<i>25,2</i>
<i>Бјелорусија</i>	<i>5</i>	<i>27,5</i>
<i>Русија</i>	<i>8</i>	<i>20,4</i>
<i>СРЈ</i>	<i>8</i>	<i>23,7</i>
<i>Казахстан</i>	<i>2</i>	<i>20,5</i>
<i>Мађарска</i>	<i>1</i>	<i>16,7</i>

Према презентираним подацима, укупно су враћене 442 лица.

ЧЛАН 7. ПОЛИТИЧКИ И ЈАВНИ ЖИВОТ

Уставна и законска права активног и пасивног бирања

89. Устав БиХ и уставни ентитета свим грађанима гарантују: право на оснивање и припадање политичким странка, судјеловање у јавним пословима, једнакоправност приступа јавним службама, да бирају и да буду бирани.

Начин остваривања слободе политичког организовања и дјеловања, услови оснивања, регистрација и престанак рада политичких организација утврђен је Законом о политичким организацијама.

90. Изборним законом БиХ утврђено је да се избор чланова свих органа власти врши на основу опћег и једнаког бирачког права непосредним и тајним гласањем. Према истом Закону, сваки држављанин БиХ са навршених 18 година живота има право да бира и да буде изабран у законодавна тијела на свим нивоима власти у БиХ.

Из претходно наведених прописа произилази да жене и мушкарци имају иста права ради учешћа у политичком и јавном животу.

Уставно и законско активно и пасивно право гласа

91. У циљу давања процјене које се односе на активно и пасивно право гласа сљедеће одредбе члана ИИ Устава БиХ и члана ИИ А. 2, које се односе на обавезу Државе БиХ и ентитета да осигурају највећи ниво међународно признатих људских права и основних слобода:

Изборног закона БиХ - право гласа и квота,
Закона о референдуму - право гласа,
Закона о политичким организацијама,
Закона о фондацијама и удружењима (државни),
Статута једног броја парламентарних странака.

92. Из анализе важећих прописа, којима се регулише право гласања у Босни и Херцеговини, произилази да сви држављани Босне и Херцеговини који имају 18 година и пребивалиште у Босни и Херцеговини имају право гласања, што

практично значи да жене и мушкарци имају исто право гласања на изборима. Исте одредбе садрже и прописи који регулишу право гласања на референдумима. Из наведеног, значило би да жене имају иста права као и мушкарци. Међутим, у пракси то изгледа другачије. Наиме, постоји разлика између урбаног и руралног становништва, поготово са аспекта имплементације једнаких права за оба пола. У неким крајевима је уобичајено да мушкарац, «глава куће», одреди за кога ће се гласати, што жене већином и послушају.

93. Такођер, не воде се посебне евиденције о постотку гласања на изборима разврстане према полу. Међутим, надлежна изборна комисија, након сваког обављеног гласања може дати тај податак тако што ће извршити анализу бирачких спискова за свако бирачко мјесто. Такве анализе захтијевају додатно вријеме и одређена средства за анализирање бирачких спискова и не могу их радити статистички органи. Бирачки спискови су саставни дио бирачког материјала који се, према прописима изборних комисија, чувају одређени период, а служе за провјеру података при рјешавању поднесених приговора за поједине изборне радње.

Жене у политичким странкама

94. Анализом статута једног броја парламентарних странака видљиво је да статут не садрже одредбе којима би се забрањивало женама да буду чланице странке, нити да учествују у раду органа странке. Рјешења садржана у Изборном закону БиХ којим се обавезују све политичке партије да на својим кандидатским листама имају најмање једну трећину кандидата мањинског пола (наша искуства показују да су у БиХ до данас у поступку кандидовања за изборе увијек мањински пол биле жене) определијелила су и политичке партије да повећају број жена у свом чланству и у органима странака. Тако се учешће жена у органима странака креће од 30 до 40%, док је у органима странака мањи проценат учешћа жена, што је видљиво из података који слиједе.

95. У циљу анализе партиципације жена у политичким странкама затражени су подаци од 15 парламентарних странака на нивоу Парламента Федерације БиХ, које су регистроване на подручју Федерације БиХ. Добијени су сљедећи резултати:

Социјалдемократска партија - СДП БиХ

Судјеловање жена у укупном чланству је 39,5%.

Главни Одбор има 104 члана, од чега је 37 жена (35,5%).

Предсједништво странке има 11 чланова, а двије су жене (17%).

Од 100 општинских одбора, у четири су предсједнице жене (4%).

Странка за Босну и Херцеговину

Процент жена у укупном чланству је 41,2%.

Судјеловање жена у Извршној комисији је 31,4%.

Судјеловање жена у Предсједништву странке је 14,3%.

Странка демократске акције - СДА

- Главни одбор има 109 чланова, а 14 је жена (12,84 %).

Предсједништво има 17 чланова, једна је жена (5,88 %).

Хрватска сељачка странка БиХ - ХСС БиХ

Велики је проценат жена у чланству странке.

Главни одбор има 82 члана, 8 је жена (10%).

Предсједништво има 11 чланова, двије су жене (18,18 %).

Жене су предсједнице два општинска одбора.

Босанскохерцеговачка патриотска странка - БПС

- Учешће жена у чланству и у органима странке је преко 30%.

Либерално демократска странка - ЛДС

Судјеловање жена у укупном чланству странке је 30%.

Предсједништво има 25 чланова, четири су жене (16%).

Главни одбор има 74 члана, шест је жена (8,11%).

ЛДС има 7 потпредсједника, једна је жена (14,29%).

Од укупно 96 предсједника и потпредсједника градских и опћинских одбора, четири су жене (4,17%).

БОСС - Босанска странка

Судјеловање жена у чланству и у органима странке је између 30 и 40%.

Републиканска странка

Судјеловање жена у чланству странке око 40%.

Сенат странке има 15 чланова, од тога је 7 жена (46,67%).

Од 5 кантоналних одбора, жене су предсједнице у три кантонална одбора (60%).

Двије жене су потпредсједнице странке.

Грађанска демократска странка - ГДС

-У Главном одбору странке је 34% жена,

-У осталим радним тијелима странке је до 50% жена.

Нова хрватска иницијатива - НХИ

-Судјеловање жена у чланству Странке је од 30 до 40%.

-Предсједништво странке има 20 чланова, двије су жене (10%).

-Странка има Форум жена.

Странка пензионера-умировљеника БиХ

-Извршни одбор Странке има 9 чланова, једна је жена (%).

-У осталим тијелима има 31 члан, три су жене (%).

96. Из достављених података парламентарних странака (подаци су затражени од свих парламентарних странака, али неке странке ни након неколико тражења те податке нису доставиле) видљиво је да се учешће жена у чланству странака креће од 30, па преко 40%, док се учешће жена у органима странака креће од 20% до 40%.

97. На први поглед могло би се рећи да је висок проценат учешћа жена у странкама и у органима странке. Међутим, ово је углавном последица «притиска» међународне заједнице и одређеног броја домаћих стручњака из области избора да се у Изборном закону утврди обавеза странака да одређени број жена буде заступљен на кандидатским листама. Овим су и странке «присиљене» да што већи број жена укључе у своје чланство.

Један број странака је формирао и «форуме жена», као облик дјеловања жена у оквиру странке. Ови форуми се првенствено баве положајем жена у оквиру странке, али имају могућност да утјечу и на доношење одлука у надлежним институцијама тако што утврђују јединствене ставове о појединим питањима. Поред тога, један број странака у своје статуте уградио је и обавезан постотак учешћа жена у чланству странке и у органима странке.

98. Број жена на кандидатским листама за законодавна тијела на свим нивоима власти (од општине до Парламентарне скупштине БиХ) утврђен је Изборним законом БиХ (чланак 4.19), којим се обавезују све странке да кандидују најмање једну трећину кандидата мањинског пола. Искуства показују да су у Босни и Херцеговини, до данас, у поступку кандидирања за изборе мањински пол увијек биле жене.

Законодавна власт

99. У складу са Анексом 3 Мировног споразума о Босни и Херцеговини прве послеријатне изборе у Босни и Херцеговини требало је да проведе Привремена изборна комисија коју је формирала Мисија ОСЦЕ-а у Босни и Херцеговини. Ова комисија је донијела Правила и прописе за provedбу избора. Први избори одржали су се у септембру 1996. године. Домаће власти се нису могле договорити око израде сталног изборног закона по којима би се проводили избори на свим нивоима власти у Босни и Херцеговини, па је продужен мандат Привременој изборној комисији, те је Комисија наставила са provedбом свих избора до 2000. године (1997, 1998. и 2000. године).

100. У току 1998. године Високи представник за Босну и Херцеговину формирао је радну групу за израду Изборног закона БиХ, који је донијела Парламентарна скупштина БиХ у септембру 2001. године («Службени гласник» бр.23/01 и бр.14/02). У јавној расправи око израде Изборног закона БиХ истакнут је и захтјев да се у изборне прописе уграде одредбе којима би се осигурао већи постотак жена у законодавној власти.

Тако се за опште изборе у 1998. години уводи обавеза за све странке састављања мјешовитих кандидатских листа и осигурава се да се међу првих 9 кандидата распореде најмање три кандидата мањинског пола (то су у 99% случајева жене). То је осигурало да се на тим изборима кандидује већи број жена на свим нивоима власти. Затворене листе које су кориштене за опште изборе 1998. године омогућиле су да се изабере и већи број жена у законодавна тијела на свим нивоима власти. Тако је у Заступнички дом Парламентарне скупштине БиХ, од укупно изабрана 42 заступника, изабрано 13 жена или 30,2% жена.

101. Утврђена квота о обавези 1/3 кандидата мањинског пола на свим кандидатским листама примијењена је и на изборе 2000. године. Међутим, на овим изборима отворене су кандидатске листе, што практично значи да су бирачи могли гласати и за странку и за поједине кандидате на листи. На овим изборима, према подацима Изборне комисије БиХ, гласало је укупно 1.616.313 бирача, од чега 798.500 жена бирача или 49,4%. Резултати избора су показали да је бирачко тијело дало подршку кандидатима – мушкарцима (иако је у бирачком тијелу скоро 50% жена) на свим нивоима власти. Нарочито је драстично смањен број жена-заступница на државном нивоу у односу на 1998. годину. На овим изборима у Заступнички дом Парламентарне скупштине изабране су само три жене и 39 мушкараца. У току мандатног периода још једној жени је накнадно (када је заступник-мушкарац прихватио извршну функцију) верификован мандат, тако да су сада 4 жене-заступнице у овом Дому.

102. Већи број жена изабран је на кантоналном нивоу (просјек свих кантона 20%, а 1998. године 18%) и за Заступнички дом Парламента Федерације БиХ (17%, а 1998. године 15% жена). За Народну скупштину Републике Српске за 2000. годину изабран је мањи постотак жена (15%) у односу на 1998. годину (19%) а на општим изборима одржаним 2002. године у Народној скупштини од 83 посланика изабрано је 15 жена или 18%. Стање није видније промијењено ни код каснијег избора жена за чланове Вијећа народа.

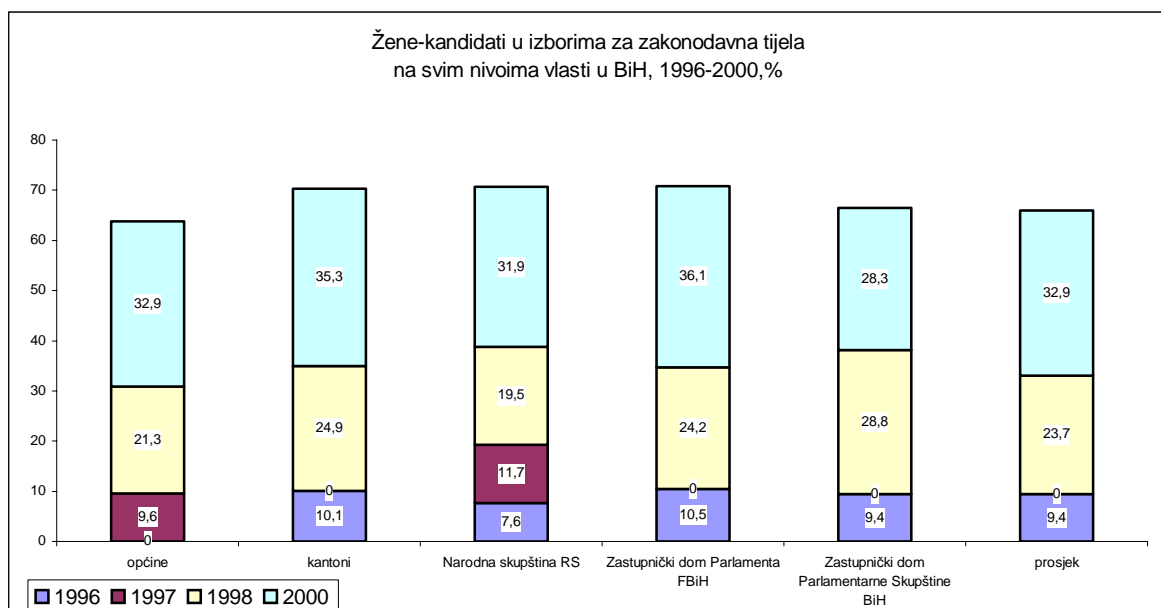
Утврђена квота за избор у општинска вијећа/скупштине примијењена је 2000. године, када је изабрано 595 или 17,9% жена (изабрано је 2718 мушкараца), док је на општинским изборима, 1997. године, изабрано само 5,4% жена.

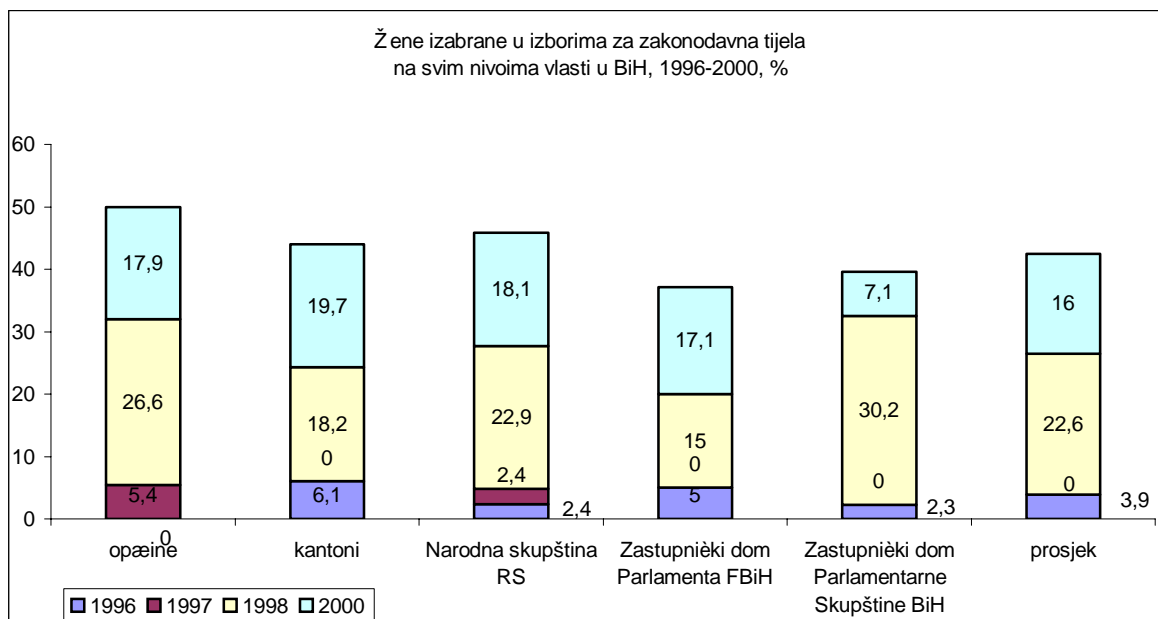
103. Према расположивим подацима, видљиво је да је примјена обавезне кандидатске квоте осигурала и већи број жена у законодавним тијелима на свим нивоима власти, па је потребно ову квоту задржати. Примјера ради, на изборима за Заступнички дом Парламента ФБиХ, 1996. године изабрано је само 7 жена или 5%, а 2000. године 24 жене или 17,1%. Иако је кандидатска квота осигурала већи број жена у законодавним тијелима, ниједна жена није предсједница Парламента ни на државном ни на ентитетском нивоу. То упућује на закључак да су мушкарци у законодавној власти на највишим функцијама.

Детаљнији подаци о броју кандидованих и изабраних жена на свим послеријатним изборима на свим нивоима власти у Босни и Херцеговини дати су у табели 7. 1. која слиједи:

ТАБЕЛА 7. 1. Статистички подаци о изборним резултатима на свим послеријатним изборима

Подаци о учешћу жена у изборима за законодавна тијела на свим нивоима власти у Босни и Херцеговини, од 1996. до 2000. године								
Изборна ниво	Година							
	Прије увођења квоте				послије увођења квоте			
	1996		1997		1998		2000	
	% кандидата жена	% изабраних жена	% кандидата жена	% изабраних жена	% кандидата жена	% изабраних жена	% кандидата жена	% изабраних жена
опћине	-	-	9,6	5,4	21,3 ¹	26,6 ¹	32,9	17,9
Кантони	10,1	6,1	-	-	24,9	18,2	35,3	19,7
Народна скупштина РС	7,6	2,4	11,7	2,4	19,5	22,9	31,9	18,1
Парламент ФБиХ	10,5	5	-	-	24,2	15	36,1	17,1
Парламент БиХ	9,4	2,3	-	-	28,8	30,2	28,3	7,1

104. На крају, долазимо до крајњег циља – «Што више жена у законодавној власти». Нормативно смо осигурали да се кандидује 30% жена, али проценат изабраних жена у законодавна тијела на свим нивоима власти (на посљедњим изборима 2000. године) много је мањи. Разлог за то су «отворене листе», гдје се сваки бирач одређује за кога ће гласати (у нашем случају бирач се одређује за кандидата-мушкарца).

105. Анализирајући податке о учешћу жена-заступница у раду радних тијела законодавних органа на државном, ентитетском и кантоналном нивоу, видљиво је да су жене, од укупно 130 радних тијела, предсједнице 26 радних тијела или 20%. Овај податак показује да се у већини случајева води рачуна да се и жени омогући (у омјеру који чине у укупном чланству законодавног тијела) да руководе појединим радним тијелима у припреми парламентарних засједања.

106. Постоји низ фактора који «спречавају» жену да се активније бави политиком. Прво, наша дуга традиција која тражи стриктно разграничење послова у породици. Жени је мјесто у кући и препуштен јој је васпитање дјеце, а мушкарац обавља послове ван куће и брине о материјалној сигурности породице. Традиција је одређивала и степен образовања, тако да су мушка дјеца похађала универзитете, а женска дјеца су завршавала средње школе. У Босни и Херцеговини нису створени ни услови да се жене које се одређују за учешће у политици довољно посвете том послу (гдје оставити дјецу, ко ће скухати ручак и обавити друге кућанске послове и др.), јер тај посао тражи и цијелодневни рад. Жене немају довољно времена ни да припреме своје изборне програме по којима би биле препознатљиве бирачима да им дају своју подршку при избору у законодавна тијела.

Судови и тужитељства

107. Према уставима у БиХ, судска власт је самостална и независна од извршне и законодавне власти.

У БиХ има укупно 100 судова (по два суда на државном и ентитетским нивоима, суд у Дистрикту Брчко, те 93 суда на локалном нивоу).

У овим судовима од 934 судија/суткиња, 452 жене или 48,4%.

Већи постотак жена је у судовима на локалном нивоу: 428 или 49,8%, а највећи у Основном суду Дистрикта Брчко 61,5% и у Врховном суду Федерације БиХ гдје су жене заступљене са 56,3%.

У судовима на државном, на ентитетским нивоима и у Дистрикту Брчко нема жена предсједница судова.

На локалном нивоу, од 93 суда, у 16 судова жене су предсједнице, или 17,2%.

ТАБЕЛА 7.2. Податци о учешћу жена у судској власти на свим нивоима у БиХ

	УКУПАНО СУДАЦА/ СУТКИЊА	ЖЕНЕ		МУШКАРЦИ	
		БРОЈ	%	БРОЈ	%
УСТАВНИ СУД БиХ	9	2	22,2	7	77,8
СУД БиХ – апелациони одјел	7	1	16,6	6	83,3
УСТАВНИ СУД ФБиХ	9	2	22,2	7	77,8
УСТАВНИ СУД РС	7	1	16,6	6	83,3
ВРХОВНИ СУД ФБиХ	16	9	56,3	7	43,7
ВРХОВНИ СУД РС	16	1	6,25	15	93,7
ОСНОВНИ СУД ДИСТРИКТА БРЧКО	13	8	61,5	5	38,5
КАНТОНАЛНИ И ОПЋИНСКИ СУДОВИ У ФБиХ	587	323	55,0	264	45,0
ОКРУЖНИ И ОСНОВНИ СУДОВИ РС	272	105	38,6	167	61,4

108. Наведени подаци показују да се код именовања предсједника/предсједница судова велика предност даје мушкарцима у односу на жене. То значи да без обзира на квалификацију, стручност и знање у правосудју важније функције, гдје се доносе најважније одлуке и које су боље плаћене, припадају мушкарцима, чиме се женама не пружају једнаке могућности.

Тужиоци

109. На подручју Босне и Херцеговине постоји укупно 85 тужитељстава (два ентитетска, једно у Дистрикту Брчко и 82 на локалном нивоу. Од укупног броја тужитеља - 127, њих 47 су жене, или 37%.

ТАБЕЛА 7.3. Жене у тужитељствима

	Укупан број	ЖЕНЕ		МУШКАРЦИ	
		БРОЈ	%	БРОЈ	%
ТУЖИТЕЉИ ФБиХ	53	18	34	35	66
ТУЖИТЕЉИ РС	73	29	38	44	62
ТУЖИТЕЉ ДИСТРИКТА БРЧКО	1	0	0	1	100

У току је реформа правосудног система у цијелој БиХ, а то ће резултирати смањењем броја судова и тужитељстава на локалном нивоу.

Извршна власт

110. Подаци о броју жена носилаца највиших функција извршне власти на државном, федералном и кантоналном нивоу показују да је врло мали број жена носилаца највиших функција у извршној власти. Ниједна жена није била

изабрана за члана Предсједништва БиХ на послеријатним изборима (1996-2000), ни за предсједника/подпредсједника ФБиХ, нити за премијера ентитета.

111. Од укупно 6 чланова Вијећа министара БиХ једна је жена (16,7%), а од 15 чланова Владе Федерације БиХ двије жене (13,3%) су министрице (пољопривреда и борачка питања), а од 19 чланова Владе РС једна је жена министрица (правда).

У свих десет кантона предсједници кантона су мушкарци, а од преко 100 кантоналних министара само је 8 жена (правосуђе, стамбена питања, социјална заштита и рад и образовање). - подаци за 2000. Додати податке за 2002. год.

112. У државним министарствима, Дистрикту Брчко и ентитетским министарствима укупно је 540 лица на руководним радним мјестима, а њих 136 или 25,2% су жене.

У управним одборима, чије чланове именују владе, на подручју БиХ има укупно 3310 чланова, од тога је 771 жена или 23,3%. Чланови управних одбора најчешће примају и накнаде за рад и доносе одлуке, што ставља у предност мушкарце у односу на жене.

У 486 образовних институција на подручју Федерације БиХ 85 жена је директорица или 17,5%, а у 137 здравствених организација 37 жена су директорице или 27%. У Републици Српској од 198 основних школа свега је 25 директора-жена или око 15% (у области гдје су у већини жене).

ТАБЕЛА 7.4. Судјеловање жена у Извршној власти.

СУДЈЕЛОВАЊЕ ЖЕНА У ИЗВРШНОЈ ВЛАСТИ					
	Укупан број	Жене		Мушкарци	
		Број	%	Број	%
ПРЕДСЈЕДНИШТВО БиХ	3	0	0	3	100
ВИЈЕЋЕ МИНИСТАРА БиХ	6	1	16,7	5	83,3
ПРЕДСЈЕДНИК Ф БиХ	2	0	0	2	100
ПРЕДСЈЕДНИК РС	2	0	0	2	100
ВЛАДА Ф БиХ	15	2	13,3	13	86,7
ВЛАДА РС	19	1	5,3	18	94,7
ПРЕДСЈЕДНИК КАНТОНА	10	0	0	10	100

113. У Закону о равноправности полова БиХ, у поглављу IX - Јавни живот, члан 15, пише: «Ради равноправне заступљености полова, проценат учешћа жена у органима власти на свим нивоима, укључујући судску, законодавну и извршну власт, као и све остале јавне службе, комисије и одборе, укључујући и учешће у тијелима која представљају државу на међународном нивоу, у правилу ће одражавати равноправну заступљеност полова.

Судјеловање жена у НВО сектору

114. Законом о удружењима и фондацијама БиХ и таквим ентитетским законима уређује се оснивање, унутрашња организација и престанак рада удружења и фондација. Ови закони не садрже одредбе којим би се забрањивао рад жена у НВО сектору.

До почетка рата 1992. године у Босни и Херцеговини су дјеловале грађанске организације које су се бавиле претежно хуманитарним питањима и имале значајан утјецај на друштвени живот. Од 1993. године у Босни и Херцеговини почињу дјеловати домаће невладине организације које се баве тадашњим проритетним проблемима психосоцијалне подршке. Женске невладине

организације почињу дјеловати под директним утјецајем страних организација и донатора. Углавном се рад заснива на питањима непоштивања људских права и неодговорности власти према проблемима насиља над женама, трговине женама, женским људским правима и сл.

115. У току рата жене организоване у организације прихваћене су од политичког вођства, али само као нужна и уобичајена физичка и морална подршка током рата. Процеси одлучивања остају и даље ван њиховог домена. Од 1998. године женске невладине организације баве се углавном: економским јачањем, едукацијом жена, правним савјетовањем и залагањем, активностима против насиља над женама, повећањем учешћа жена у политичком систему, као и смањењем конфликта и помирењем. Разлози зашто су жене укључене у рад невладиних организација је осјећај да се у овом сектору мање осјећа доминација мушкараца, постоји могућност зараде (барем привремено), да имају шансу да напредују, науче нове вјештине, да се осјећају корисним и имају осјећај да нешто постижу.

Жене у синдикату

116. Према међународним стандардима, жене су морале наћи властито мјесто унутар синдикалних структура. Често су те структуре круте, прилично бирократизоване, у њима доминирају мушкарци, те су, као такве, «застрашујуће» за жене. Исто тако традиционално, присуство жена је незамјетљиво, те су оне слабо заступљене у извршним и руководним тијелима, преговарањима или међународним односима. Проводећи статутарне реформе своје структуре, синдикати настоје учинити осјетљивим по родним питањима и како би биле пријатељски оријентисане према женама. Савези синдиката у БиХ (СССБиХ и СССРС) оснивају Секцију (данас Форум жена) и Актив жена и тиме формално задовољавају међународне стандарде.

- Према статистичким подацима, СССБиХ има 101.000 чланова, од тога 28.000 чине жене (мислимо да ово није прецизан податак, јер жене чине око 48% запослених).
- На посљедњем конгресу СССБиХ од 201 делегата 42 су биле жене (свака грана делегирала је исти број делегата).
- Предсједништво чини 9 чланова, 7 мушкараца и 2 жене.
- Главни одбор чине 33 мушкараца, 4 жене и представница Форума жена СССБиХ, која нема право гласа.
- Контролни одбор чини 5 мушкараца и 3 жене.
- Статусну комисију чини 5 мушкараца и 1 жена.

117. Жене су слабо или недовољно представљене у тијелима одлучивања, те су у врху синдиката невидљиве иако чине око 45% укупног синдикалног чланства. Лице синдиката је лице средовјечног мушкараца. Жене у овим структурама су жене у администрацији или експертице. Поставља се питање колико дуго ће жене плаћати синдикалну чланарину савезима, који не препознају њихове интересе. У Синдикату се не води статистика према полу. Из укупне активности Савеза не може се уочити подстицање жена на синдикалну активност. »Женска синдикална активност се не финансира из редовних средстава Синдиката. Женске активности живе захваљујући волонтерском раду и ентузијазму руководства Форума и Актива жена. Обје организације су чланице ИЦФТУ женске мреже, дио су Регионалне синдикалне женске мреже за Јужну и Југоисточну Европу. Укључене су у све акције које ове мреже подузимају у свијету и Европи. Оствариле су сарадњу са НВО у земљи и регији.

Изналажењем донација успјеле су проћи добар дио едукације посвећене оснаживању, синдикалном организовању и дјеловању. Значајна је и међуентитетска сарадња женских синдикалних организација у области едукације и истраживању положаја жена на тржишту рада, у синдикату и у јавном животу. Остварена је сарадња са СТАР-ом, Гендер центром ФБиХ и уредом МКСС ИЦФТУ у Сарајеву и Бањалуци. На овај начин пропагирају се женска радна права, али и освјешћују жене унутар синдиката.

Анализа података за Републику Српску

118. Анализирана су именована на основу родне заступљености. Без обзира што је обухваћен период именована двије владе, са различитим политичким програмима и партијским кадровима, заједничка им је сегрегација женског пола у односу на мушки приликом именована на различите функције. Дискриминација на основу пола присутна је у свим управљачким, административно-јавним структурама РС. Анализирана су именована директора/директорица на свим нивоима власти, од локалног до републичког нивоа, управни и надзорни одбори, именовање судија и суткиња, тужилаца, судија поротника, експертних тимова, комисија и разних одбора за припрему закона и других пројеката, комисија за полагање стручних и других испита, предавања и едукативни семинари, именована лица у савјете факултета, заступање државног капитала у приватизацији, у периоду од четири и по године.

Статистички показатељи указују да на мјестима гдје се доносе одлуке, почевши од локалног до републичког нивоа, потпуно је нарушена родна равноправност. Ако је за 4,5 године именовано 319 директора и само 17 директорица, то значи да 319 директора (лица мушког пола) имају право да одлучују о запосленим у предузећима гдје су именовани, да доносе одлуке о њиховим плаћама, а најчешће одлучују управо о судбинама женског пола, које, по правилу, у периоду транзиције и приватизације прве добијају отказ. Осим тога, подразумијева се да 319 директора и само 17 директорица остварују већу зараду, што указује да је економска сигурност већа код мушкараца, јер су бројнији на мјестима директора.

119. Овакав закључак се може извести и код именована управних и надзорних одбора. Влада је именовала 1368 чланова управних одбора и 181 чланицу, 621 члана надзорног одбора и 93 чланице. Ако се узме у обзир да чланови управних и надзорних одбора најчешће примају и накнаде за рад у управном и надзорном одбору, а осим тога су на извору информација и доносе одлуке, онда можемо претпоставити због чега је знатна бројчана предност мушкараца у односу на жене у управним и надзорним одборима.

У разне експертне тимове, одборе, комисије за полагање стручних, правосудних и других испита, именовано је 807 лица мушког пола и 132 лица женског пола. У експертним тимовима (нпр. рад на изради закона) број лица женског пола мањи је у односу на лица мушког пола, а то се посебно осјећа у оним одборима који су веома добро плаћени од међународних организација.

У факултетским савјетима, стручним комисијама, именовано је 1998 мушкараца и свега 9 жена, што показује да професорице на факултетима немају утјецаја на реформе високог и вишег образовања, а самим тим реформа високог образовања се проводи без гендер маинстреаминга.

Да су лица женског пола сиромашније од лица мушког пола у процесу транзиције примјер је приватизација државног капитала, гдје је именовано 590 заступника државног капитала и 82 заступнице. На овом примјеру се види очигледна сегрегација жена у односу на мушкарце. То значи да жене врло мало

учествују у приватизацији државног капитала, а посебно ће бити занимљива анализа гендер маинстреаминга у завршеној приватизацији. Овакава упоредна гендер анализа показује да је жена у односу на мушкарца дискриминирана у друштвеном и јавном животу и тамо гдје се доносе одлуке. Женама се не пружа једнака могућност као мушкарцима, што доводи до потпуног нарушавања родне равноправности на штету женског пола. То је последица традиционалног схватања мушкараца и једним добрим дијелом и жена о улози материнства, супруге, мајке, домаћице, баке, која искључује могућност бављења било чим другим што би угрозило њене основне, претходно наведене функције. При томе се врло мало потенцира улога мушкараца у породици, па се стиче дојам да мушкарац, као отац, супруг, домаћин, нема ту тежину и значај коју у породици има жена. Таквим тумачењем и сталним потенцирањем мушкарац је формално «домаћин у породици који много ради да би издржавао породицу», а то значи да је предодређен за јавни, друштвени, политички живот. За разлику од мушкараца, жена може да обавља јавну, друштвену функцију само уколико стигне да обави своју улогу мајке, домаћице, супруге итд. Стална теза да су мушкарци и жене равноправни у свим сферама друштвеног и јавног живота дефинитивно престаје да важи захваљујући проведеним гендер анализама, које ће нам помоћи у дијагностицирању проблема, како бисмо могли да утичемо на позитивне промјене у преузимању много важније улоге лица женског пола у наредном периоду.

ЧЛАН 8. УЧЕШЋЕ ЖЕНА У ДИПЛОМАТИЈИ И МЕЂУНАРОДНИМ ОРГАНИЗАЦИЈАМА

120. Жене имају право и могућност представљати Владу Босне и Херцеговине и учествовати у раду међународних организација једнако као и мушкарци, али због свог традиционалног положаја у друштву оне још увијек нису довољно заступљене приликом међународног представљања земље.

Тако у Министарству вањских послова Босне и Херцеговине, од укупно 39 позиција у дипломатском рангу амбасадора, именовано је 9 жена или 23%.

У класи генералног конзула од укупно седам позиција именоване су двије жене или 29%.

На осталим дипломатским и конзуларним мјестима, као и административно-техничким мјестима, од укупно 261 запосленог, распоређене су 82 жене или 31%.

Такођер је жена, испред Босне и Херцеговине, обављала дужност потпредсједнице припремног одбора за посебно 27. засједање Генералне скупштине ОУН посвећено дјеци.

121. У четири изасланства Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине од 25 чланова налазе се четири жене или 18%. Од њих четири, двије су предсједавајуће делегација или 50%.

Члан 9. ДРЖАВЉАНСТВО

122. Законом о држављанству Босне и Херцеговине уређују се начини, услови и поступак за стицање и престанак држављанства БиХ. Поред држављанства БиХ постоји и држављанство ентитета, те је држављанин ентитета аутоматски и држављанин Босне и Херцеговине.

Држављанство се стиче:

- 1) поријеклом,
- 2) рођењем на територији БиХ,

- 3) усвајањем,
- 4) прирођењем,
- 5) путем међународног споразума,
- 6) под условима и када то одобри Вијеће министара БиХ.

Законом о држављанству прописано је да брачни друг држављанина БиХ - страни држављанин, може стећи држављанство под сљедећим условима: да је брак трајао најмање пет година прије подношења захтјева и да још увијек траје у вријеме подношења захтјева, да му престане раније држављанство након стицања држављанства, осим ако се билатералним споразумом не предвиђа другачије. Престанак ранијег држављанства се не захтијева ако то није дозвољено или се не може разумно захтијевати, да има стално мјесто боравка најмање посљедње три године на територији Босне и Херцеговине.

123. Брачни статус није од утјецаја на добијање држављанства осим у случају када се држављанство тражи по основу брачне заједнице са држављанином/држављанком БиХ, при чему се не прави разлика по основу полне припадности. За добијање држављанства битно је да подносилац захтјева, жена или мушкарац, испуњавају услове утврђене законом који се не разликују у односу на жену или мушкарца - исти су. Жене, удате или неудате, имају једнака права као и мушкарци да добију, промијене или задрже своје држављанство. Сматрамо да друштвени, културни или, пак, економски фактори не утичу битно на уживање ових права жена. Брак са страним држављанином не утјече на промјену држављанства жене, осим у случајевима када она жели да узме држављанство мужа (под условима који су прописани законом државе из које је муж), а предвиђена је такођер могућност двојног држављанства уколико постоји билатерални споразум са државом из које је муж (принцип реципроцитета).

124. Према расположивим подацима, у Босни и Херцеговини подједнако често се дешавају случајеви да жене или мужеви узимају држављанство жене зависно од опредјељења породице, односно избора мјеста живљења, тако да се може рећи да су у Босни и Херцеговини веома ријетки случајеви дискриминације или угрожавања права на избор држављанства. Држављанство мајке и оца има једнаку вриједност и у складу са законима Босне и Херцеговине уважава се искључиво избор брачних другова.

125. Дјеца рођена у браку у којем су родитељи различити држављани добивају држављанство о којем се сагласе родитељи и ако је то законима државе боравишта или поријекла супружника могуће, дјеца могу имати оба држављанства. Дјеца могу имати самосталне пасоше и могу путовати на пасош било којег од родитеља. Оба родитеља морају дати сагласност на путну исправу дјетета и дозволу за путовање. Дозвола за напуштање земље такођер се тражи и када су родитељи разведени.

Ако је дијете старије од 14 година живота, потребан је његов пристанак у свим случајевима из претходног става.

Дјететова сагласност се тражи ако је старије од 14 година у свим случајевима стицања и одрицања држављанства.

ЧЛАН 10. ОБРАЗОВАЊЕ

126. Значај образовања као ефикасне мјере у борби против свих облика дискриминације против жена огледа се и у томе да је едукацији посвећен и посебан дио Конвенције са одговарајућим члановима. Једнаке могућности образовања у Босни и Херцеговини загарантиране су чланом ИИ. 3. (Л) Устава Босне и Херцеговине. Између осталих права предвиђених у Уставу БиХ, гарантира се право на школовање и образовање. Устав БиХ предвиђа да се сва права уживају без дискриминације по било ком основу, укључујући пол.

127. У законима који регулишу образовање утврђено је да је образовање дјелатност од посебног друштвеног значаја, доступно свакоме дјетету под једнаким условима, према његовим способностима и интересу, а у складу са потребама. Карактеристика свих ових закона јесте чињеница да нема дискриминације међу половима, осим што су писани у мушком роду и када се говори о ученицима и наставницима.

У Републици Српској систем образовања је централизован, а у Федерацији БиХ децентрализован и уређен на нивоу 10 кантоналних јединица. Карактеристично за Федерацију БиХ је да законодавство неких кантона допушта преношење образовне надлежности на општински ниво, нарочито ако постоји спор око омогућавања члановима одређених националних група да похађају наставу на свом језику. Централна позиција кантона у свим сегментима образовања нарочито је ојачана чињеницом да се кантони појављују као искључиви финансијери ове дјелатности. Из овог кључног права они црпе и сва остала права и обавезе у области образовања.

Резултат тога је велики број закона и подзаконских аката у образовању, што ствара привид уређеног образовног система, а заправо озбиљно доводи у питање његову конзистентност. Образовни систем у Федерацији Босне и Херцеговине регулисан је законима на федералном и кантоналним нивоима са укупно 47 закона и 17 подзаконских аката.

128. Босна и Херцеговина је у оквиру процеса придруживања и интеграције у европски простор образовања, који је утврђен у оквиру Болоњске декларације, започела процес образовне реформе. Реформски процес усмјерен је, прије свега, на усклађивање и модернизацију постојећег бројног, шароликог, затвореног и стереотипног образовног законодавства. У оквиру овог процеса један од првоусвојених закона је Оквирни закон о основном и средњем образовању Босне и Херцеговине, а у припреми је и Закон о високом образовању у БиХ.

129. Оквирним законом о основном и средњем образовању у БиХ створен је оквир за легитимно поступање свих актера у образовању, што омогућава бољи квалитет, уједначен приступ, мјерљивост и приближавање пракси европских и других земаља у свијету. Важно је напоменути да је, у оквиру Закона о равноправности полова у Босни и Херцеговини, који је такођер један од закона који је донесен у посљедњем периоду, посебно утврђено да се у образовању, а у вези са равноправношћу полова, треба назначити важност давања једнаких шанси мушкарцима и женама. У чл. 5. овог закона се наводи:

»Сви имају једнака права на образовање, без обзира на пол.»

Образовна институција не смије вршити дискриминацију засновану на полу у вези са:

- условима пријема,
- одбијањем пријема,
- начином пружања услуга и бенефиција,

- искључењем из процеса образовања,
- вредновањем достигнутих резултата у току образовања,
- једнаким условима у стварању каријере и професионалном усмјеравању, стручном усавршавању и стицању диплома,
- у другим могућим случајевима.

У чл. 6. истог закона:

»Надлежне власти, образовне институције и друга правна лица осигурају да планови и програми и методологије осигурају успоставу образовног система који ће гарантовати елиминацију наставних програма који садрже стереотипну друштвену улогу мушкарца и жене, а који за посљедицу имају дискриминацију и неједнакост полова.

Садржаји који промовирају једнакост полова саставни су дио наставног програма за све нивое образовања.

Надлежне власти, образовне институције и друга правна лица ће осигурати ефикасне механизме заштите против дискриминације и сексуалног узнемиравања и неће предузимати никакве дисциплинске, или друге казнене мјере према лицу, због чињенице да се он/она жалио/ла на дискриминацију, узнемиравање или сексуално узнемиравање, или је свједочио/ла о дискриминацији, узнемиравању или сексуалном узнемиравању.»

Дакле, овај правни оквир сасвим је довољан да се и у образовању лакше реализују активности које ће поправити могућности мање заступљеног пола. Ипак, потребно је напоменути да је провођење ових мјера дугорочан процес.

130. У циљу анализе кретања полне структуре образованости становништва у Босни И Херцеговини, ради поређења ранијег стања са садашњим, потребно је размотрити преглед стања у области образовања у пријератном периоду.

а) Анализа података из периода прије 1992. године указује на значајне разлике у степену образовања жена и мушкараца у БиХ:

б) у 1991. години 44% одраслих жена није довршило основно образовање, док је проценат одраслих мушкараца који нису довршили основно образовање знатно мањи и износи 23%,

ц) у 1991. години само 30% жена у БиХ је постигло средње образовање, док је проценат мушкараца знатно већи и износи 49%.

Ове разлике нису само посљедица гендер неједнакости у приступу образовном систему. Оне су дјелимично повезане и са два демографска фактора: дужим животним вијеком жена и тенденцијом старијих генерација да генерално остварују нижи ниво образовања.

131. Трендови у образовању представљају доказ да укупна ситуација, када је у питању образовање жена у БиХ, указује на побољшање у периоду од 1971. до 1991. године:

а) степен неписмености жена смањен је за 50 процента у периоду од 20 године прије рата у БиХ,

б) међутим, у 1991. години степен неписмености жена у БиХ (16,4%) још увијек је био виши него степен неписмености мушкараца (3,4%),

процент жена са средњим и високим образовањем порастао је у периоду од 1981. до 1991, али ови проценти још увијек су мањи него кад су у питању мушкарци.

132. Према подацима који су доступни за анализирано становништво БиХ, број образованих лица чини готово исти број жена и мушкарца. Међутим, постоје изразите разлике заступљености мушкараца и жена унутар одређених категорија образовања.

Са гендер аспекта, подаци показују знатне варијације у структури када су у питању различити нивои образовања. Осамдесетих година већину необразованих одраслих лица чиниле су жене (око 75%). У истом периоду жене су биле недовољно заступљене у вишим нивоима образовања. Рачуна се да, од укупног становништва, мушкарци представљају од три петине до три четвртине одраслих са средњим или вишим образовањем.

(Подаци су приказани у табелама у додатку).

Генерални закључак је да се полна структура у овим категоријама промијенила у периоду између 1981. године и 1991. године. Када су у питању нивои образовања, у већини случајева може се уочити побољшање једнакости мушкараца и жена. До највећег побољшања дошло се у основном образовању, јер се у 1991. години, учешће жена повећало на 49%. Учешће жена у средњем образовању повећало се са 33% на 37%, а када је у питању универзитетско образовање, проценат жена се повећао са 31% на 37%.

133. Степен образованости жена у Босни и Херцеговини, дакле, повећао се у периоду од 1981. године до 1991. године. Најбољи резултат је постигнут на вишим нивоима образовања. Процент жена са средњом школом се повећао са 14% на 24%, а проценат жена са универзитетским образовањем се готово удвостручио, повећао се са 1,4% из 1981. године на 2,7% у 1991. години. Ипак, опћа ситуација је да жене и даље имају мањи ниво образовања него мушкарци.

134. Тренд смањивања неписмености жена прије 1992. године, повећан број учешћа жена на свим образовним нивоима, те приближно исти број уписаних дјечака и дјевојчица 1995. године (видјети анализу, статистичке податке) указује на то да је неједнакост полова уско повезан са историјско-демографским трендовима и да ће, с временом, полако нестати.

135. Образовни систем данас у БиХ интегрира образовање на четири нивоа и то:

- предшколски васпитање и образовање,
- основно образовање,
- средње образовање,
- више и високо образовање.

Васпитањено-образовне институције у БиХ углавном су јавне установе. Школским законима отворена је могућност за приватно образовање и у посљедње вријеме су интензивирани иницијативе за отварањем приватних институција на свим нивоима образовања.

136. Значајан сегмент у којем држава омогућава запосленим женама збрињавање дјеце јесте и организовање институција предшколског васпитања. Предшколски васпитање и образовање, које иначе није обавезно, остварује се за дјецу између једне и шест година старости. У БиХ постоји 148 предшколских установа, од тога у ФБиХ 105 (јаслице и вртићи, а од тога 2 приватна), а обухваћено је 8% дјеце и запослено 749 одгајатеља.

У РС постоји 39 предшколских установа, а обухваћено је 3% дјеце и запослено 435 васпитача.

Законима у БиХ је утврђено да је предшколски васпитање и образовање интегрални дио васпитањено-образовног система и да је од посебног друштвеног интереса. Предшколски васпитање и образовање је одговорност општине и спада у надлежност социјалне службе. Оно није обавезујуће и обухват дјеце варира од општине до општине.

Предшколски васпитање и образовање може се остваривати у предшколским установама, у специјалним установама за дјецу са тежим сметњама у психичком и физичком развоју и у установама социјалне заштите гдје се

примају дјеца без родитељског старања. У посљедње вријеме предшколски васпитање и образовање се уводи и у редовне основне школе.

Финансирање предшколских установа се проводи тако да оснивач осигурава средства за оснивање и почетак рада установе, те за васпитањено-образовни рад, а родитељи партиципирају у плаћању за исхрану и за дио средстава за васпитно-образовни рад.

Опћенито, тај обухват је далеко испод нивоа стварних потреба.

137. Тренутно, финансирање је на буџету општина, тако да судбина предшколског образовања и васпитања зависи од материјално-финансијске ситуације појединих општина.

Укупан број дјеце који тренутно борави у предшколским установама знатно је смањен, што према расположивим подацима говори да је предшколским образовањем обухваћено веома мала популација предшколске дјеце.

Од укупног броја медицинских и васпитањено-образовних радника занемариво мали број су мушкарци. То можемо тумачити чињеницом да на овим просторима постоје предрасуде да је ова професија феминизирана (женска) професија, иако се у пракси показало да су мушкарци врло омиљени и успјешни васпитачи. Нешто мало другачија ситуација је када се говори о директорима установа за предшколски васпитање. Занимљиво је да су директорике из реда васпитачица, а да су директори изабрани по другом критерију и не припадају васпитачима нити су радили неке послове у предшколским установама.

Ово потврђује констатацију да се мушкарци налазе на управљачким мјестима и мјестима одлучивања.

138. Основно образовање у БиХ у школској 2002/2003. години реализује се у укупно 1864 основне школе и са 364.914 ученика и 20.874 наставника, од којих су 13.502 жене и 7372 мушкарци. Детаљнији подаци се налазе у статистичком додатку у прилогу –ОБРАЗОВАЊЕ. Основно образовање је обавезно образовање и оно има општеобразовни и васпитни карактер и даје основу за свако даље образовање. Основна школа може бити у друштвеној или приватној својини. Основну школу као јавну установу оснивају углавном општине или кантони. Поред редовне основне школе постоје још: специјалне основне школе и заводи, паралелне основне школе (музичка и балетска) и школа за основно образовање одраслих. Основно образовање у редовној основној школи почиње са узрастом од 6 до 7 година живота и траје 8 година. За дјecu са потешкоћама у развоју, основно образовање је обавезно од 7 до 15 година живота.

139. Иако је у свим законима у образовању дата једнака могућност школовања и мушкој и женској дјeci, чињеница је да постоји разлика у образовању у руралним и урбаним подручјима. Наиме, основно школовање је обавезно, али постоје докази, нарочито у мање развијеним руралним подручјима, да није довољно учињено напора да се осигура школовање за дјевојчице.

Познате су чињенице да је још прије рата у руралним подручјима БиХ (бихаћки регион, Источна Босна) уочено често напуштање основног школовања женске дјеце да би радиле пољопривредне и друге послове у домаћинствима. Један од разлога да дјевојчице не завршавају потпуно основно образовање јесте и удаљеност школа од појединих руралних мјеста. Стога се мјере које треба провести у оквиру законодавства прије свега односе на пуно провођење свих закона и међународних смјерница за заштиту људских права, а посебно Конвенције о правима дјетета. У духу европске конвенције нужан је виши ниво гаранције и заштите права дјетета, да се у сваком случају о дјететовим правима мора примијенити принцип остваривања дјететовог највишег интереса.

У оквиру надлежности рада инспекцијске службе, која дјелује у оквиру Министарства образовања, науке, културе и спорта, до сада није имало захтјева за покретање било каквог поступка када је у питању кршење права жена, односно женске дјеце у области образовања.

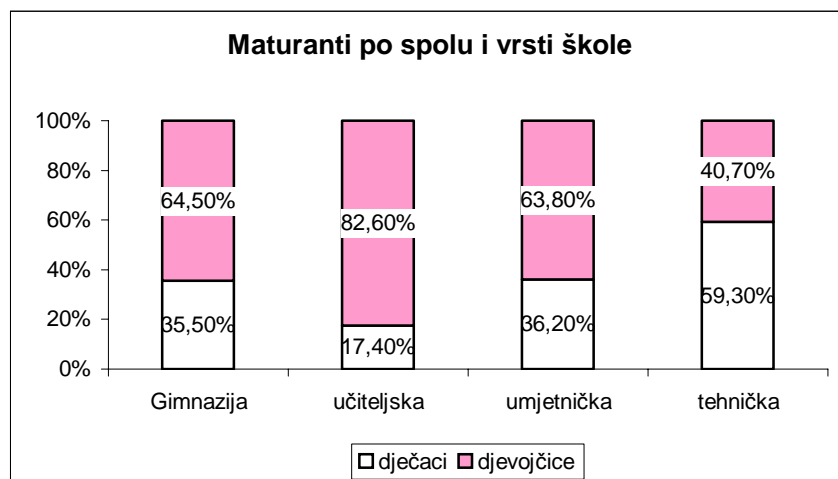
140. Средња школа може бити у државној и приватној својини. Већина постојећих средњих школа су државне школе. У средњој школи се остварују програми редовне средње школе, укључујући и образовање ученика са посебним потребама, као и образовање одраслих.

У периоду од 1999. до 2001. године интензивирани су активности у оквиру Пхаре-вет програма на реформи средњег стручног образовања. Ове активности су предвиђене да трају до 2006. године, до када је планирано да се изврши реформа у свим средњим стручним школама на подручју БиХ у складу са међународним стандардима. Уз помоћ Европске комисије и Свјетске банке у периоду од 2002. до 2006. године планирана је реформа основног и средњег образовање.

141. Ученици се уписују у средњу школу након успјешно завшене основне школе. Упис се врши на основу конкурса, а у складу са правилима средње школе.

Образовање у средњој стручној школи траје обично 3 године, изузетно 4 године, односно за мање сложена занимања 2 године. У осталим средњим школама образовање траје 4 године, изузетно 5 година. Подаци о упису од 1995. године не указују на значајна одступања између уписа мушкараца и жена за било који ниво образовања. С обзиром да се не зна тачан однос мушкараца и жена у оквиру укупног становништва, ови закључци прилично су спекулативни.

142. У периоду од 1999. до 2000. године број дјевојака које су завршиле средњу школу био је нешто мањи од половине (46%). Овај податак везује се за чињеницу да је само 40% њих завршило техничку школу или друге занатске школе, које имају већи степен полазника него све остале врсте средњих школа. Међутим, дјевојчице представљају већину када су у питању гимназије (65%). Такођер, постоји знатна сегрегација унутар категорије техничких и занатских школа. У оквиру десетак програма који имају висок ниво уписника, као што су школе за машинска, електротехничка, саобраћајна, грађевинска занимања доминирају дјечаци. Дјевојчице представљају већину у школама које су везане за услужну дјелатност, текстилне школе, медицинске школе, економске и трговинске школе .

143. Последњи подаци о броју ученика средње школе указују на то да полна структура варира овисно од врсте школе. У шк. 1998/1999. години, од укупног броја матураната у гимназијама и умјетничким школама, 65% чине дјевојнице, а у средњим учитељским школама 83% су дјевојнице. Међутим, већину матураната техничких и занатских школа чине дјечаци (59%). Иако подаци о недовршавању школе нису били доступни, подаци о упису из претходних година указују на то да однос у полној структури матураната одговара односу при упису.

144. Када је у питању наставак редовног образовања, дјевојнице у руралним подручјима у мањем броју су настављале школовање у средњој школи од дјевојница у урбаним срединама из више разлога. Породице нису могле куповати уџбенике, одјећу и превозне карте, те су дјевојке остајале у кући и помагале у кућним пословима. На наставак школовања утјецала је и забринутост родитеља за морал дјевојака који може бити промијењен у градским срединама. Појединачни случајеви показују да су жене, због трудноће и подизања дјете, у мањем проценту завршавале студије. Друга два разлога за забринутост која утјечу на смањење могућности уживање права жена на образовање на равноправној основи у блиској су вези. То је полно стереотипизирање у педагошким садржајима (посебно у уџбеницима за основно и средње образовање) и полна сегрегација у средњошколском и професионалном образовању, не на универзитетском нивоу.

145. Готово 99% дјете која се упишу у први разред основне школе успјешно дођу до петог разреда основне школе. Према овом показатељу не постоји разлика између дјечака и дјевојница, као ни између руралних и урбаних подручја. Након завршетка четвртог разреда основне школе долази до смањења броја дјете која настављају школовање, а то се посебно односи на рурална подручја. У овим случајевима посебно су погођена женска малодобна дјета.

146. Прије рата високошколско образовање било је такођер централизовано. Оснивање, управљање и организација универзитета били су регулирани јединственим законом о универзитету.

Децентрализација образовања довела је високо образовање у нови положај и отворила низ питања и проблема. Тренутно је високо образовање у Федерацији Босне и Херцеговине на кантоналном нивоу, а у РС на централном нивоу. У БиХ има укупно 7 универзитета са 102 високошколске установе. У оквиру високошколских установа дјелују факултети, академије и високе школе.

ТАБЕЛА 10.1.

Дипломирани студенти у БиХ по полу 1998 – 2002.

		Укупно	Више школе	Факултети	Академије	Вјерске школе
1998	свега	3133	686	2377	27	43
	мушко	1259	154	1057	10	38
	женско	1874	532	1320	17	5
1999	свега	3038	461	2502	59	16
	мушко	1283	147	1109	17	11
	женско	1755	314	1393	42	5
2000	свега	3673	756	2850	50	17

	мушко	1536	245	1250	25	16
	женско	2137	511	1600	25	1
2001	свега	4444	1003	3324	92	25
	мушко	2025	350	1626	33	16
	женско	2419	653	1698	59	9
2002	свега	4319	661	3525	92	41
	мушко	1747	236	1453	30	28
	женско	2572	425	2072	62	13

147. Трендови гендер сегрегације могу бити уочени и код вишег образовања. Статистички подаци, који се налазе у прилогу, презентирају заступљеност жена у различитим областима вишег образовања. Жене представљају већину у здравственим областима (фармација, стоматологија, медицина), образовању и језичким студијама. У поредби с тим, само 10% жена су ученици у областима као што су машинство и електротехника, а мање од 25% је укључено у области као што су физичка култура, друмски/цестовни саобраћај, криминалистика, рударство.

Недовољна заступљеност жена међу изабраним државним званичницима условљена је чињеницом да је само 37% жена укључено на политичке науке и може бити разлог за забринутост.

148. Знанствене области које имају приближно исти број мушкараца и жена су право, економија, архитектура, биотехничке знаности.

Неједнака заступљеност дјечака и дјевојчица нарочито је видљива на вишим нивоима образовања. То се истиче у статистичким подацима који показују број уписаних студената на факултетима у БиХ, на примјер, на грађевинским, машинским, металуршким електротехничким и сл. факултетима, гдје је уочљив несразмјерно већи број уписаних мушкараца у односу на жене. Док се на другим факултетима, као што су природно-математички, филозофски, правни, економски или медицински уочава несразмјерно велики број уписаних жена наспрам мушкараца. Само на неколико високошколских институција број мушкараца и жена приближно је једнак, а то су умјетничке академије, архитектура или технолошки факултети. У Сарајевском кантону, на примјер, од укупно 698 студената примљених на Електротехнички факултет, само њих 140 (20%) су жене; на Саобраћајном факултету, од укупно 347 студената, њих само 36 (10,4%) су жене, Машински факултет прима 402 студента од којих су само 66 (16,4%) жене; на Факултету за тјелесну културу 367 студената су мушкарци; од којих је 37 жена; на Факултету криминалистичких наука од 1014 студената само је 171 (16,9%) жена.

За разлику од професионалног стереотипизирања у осталим земљама, медицина је преобладајуће подручје женског интересирања у БиХ, иако процентуално драматично, као и у осталим пољима. У Сарајевском кантону, од 904 студента уписана на Медицински факултет 582 су студентике (64,4%). Ипак, сполну заступљеност можемо разматрати и кроз подгрупе: на примјер, жене доминирају у гинекологији, педијатрији и опћој медицини, док су хирурзи обично мушкарци.

Жене чине већину у осталим факултетима здравствене струке као што су Стоматологија; 422 жене од укупно 610 студената (69,8%) и Фармацији гдје су 344 студента жене од укупно 390 студената (88,2%).

Из података се види да је полна сегрегација у образовању очито и раширена и јасно је да мушкарци и жене не уживају исте услове за грађење каријере у БиХ, те је задатак државе да истражује ове диспропорцијалности и да укаже на садашњи тренд.

ТАБЕЛА 10.2. Процент женских студената у односу на укупано уписан број у неким високошколским установама, 1999-2000.

	УКУПНО	ЖЕНСКИ СТУДЕНТИ	% УКУПНО
Педагошке академије	1283	944	73,6%
Више медицинске школе	559	399	71,4%
Умјетничке академије	618	360	58,3%
Исламске педагошке академије	401	172	42,9%
Вјерске школе	583	145	24,9%

Извор: Статистички годишњи извјештај 2000.године, Федерални завод за статистику ФБиХ,

149. На подручју Федерације Босне и Херцеговине у периоду од 1996. до 2000. године магистрало је укупно 348 постдипломаца од којих је 126 жена (36,2%). Највећи број жена које су магистрале у овом периоду су из области здравствене и социјалне заштите (46 магистара - 36,5%). У РС су расположиви подаци који показују колико је жена запослено са: докторатом (12%), са магистратом(12%), жена са факултетским образовањем (30%) и са вишим образовањем (37%).

На подручју Федерације Босне и Херцеговине у периоду од 1996. до 2000. године докторирало је укупно 158 доктораната од којих су 42 жене (26,58%). Највећи број жена које су докторирале у овом периоду су из области здравства и социјалне политике (28 жена - 66,6%).

У Републици Српској у периоду од 1999-2002 године магистрало је укупно 104 постдипломца од чега су 71 мушки или 68%, а 33 или 32%. У истом периоду докторирало је 98 доктораната, од којих су 36 мушки или 75%, а 12 жена или 25%.

150. Најбројнија национална мањина у БиХ су Роми. Истраживање Центра за заштиту права мањина у 1999. години показало је да је само 30% испитаних ромских породица било без неписмених чланова, а 23% има 4 или више чланова породице који су неписмени. У ФБиХ Завод за статистику не води евиденцију о стопи похађања школе према националности ученика и студената. Према томе, нема званичних података о броју ромске дјеце која похађају школу, а тиме није могуће дати нити гендер процјену.

Најобухватнији су подаци у Кантону Сарајево који говоре да је 119 ромске дјеце предшколске доби, од којих ниједно није било уписано у предшколске установе. У школској 1995/96. години у Кантону Сарајево, према наводима «Наше будућности», било је око 582 ромске дјеце у доби од 7 до 18 година, од којих је само 189 или 33% редовно похађало школе.

Почетком школске 2000/2001. године кроз активности група у заједници и НВО-а, као што је случај у ромској заједници Биберовићи у Тузланском кантону, Општина Сапна, гдје су припремни разреди организовани за групу ромске дјеце током 1998/99. Разреди су формиран на иницијативу одраслих чланова ромске заједнице у сарадњи са Удружењем Рома «Кате Ацха» и уз помоћ у опреми и прибору из локалних школа. У школским годинама од 1999. до 2002. НВО «Буди мој пријатељ» - Сарајево, у партнерству са организацијом «Саве тхе Цхилдрен» УК, организовала је припремне разреде за ромску дјецу из три ромске заједнице у Кантону Сарајево. Прије извјесног времена, за ромску дјецу у ФБиХ уведен је и програм «Степ-бу-Степ».

Према истраживањима Удружења Рома «Наша будућност» из Сарајева, у шк.1995/96. год. 582 ромске дјеце школског узраста живјело је у Кантону

Сарајево, а само њих 13 (2%) уписало се у средње школе, а 4 (1%) на факултет.

Постоје специјалне установе са смјештајем за дјецу с потешкоћама у развоју, које се сматрају специјалним школама. Истраживања показују да Роми нису несразмјерно заступљени у систем специјалних школа.

Професионално и стручно усавршавање

151. Приступ стручном усавршавању нема елемената дискриминације, али је фрагментиран, униформан, без анализа потреба и интереса наставника/школе.

Социјални статус наставника директно се одражава на избор професије и мотивацију наставника за професионалним усавршавањем.

Када је у питању наука и научно-истраживачки рад у Босни и Херцеговини није системски регулисан.

Анкета УНДП-а (2000.) показала је да, слично другим земљама у транзицији у Централној и Источној Европи, више од 60% младих намјерава напустити земљу уколико им се укаже прилика. Један од разлога због чега млади људи желе напустити БиХ је неадекватан образовни систем као посљедица лошег руковођења, што је довело до лоших услова и опреме, застарјелих наставних метода и неадекватно стандардизованих квалификација, као и одвојености од истраживачких и наставних достигнућа остатка Европе.

Међутим, на основу конкурса којег је у 2001. години расписало Федерално министарство образовања, науке, културе и спорта за додјелу једнократне новчане помоћи на изради магистарског рада добијамо другу слику у односу на претходну анкету о интересу младих за научно-истраживачки рад.

Пријављено је било 179 кандидата, од чега су 94 жене, а 85 мушкарци. Одобрено су 23 помоћи и то за 11 жена и 12 мушкараца.

На конкурс за израду докторске дисертације пријављено је 132 кандидата, од чега су 51 жене и 81 мушкарац. Одобрено је 27 помоћи и то за 16 жена и 11 мушкараца.

На конкурс за финансирање реализације научно-истраживачких пројеката у 2002/2003. години пријављено је 155 научно-истраживачких пројеката. Вође пројеката (одговорни истраживачи) за 31 пројекат су жене, а за 124 пројекта су мушкарци.

Усвојено је 45 научно-истраживачких пројеката за финансирање од стране Федералног министарства образовања, науке, културе и спорта. На 13 пројеката носиоци/вође пројеката су жене, а на 32 мушкарци, што говори о квалитету жена-истраживача.

Стручна обука

152. Полно типизирање такођер је било видљиво у стручном образовању. Постојале су неке врсте стручних средњих школа у бившој Југославији, четворогодишња техничка школа која је комбинирала опће и струковне способности и давала матурантима диплому техничара, те трогодишњи курс за квалификованог радника. Уништењем многих индустријских постројења широм БиХ, центри за обуку ученика у привреди су такођер уништени. Уз помоћ међународне заједнице, неки програми обуке су ревитализирани. Многи од ових пројеката бацају тежиште на послове везане за грађевинску индустрију с циљем помоћи незапосленим и, посебно, демобилисаним борцима са циљем запошљавања у овим областима, имајући у виду да је индустријска обнова главни извор запослења. Највећи напор у овој области направила је Фондација

за запошљавање и обуку (ЕТФ) основана од стране Свјетске банке, Владе Федерације и Владе РС.

Пројекти обуке који су посебно намијењени женама, често вођени од независних НВО-а, уз међународну донаторску помоћ, укључују, између осталог, курсеве дактилографије, плетења, шивања.

Финансирање континуираног образовања потпуно је препуштено послодавцима.

Неколико обука финансирања досада је развијено:

1. кредитом Свјетске банке за обуку демобилисаних војника лица, ратних инвалида и чланова породица погинулих бораца,
2. мјерама активне политике према незапосленим у оквиру јавних служби за запошљавање,
3. индивидуално и преко предузећа (у веома малом обиму).

Незапослени могу добити подршку на два основна начина:

курсевима у тражењу посла, обуци у кориштењу рачунара и курсевима за стицање одређених занимања у центрима за обуку и реквалификацију, или у одговарајућим редовним или експерименталним школама;

посебним пројектима обуке и реквалификације ради запошљавања које припремају предузећа, финансирају јавне службе.

Те обуке, које се односе, углавном, на занимања у пољопривреди и грађевинарству, те кориштењу рачунара, финансиране су од јавних служби за запошљавање и донација.

153. Евидентно је да на простору БиХ постоји велика шароликост у садржају уџбеника која се може окарактеризирати као полно стереотипизирање у педагошким садржајима (посебно у уџбеницима за основно и средње образовање).

Још увијек се у многим програмима и уџбеницима налазе стереотипни примјери представљања мушкарца и жене, на примјер, жена као секретарица, она која кућа, чисти, припрема дјецу за спавање, односно, мушкарца као руководиоца, онога који зарађује, успјешног спорташа и сл. Још увијек нису покренуте процедуре да се у будућим наставним програмима и уџбеницима не понове исте предрасуде о половима.

На основу увида у садржај предмета, који се изучавају у основним и средњим школама БиХ, готово да се не може пронаћи садржај који говори о планирању породице.

Наиме, у предмету Природа и друштво који се реализује од И до ИВ разреда основне школе, у првом разреду се говори о дому и породици, односно обитељи и родбини, док се у другом разреду нешто више говори рађању дјете и о обавезама родитеља према дјецу и дјецу према одраслима.

У предмету Култура живљења, демократија и људска права нема садржаја који било шта говори о планирању породице. Неке основе дјете добију унутар изучавања предмета Биологија, а само они сретнији, који имају савјесне водитеље разреда, у оквиру разредне наставе шире обрађују ову тему на иницијативу водитеља разреда или ученика.

Међутим, овакво стање ће бити поправљено јер се у оквиру реформисања система образовања укључују нови садржаји који морају укључити и гендер компоненту.

154. С обзиром на сложен систем организације БиХ и надлежности у вези са образовањем, координација је једно од важних питања у циљу уједначавање праксе и примјене истих стандарда у образовању. Ентитетски министри образовања потписали су 10. маја 2000. године Декларацију и Споразум о усклађивању паралелних образовних система. Овим је преузета обавеза да се

од школске 2000/2001. године у свим наставним плановима и програмима уградe садржаји културног, књижевног и језичког наслеђења сва три народа, те да се у наредном периоду интензивно ради на уједначавању програмских садржаја, на растерећењу и осавремењавању наставних планова и програма. У том смислу је од 2000/2001. године у 4 пилот-школе уведен нови наставни план и програм, модуларно устројен.

Формирана је и Агенција за стандарде чији је задатак да утврђује стандарде образовања, да их провјерава и оцјењује квалитет израде сертификата. Формирано је и координационо тијело за хармонизацију образовних система у БиХ, које је састављено, у истом омјеру, од стручњака Бошњака, Хрвата и Срба.

У оквиру Пхаре програма, у ВЕТ систему образовања отворен је процес модулације наставних планова и програма.

155. У Босни И Херцеговини још увијек није законом регулисано стипендирање ученика свих образовних нивоа, као ни на нивоу ентитета. Засада се стипендије додјељују спорадично из различитих извора, према правилима и условима онога ко додјељује стипендије и углавном се одабир врши путем јавног оглашавања. Истражујући нама доступне информације, нисмо наишли на потпу неравноправност у приступу и додјељивању доступних стипендија.

156. У оквиру пројекта «Гендер једнакост и равноправност у Босни и Херцеговини» међу подржаним пројектима са темом гендера било је и шест пројекта са циљем у сфери образовања, што је директна активност из члана 10. Конвенције. Четири пројекта су била оријентирана на рад са изабраним лицама оба пола на развијању, промовирању гендера и развоју активности које би гендер схватања инволвирани у средње школе. Један пројекат је имао за циљ анализу уџбеника Социологије и Филозофије за средње школе, који је укључио и студенте социологије и филозофије Филозофског факултета у Бањалуци и професоре споменутих предмета, а резултат је приручник за наставу из ових предмета који би задовољавао гендер аспекте. Други пројекат се бавио избором занимања популације основне и средње школе. Ови пројекти су, заправо, показали да рад на програмима треба почети са предшколским узрастом, као и да је неопходан захват у школским програмима који би инкорпорирао гендер.

На основу изложеног може се закључити:

да је образовање у БиХ фрагментирано,

да не постоји јединствена законодавна регулатива за цијели териториј БиХ,

да је покренут процес реформи у образовању,

да нема политике стипендирања и профилиране стратегије за задржавање младих у БиХ,

да уџбеници у БиХ садрже полне стереотипе о мушкарцима, женама и њиховим друштвеним улогама.

ЧЛАН 11. РАД, ПЕНЗИЈЕ И СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

Права по основу рада

157. Према важећим законима из области рада у Босни и Херцеговини забрањена је свака врсте дискриминације по основу права на рад и запошљавање. Босна и Херцеговина је потписница више од 66 Конвенција из области рада (МОП), тако да је у протеклом периоду донијела нове законе које је ускладила, у највећем дијелу, са Конвенцијама МОП-а.

У ново законодавство су уграђени међународни радни стандарди који осигуравају потпуну једнакост свих лица на раду и у приступу на запошљавање,

зобрањује се сваки вид дискриминације и утврђују се права која су економски и финансијски одржива, с обзиром на стање привреде Босне и Херцеговине. Све бенефиције по основу рада једнаке су и за мушкарце и за жене.

158. Према Закону о раду, пуно радно вријеме радника износи 40 часова седмично, док је прековремени рад радника прецизно регулиран, утврђен Законом и забрањен је радницама млађим од 18 година живота, трудним женама, мајкама са дјецом до 3 године живота и самохраном родитељу или усвојитељу дјетета млађег од 6 година. Ноћним радом, према овом Закону, сматра се рад између 22 сата и 6 сати наредног дана, а за радника млађег од 18 година ноћним радом сматра се рад између 20 сати и 6 сати наредног дана, ако су запослени у индустрији од 19 сати до 7 сати наредног дана. Трудним женама, почевши од шестог мјесеца трудноће, и мајкама са дјецом до једне године живота, забрањен је ноћни рад, као и радницама млађим од 18 година живота.

Наведене одредбе су потпуно у складу са Конвенцијама МОР-а, а то су:

1. Конвенција о ноћном раду жена, запослених у индустрији – број 89, ревидирана 1948. године;
2. Конвенција о запошљавању жена прије и после порођаја – број 3 из 1919. године;
3. Конвенција о заштити материнства – број 103, ревидирана 1952. године.

159. Сви радници имају право на дневни одмор у току радног времена у трајању од 30 минута, које се урачунава у пуно радно вријеме, дневни одмор између два узастопна радна дана од најмање 12 часова непрекидно и седмични одмор у трајању од најмање 24 часа непрекидно.

Право на годишњи одмор је законом утврђено од најмање 18 дана, а за малољетне раднике у трајању од најмање 24 радна дана, а сва остала увећања годишњег одмора регулишу се колективним уговорима и правилником о раду.

160. Закон гарантира сваком раднику право на плаћено одсуство уз накнаду плате (плаћено одсуство) најмање 5 радних дана у календарској години у случајевима утврђеним Законом, као и колективним уговором и правилником о раду, док се неплаћено одсуство одобрава до 3 дана у току календарске године ради задовољавања вјерских, односно национално-традицијских потреба, које је послодавац дужан одобрити, а на захтјев радника може одобрити такво одсуство и у другим случајевима предвиђеним законом. Приправнички стаж је једнако доступан мушкарцима и женама и у оним областима које нису обично одређене за жене.

За вријеме боловања или спријечености за рад, без обзира на основ, радници имају право на накнаду плаће.

Посебно треба посматрати породилшко одсуство (боловање) на које жена има право уз накнаду плаће у висини просјечне плаће коју је остварила у посљедња 3 мјесеца прије отпочињања породилшког одсуства.

161. Постоји могућност за скраћени рад (рад са пола радног времена) ако то допушта природа посла и, у правилу, и жене и мушкарци могу користити ову могућност. Ове бенефиције утјечу на висину зараде и остала права из рада, тако да се доста ријетко користе у пракси. Законом о раду није регулиран облик рада нити дата могућност за „рад код куће”. Ово питање је уређено новим Општим колективним уговором који се налази на расправи пред партнерима у социјалном дијалогу, чије се закључивање очекује ускоро.

162. Што се тиче осталих права, брачни статус не утиче на пословну сигурност, али закони предвиђају посебне мјере у циљу заштите жена. Женама се осигурава посебна заштита у трудноћи и забрањује рад на свим пословима који су штетни по њено здравље и трудноћу.

Интерним актима послодавац, у складу са одговарајућим прописима, утврђује послове који су нарочито штетни за здравље.

Према Закону о раду, жена која почне радити прије истека породилшког одсуства има право, поред дневног одмора, и на додатно одсуство у трајању од 60 минута ради дојења дјетета.

Жена за вријеме трудноће, односно дојења дјетета, може бити распоређена на друге послове ако је то у интересу њеног здравственог стања које је утврдио овлаштени љекар. Ако послодавац није у могућности да осигура распоређивање на други посао, жена има право на одсуство са рада уз накнаду плате, у складу са колективним уговором и правилником о раду. Привремени распоред не може имати за посљедицу смањење плаће жени. Послодавац може премјестити жену на друго радно мјесто само уз њен писмени пристанак.

163. Није познато да жене за једнак рад добијају нижу плату од мушкараца.

Наиме, према члану 68. Закона о раду, плате запосленика се утврђују колективним уговором, правилником о раду и уговором о раду. Тако утврђена плата загарантована је сваком запосленику који ради на одређеним пословима, без обзира да ли се ради о мушкарцу или жени. До сада у пракси није забиљежен ниједан случај да се жена-запосленица жалила због ниже плате у односу на мушкарца-запосленика који ради на истим пословима.

Међутим, боље плаћена радна мјеста нису доступна женама под истим условима као и мушкарцима.

164. Послодавац не може одбити да запосли жену због њене трудноће, или јој због тог стања отказати уговор о раду, или је, осим у случајевима када је то у интересу њеног здравља, распоредити на друге послове.

Уколико поступи супротно наведеној одредби, послодавац ће бити кажњен новчаном казном за прекршај.

165. Законом о раду није предвиђено које послове жене могу обављати и код куће, али исто тако ова могућност није законом забрањена, тако да послодавац и запосленик могу уговорити мјесто рада и код куће.

- Уколико се ради о радном односу, тада ће ови запосленици имати сва права из радног односа, па и право на боловање и годишњи одмор.

- Ниво плата за овакав рад зависиће од тога колика је висина плате предвиђена правилником о раду, односно уговором о раду.

Незапосленост и избор занимања

166. Према важећим законима не постоје ограничења у погледу остварења права на запошљавање и избор занимања за жене. У периоду транзиције у којем се налази Босна и Херцеговина послодавци се, приликом запошљавања, сада чешће одлучују да запосле мушкарца, или прво отпусте жене, као и за ангажовање радника на црно. Укупни показатељи, према тренутно расположивим подацима, ипак, у цјелини показију да је стопа НЕЗАПОСЛЕНОСТИ за Босну и Херцеговину изузетно висока и да има готово исти утјецај на запосленост оба пола.

Новонастала ситуација је последица општег стања у привреди. Дијелови привреде који би требало да издржавају читаву економију у стању су распада или потпуне трансформације.

167. У ситуацији опште трансформације не можемо говорити о бољој или лошијој ситуацији "женских" односно "мушких" грана на начин како је то било могуће у претходном систему. У општој кризи привреде и уз присуство велике количине стране помоћи, тешко је говорити о правилности која указује на присуство полних дистинкција међу гранама.

168. Треба напоменути да постоји јака веза између друштвене улоге жене, њеног образовања, занимања и положаја на тржишту рада.

Подаци доступни на основу истраживања показују да и у Босни и Херцеговини постоје типично женска занимања и типично мушка занимања. Још увијек су стереотипи о пожељним занимањима, као и професијама, којима се више баве жене или мушкарци, дубоко укоријењене.

ТАБЕЛА. 11.2. Оцјена угледа појединих занимања

Занимање	Веома мали	Мали	Средњи	Велики	Врло велики
Чистачица	51,0	29,9	13,8	3,1	2,2
Зидар	17,4	38,1	30,4	9,7	4,7
Полицајац	13,3	24,3	43,7	14,1	4,6
Инжињер	3,5	9,2	33,9	38,5	14,8
Учитељ	6,6	20,0	47,8	18,9	6,6
Судија	2,4	4,1	20,2	46,1	27,1
Пјевач	3,6	6,2	19,1	30,5	40,7

169. Владе ентитета, уз помоћ ГЕЕП пројекта Гендер једнакост и равноправност у БиХ, који је потпомогла Финска влада, формирале су владине уреде - гендер центре, који предузимају обухватне акције усмјерене на подизање и јачање свијести жена у вези са укључивањем у све гране привређивања и стварања дохотка.

У Босни и Херцеговини, у постратном периоду, дошло је до снажног јачања невладиног женског сектора, који већ сада има изузетно јак утицај на креирање јавних акција и подизање свијести јавног мнијења у циљу отклањања стереотипа и уобичајених правила у одабиру занимања и укључивања жена у све токове привређивања и развоја друштва.

170. Образованије жене налазе се пред већим изазовом од мање образованих приликом запошљавања. Удио жена у укупном броју незапослених радника је натполовичан код средње, више и високе стручне спреме. Та разлика је, додуше, много израженија код средње и више, него код високе стручне спреме. Ако се узму у обзир подаци о образовној структури од прије двадесет година и броју жена које су завршиле факултете или више школе у овом периоду, видјет ћемо да је број незапослених жена у овим групама изузетно висок, односно број оних жена које траже посао са вишим и високим образовањем изузетно је висок и не одговара структури образовања.

171. Подаци завода за запошљавање показују да је старост мушкараца и жена који траже запослење углавном уједначена у млађим старосним категоријама. Не постоје значајне разлике у старосним групама од 15 до 25 и од 25 до 35 година. У првој старосној групи 52% мушкараца тражи запослење наспрам 48%

жена, а у другој старосној групи однос износи 57% према 43%. Како се повећава старост лица које траже посао, све је веће учешће мушкараца. У старосним групама од 35 до 45 година, од 45 до 55, као и преко 55 година, учешће мушкараца је од 60% до 90%. Посебно би требао забрињавати податак да једна четвртина незапослених има између 36 и 45 година.

Ови подаци говоре да жене траже посао одмах после завршетка школе и да, уколико не нађу посао на самом почетку, бирају другу стратегију - заснивање породице. Отуда има мање жена које у средњим годинама траже посао путем бироа за запошљавање. Постоји разлика у просјечној старости мушкараца и жена које траже запослење. Када је ријеч о мушкарцима, просјечна старост је 35,5 година, а када је ријеч о женама, просјечна старост износи 32 године. Разлика од 3,5 године резултат је великог броја старијих мушкараца који траже запослење.

11.1) Радно способно становништво по пописима

	1971	1981	1991
свега	2205536	2675096	2857092
мушкарци (15-64 године)	1092781	1360016	1500378
жене(15-59 године)	1112755	1315080	1356719
Учешће радон способног у укупном становништву, у %	58,9	64,9	65,3

11.2.) НЕЗАПОСЛЕНОСТ у Босни и Херцеговини 1996 - 2002

година	укупно	мушки	жене	жене у %
1996	298.822	186.529	111.293	37,23
1997	364.856	206.037	154.819	42,43
1998	398.469	221.535	176.961	44,41
1999	409.290	225.155	184.135	44,98
2000	421.198	230.412	190.786	45,29
2001	416.753	226.871	189.882	45,56
2002	435.505	239.498	196.007	45,00

11.3.) ЗАПОСЛЕНОСТ у Босни и Херцеговини 1996 – 2002

година	укупно	мушки	жене	жене у %	Напомена недостају пдаци из:
1996	244.561	157.568	86.993	35.57	РС
1997	259.889	167.564	92.325	35.52	РС
1998	651.314	439.826	211.488	32.47	
1999	630.890	428.607	202.283	32,06	
2000	639.053	432.657	206.396	32,29	
2001	625.643	426.007	199.636	31,90	
2002	624.914	425.859	199.055	31,85	

Извор података: Агенција за статистику БиХ.

Табела 11.3. Просјечне мјесечне плате, 1998-2002. године
(у КМ)

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА					
	1998	1999	2000	2001	2002
Нето плата	296	343	374	443	446
Бруто плата	454	503	541	652	660
Раст-нето плате (%)	н.а.	15.9	9.0	18.4	0.7
Раст-бруто плате (%)	н.а.	10.8	7.6	20.5	1.2

ФЕДЕРАЦИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ					
	1998	1999	2000	2001	2002
Нето плата	329	374	414	443	483
Бруто плата	507	551	626	652	710
Раст-нето плате (%)	н.а.	13.7	10.7	7.0	9.9
Раст бруто плате (%)	н.а.	8.7	13.6	4.2	8.9

РЕПУБЛИКА СРПСКА					
	1998	1999	2000	2001	2002
Нето плата	170	216	277	309	347
Бруто плата	256	314	387	444	528
Раст-нето плате (%)	н.а.	27.1	28.2	11.6	12.3
Раст – бруто плате (%)	н.а.	22.7	23.2	14.7	18.9.

Извор података: Статистички билтен 4,2003, Агенција за статистику БиХ
Напомена: Дистрикт Брчко –различита методолог. прикупљања података о платама.

БРЧКО ДИСТРИКТ БИХ					
	2001	2002			
Нето плата	504	676			
Бруто плата	792	1031			
Раст-нето плате (%)	н.а.	34.1.			
Раст-бруто плате (%)	н.а.	30.2			

Напомена: У заводима за статистику плате се не воде по полу.

Табела 11.4. Незапосленост по старосној доби за 2001. годину

Старосна структура	Незапосленост у %
19-24	34.8
25-49	13.4
50-60	9.7
УКУПНО	16.1

Извор: Студија о мјерењу животног стандарда (ЛСМС Мај 2002.) и Извјештај о хуманом развоју Босна и Херцеговина

Табела 11.(4а) Број и структура евидентиране незапослености 2001. година

	Босна и Херцеговина		Федерација БиХ		Република Српска	
	Број	Процент	Број	Процент	Број	Процент
А. Број незапослених						
Укупно	423.526	100	275.777	100	147.749	100
Б. Пол						
Мушкарци	234.731	55.4	148.084	53.7	86.647	58.6
Жене	188.795	44.6	127.693	46.3	61.102	41.4
Ц. Доб						
До 26	116.441	27.5	82.292	29.8	34.149	23.1
27-39	175.008	41.3	114.723	41.6	60.285	40.8
40-49	89.138	21.0	54.273	19.7	34.865	23.6
50 и више	42.939	10.1	24.489	8.9	18.450	12.5

Извор података: Статистички годишњак 2001, Федерални завод за статистику, Сарајево,

Статистички подаци о економским и другим трендовима, фебруар 2002, Федерални завод за статистику, Сарајево, Мјесечни статистички преглед, 4/2002, Завод за запошљавање Републике Српске.

Табела број 11.(5.) Број корисника програма од незапослености

	1997	1998	1999	2000	2001
А. Корисници накнада за незапосленост (у хиљадама)					
Босна и Херцеговина	н.а.	н.а.	н.а.	н.а.	н.а.
Федерација (годишње)	14.0	29.4	34.0	27.4	36.2
Федерација (крај године)	2.0	4.0	2.3	2.9	3.3
Република Српска (крај године)	н.а.	н.а.	н.а.	1.3	1-6
Б. Просјечан износ накнада за незапосленост (у КМ)					
Босна и Херцеговина	н.а.	н.а.	н.а.	169.0	153.7
Федерација	н.а.	н.а.	н.а.	144.3	155.1
Република Српска	н.а.	н.а.	н.а.	193.6	152.3

Извор: Федерални завод за запошљавање (интерни материјал), Федерација БиХ, Сарајево; Мјесечни преглед, Но. 4/2001, Завод за статистику Републике Српске.

Табела 11.(6) Број радника на чекању, Федерација 1997-2001.г.

	1997	1998	1999	2000	2001 (јули)
Укупно	87781	70985	53912	40262	31991
Индустрија и рударство	58560	47951	36721	28927	21260
Пољопривреда и рибарство	2460	1754	1199	741	680
Шумарство	730	525	290	0	0
Водопривреда	115	114	74	181	131
Грађевинарство	7752	6464	5514	4406	4092
Транспорт и комуникације	4828	3650	2630	2000	1983
Трговина	5758	4703	3646	2661	2540
Угоститељство и туризам	1071	748	678	576	690
Умјетност и занати	1868	1846	1426	0	0
Јавне комунал.услуге	243	129	110	7	7
Финансијске и остал.услуге	3596	2627	1413	713	543
Образовање и култура	338	196	114	9	22
Здравство и соц.заштита	299	139	56	9	17
Јавна администрација	165	94	41	17	26

Извор: Федерални завод за статистику, Статистички подаци о економским и осталим трендовима, неколико издања.

НАПОМЕНА: За табелу 10.6. непосједујемо упоредне податке за РС.

Приватни сектор

172. У периоду трансформације економије и приватизације, једна од могућности запошљавања је и отварање приватног посла. Међутим, тешко је детаљно анализирати овај сектор, јер се не могу пронаћи поуздани подаци о броју запослених у секторској анализи запослених у приватном сектору, као ни о физичкој величини и вриједности производње у приватном сектору. Просјечан број запослених у приватном сектору износи око 2 радника на једну приватну фирму, тако да се приватни сектор може описати као неразвијен, окренут породичним пословима, занатским или трговинским услугама.

173. Према доступним подацима који се односе само на власнике самосталних радњи и запослене код њих, у септембру 1999. године њихов број је износио 18.095, а од тог броја 8148 су жене (45%). У Републици Српској за 2001. годину од укупно 13.924 власника самосталних радњи, 5.296 власника су жене.

У укупном броју власника радњи има 37% жена и 63% мушкараца. Када се посматра удио жена власница у укупном броју запослених жена у приватном сектору, добија се податак да су половина запослених власнице. У групи мушкараца, 71% се налази на власничким позицијама. То показује да су жене радни контингент у приватном сектору и да су, уједно, и запослене и власнице. У том погледу, ситуација је слична као и у другим власничким облицима. Но и сама чињеница да је половина жена у овом дијелу приватног сектора на позицијама власника, представља велики напредак у односу на друштвени сектор. Ова област, додуше, представља најситнији приватни бизнис, тако да би било занимљиво упоредити ове податке са подацима из других области приватног пословања.

174. Жене су, ипак, мање заступљене у "крупнијем" бизнису. У сваком случају, напредак у односу на друштвени сектор је значајан и представља посљедицу веће улоге личне иницијативе и мањих институционалних баријера за напредак жена у друштвеној хијерархији.

175. Типови радњи нису издиференцирани и у доступним подацима је дата само груба подјела, тако да се не види јасно које су све области рада окупирале малим, приватним послом. Не постоје разлике под категоријом "занатске радње". Такођер, не постоји податак о броју трговинских радњи. Може се само претпоставити да се у групи "остали власници" налази највећи број власника трговинских радњи.

Табела. 11.7. Власници према врсти дјелатности, по полу

Жене	Дјелатност	Мушкарци
48%	Занатлије	34%
18,1%	Угоститељ	21%
0,3%	Аутопревоз	22%
33,6%	Остали	23%

Када је ријеч о женама, уочава се концентрација жена у групи "занатлије" и појављује значајнија фреквенција у групи "остали". Претпостављамо, с обзиром да немамо доступних података, да су у групи "остали" најбројнији власници трговинских радњи. Када се упореде односи полне структуре у оквиру дјелатности, добија се податак да се жене приближавају мушкарцима учешћем у области занатства и "осталих" радњи. У области аутопревоза потпуна је доминација мушке популације (најбројнији су, вјероватно, такси возачи). Подаци показују да од укупног броја мушкараца који су запослени у приватном сектору само 29% је у статусу радника. Када се посматра полна структура радника у приватном сектору, уочава се доминација женске радне снаге.

Мушкарци 41,5%	Жене 58,5%
-------------------	------------

Концентрација мушке радне снаге налази се у "типично" мушким областима, аутопревозу, а концентрација женске радне снаге не може се са сигурношћу утврдити. Може се само претпоставити да је то у области трговине.

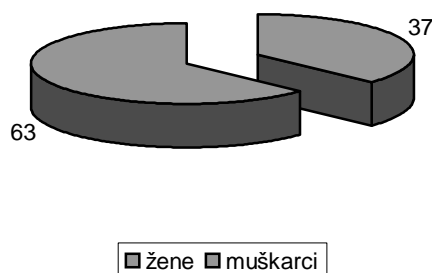
Табела. Радници/раднице по дјелатностима

Жене	Дјелатност	Мушкарци
57%	Занатлије	43%
57%	Угоститељи	43%
11%	Аутопревоз	89%
64%	Остали	46%

176. Оваква ситуација у приватном сектору може се посматрати из двије перспективе. Учешће жена у приватном сектору с 45% (власнице и раднице) и у власништву са 37% говори да су жене спремне да уђу у нову и ризичну област пословања. Ова тврдња добија снагу када се узму у обзир сви подаци и

закључци из сфере друштвеног и државног сектора, гдје су жене ријетко на руководећим положајима, гдје раде мање одговорне и захтјевне послове. Сада се појављују одговорне за свој посао, често то значи и преузимање одговорности за читаву породицу (попуњавајући кућни буџет или чак издржавајући породицу). Спремне су да се упусте у потпуно нове облике пословања и прихвате све његове предности и мане.

Графикон. Сполна структура власника радњи

С друге стране, знатан број радница у приватном сектору може се тумачити и на другачији начин. Женска радна снага је лако доступна, није у ситуацији да бира послове и спремна је да ради за малу надокнаду, често бивајући изложена физичком и сексуалном малтретирању од стране власника.

И један и други став имају своју снагу. Да би се са сигурношћу тврдило шта је то што доминира, било би потребно урадити анализу и уврстити неке друге показатеље.

177. Нека истраживања (пословно окружење, Свјетска банка) показују да не постоји организована помоћ, односно да не постоје посебни програми за жене којим Влада Босне и Херцеговине помаже развој или започињање приватног посла. Жене које се спремају да отпочну приватни посао морају се потпуно усмјерити на самосталну стратегију проналажења почетног капитала. Најчешће је то лични капитал, позајмица од пријатеља или рођака, или из зеленашких извора, или је то помоћ страних или домаћих невладиних организација. Постоје и програми који се проводе у облику микрокредитирања, са повољном кредитном стопом. Ови кредити најчешће представљају помоћ за већ започете послове и траже чврсте хипотекарне гаранције.

178. Један број невладиних организација, које раде само са женама, помажу новчано и савјетима. Треба рећи и да неке од ових организација раде на стварању тзв. солидарних група, гдје жене међусобно гарантирају једна за другу, удружују се, покрећу заједничке послове или само подржавају једна другу у одвојеним акцијама. Најчешће је ријеч о пословима који нису регистровани или о малим пословима. Тако, на примјер, у Федерацији Босне и Херцеговине активна је невладина организација "Жене за жене", која ради и са женама у руралном подручју Кантона Сарајево и помаже им да од пољопривредних радова направе бизнис или да усаврше домаћу радиност. Невладина организација "Видра" из Бањалуке даје микрокредите за жене које су започеле посао, с тим што тај посао може а и не мора бити регистрован.

179. Подаци прикупљени у невладиној организацији "Видра" говоре да су подијељени кредити за 550 жена и да је у преко 95% случајева ријеч о пословима у области трговине. Жене које су кориснице ових кредита углавном су нижег образовања. Нажалост, не постоје детаљнији подаци о томе ко су жене које користе ову врсту помоћи да би започеле приватни посао. Податак да су кориснице кредита углавном нижег образовања није кључни фактор у преузимању приватне иницијативе, већ да се извор мора тражити у личним мотивима. То такођер разбија стереотипе да су необразоване жене мање способне за приватну иницијативу од образованијих и доказује да су мотиви пресудан фактор у започињању приватног посла.

УСАИД Бусинес Финанце програм изнио је податак да је 1998. од укупно 4 918 кредитних корисника 71% било мушкараца и 29% жена. Микрокредитна организација "Микрофин" из Бањалуке сарађује у готово половини случајева са женама. Искуства су изузетно повољна. Жене су много одговорније, савјесније и готово је стопостотно враћање кредита на вријеме.

Право на пензијско и инвалидско осигурање

180. Право на пензијско и инвалидско осигурање једно је од основних права из области социјалних права и социјалне сигурности грађана, која се стичу по основу рада, тј. обавезног пензијског и инвалидског осигурања и добровољног осигурања грађана у складу са законом, као права на старосну пензију, инавалидску пензију због смањења и губитка радне способности и смрти осигураника ради обезбјеђења социјалне сигурности осигураних лица и чланова њихове породице. Обим права зависи, по правилу, од дужине пензијског стажа и висине плата које је осигурано лице остварило у току радног вијека, односно од основица на које је уплаћиван допринос за пензијско и инвалидско осигурање.

181. Обавезна доб за пензионирање мушкараца је иста и она је 65 година живота или 40 година пензијског стажа, док добровољна старосна доб за пензионирање мушкараца је 65 година живота и 20 година стажа осигурања, а за жене је 60 година живота и најмање 20 година стажа осигурања, а уколико мушкарац или жена немају 20 година стажа осигурања, право на пензију стичу са најмање 25 година пензијског стажа. Ове одредбе важе за територију Федерације Босне и Херцеговине. У Републици Српској право на пензију остварује од 55 година (мушкарац), односно 50 година старости (жена).

Све жене, а када је у питању кориштење пензија брачних другова и мушкарци и жене, имају право на породичну пензију након смрти брачног друга ако испуњавају услов утвеђен законом.

182. Средства пензијског и инвалидског осигурања обезбјеђују, у складу са законом, осигурана лица, послодавци и држава. Права из пензијског и инвалидског осигурања неотуђива су лична материјална права и не могу се преносити на друга лица, нити се могу насљеђивати. Доспјела новчана примања која нису исплаћена због смрти корисника могу се насљеђивати. За остваривање права из пензијског и инвалидског осигурања, као и утврђених потреба и интереса у области тог осигурања, основана су два ентитетска фонда за пензијско инвалидско осигурање.

183. Право на инвалидску пензију има осигураник који је био обавезно или добровољно осигуран на пензијско и инвалидско осигурање:

1. код којег је настао губитак способности за рад, губитак способности за обављање дјелатности по основу које је осигуран или губитак способности за привређивање;

2. код којег је утврђена преостала способност за рад, уз претходну преквалификацију или доквалификацију, али му се не обезбјеђује право на преквалификацију или доквалификацију зато што је на дан настанка инвалидности старији;

184. Инвалид рада који је стекао право на преквалификацију или доквалификацију не може на основу тако утврђене инвалидности стећи право на инвалидску пензију кад послје тога наврши године живота након којих се не обезбјеђује право на преквалификацију или доквалификацију.

Инвалиду рада који је оспособљен преквалификацијом или доквалификацијом за рад на другом радном мјесту, код којег послје навршене 50. године живота (мушкарац) односно 45. године живота (жена), због настале промјене у стању инвалидности, настане губитак способности за рад на радном мјесту за које је оспособљен, стиче право на инвалидску пензију ако није сплицан за рад на другом радном мјесту без поновне преквалификације или доквалификације.

185. Лица која су осигурана на добровољно осигурање по основу пољопривредне дјелатности, стичу право на инвалидску пензију, ако је инвалидност проузрокована повредом на раду или професионалном болешћу, без обзира на дужину пензијског стажа. Свако лице које је осигурано на пензијско инвалидско осигурање стиче право на инвалидску пензију, ако је инвалидност проузрокована повредом ван рада или болешћу, под условом да има навршен пензијски стаж који покрива најмање једну трећину његовог радног вијека. Лица код којих је инвалидност наступила прије навршених 30 година живота, а проузрокована је болешћу или ван рада, стичу право на инвалидску пензију под условом да пензијски стаж покрива најмање једну трећину њиховог радног вијека.

Инвалидска пензија у случају инвалидности проузроковане болешћу или повредом ван рада одређује се у одговарајућем проценту од пензијског основа, зависно од дужине пензијског стажа, пола осигураника и календарске године у којој се остварује право на пензију. Инвалидска пензија у случају инвалидности проузроковане повредом на раду или професионалном болешћу одређује се у проценту од пензијског основа без обзира на дужину пензијског стажа и повољнија је од инвалидске пензије у случају инвалидности проузроковане болешћу или повредом ван рада. Висина инвалидске пензије по оба основа повољнија је за жене које, под једнаким условима као мушкарци, остваре то право.

Заштита материнства

186. За вријеме трудноће, порођаја и њега дјетета жена има право на порођајно одсуство у трајању од једне године непрекидно.

За вријеме кориштења порођајног одсуства запосленица има право на накнаду плате. У РС у висини просјека посљедње исплаћене три плате, а у ФБиХ према прописима кантона, у чему има разлике у висини исплата.

Само су четири кантона донијела прописе за жене - мајке породилге, тако да све жене нису у истом положају што се тиче кориштења ових права.

187. Законом о раду предвиђено је да и отац дјетета може користити право на породилшко одсуство у случају смрти мајке, ако мајка напусти дијете или ако је из оправданих разлога спријечена да користи то право.

Није предвиђена могућност да се порођајно одсуство дијели међу родитељима.

188. Трудноћа и породилско одсуство не утичу на сигурност запослења, јер је законом о раду забрањен тест на трудноћу при запошљавању, односно забрањено је отпуштање жена због трудноће и породилског одсуства јер то представља тежи прекршај.

189. Породилско одсуство у ФБиХ и РС траје непрекидно 12 мјесеци, односно 18 мјесеци за близанце и свако треће и наредно дијете. У РС уређен је систем плаћеног породилског одсуства и оно се плаћа на терет Фонда дјечије заштите. Неплаћање породилског одсуства тежи је прекршај и кажњава се новчаном казном. Према предложеним Измјенама и допунама Закона о раду који је у процедури, предвиђена је могућност да породилско одсуство, у договору са мајком, користи отац дјетета након 60 дана од дана порога.

Према Закону о раду, флексибилни радни оквири за мушкарце и жене постоје само у случају њега дјете према мишљењу и налазу љекара.

190. Након истека порођајног одсуства, жена са дјететом до једне године живота или запосленик - отац дјетета, има право да ради половину пуног радног времена, а за близанце, треће и свако сљедеће дијете имају право да раде половину пуног радног времена до навршене двије године живота дјетета, с тим што се прописом кантона може утврдити и дуже трајање овог одсуства.

Такођер, након истека године дана живота дјетета, један од родитеља има право да ради половину пуног радног времена до три године живота дјетета, ако је дјетету, према налазу надлежне здравствене установе, потребна појачана брига и њега.

Жена, која након кориштења порођајног одсуства ради пуно радно вријеме, има право да одсуствује с посла два пута дневно у трајању по сат времена ради дојења дјетета, на основу налаза овлаштеног лијечника. Ово право жена може користити до навршене једне година живота дјетета. Вријеме одсуства ради дојења дјетета рачуна се у пуно радно вријеме. Међутим, измјенама и допунама Закона о раду за ово одсуство са рада више се не плаћа накнада плате, тако да се може рећи да је то сада неплаћено одсуство.

Штетан рад

191. Жена не може бити запослена на пословима под земљом (у рудницима), осим у случају ако је запослена на руководећем мјесту који не захтијева физички рад или у службама здравствене и социјалне заштите, односно ако жена мора провести извјесно вријеме на обуци под земљом или мора повремено улазити у подземни дио рудника у циљу обављања занимања које не укључује физички рад.

Социјална заштита

192. Социјална заштита у ентитетима је организована дјелатност усмјерена на сузбијање и отклањање узрока и посљедица стања социјалне потребе у свим областима друштвеног живота и рада и пружања помоћи грађанима и њиховим породицама када се нађу у таквом стању. Социјалном потребом сматра се стање у којем је грађанину или породици неопходна помоћ у циљу савладавања социјалних тешкоћа и задовољавања животних потреба. Основна права у социјалној заштити која могу остварити грађани су:

1. материјално обезбјеђење,
2. додатак за помоћ и његу другог лица,
3. помоћ за оспособљавање за рад дјете и омладине,

4. смјештај у установу социјалне заштите или смјештај у другу породицу,
5. услуга социјалног рада.

193. Право на материјално обезбјеђење, додатак за помоћ и његу другог лица, смјештај у установу социјалне заштите или смјештај у другу породицу и услуга социјалног рада у вршењу јавних овлашћења, одређених законом сматрају се правима од опћег интереса и о њиховом обезбјеђењу стара се локална заједница (општина и град). Ентитети или кантони обезбјеђују средства за оспособљавање за рад дјеце и омладине ометене у физичком и психичком развоју, за изградњу, адаптацију, санацију и опремање установа социјалне заштите.

194. Основна права у области дјечије заштите гарантирана Законом су: накнада плате за вријеме породилског и за вријеме продуженог породилског одсуства и одсуства са рада запосленог родитеља и усвојоца ради њега дјетета, матерински додатак, помоћ за опрему новорођенчета, додатак за дјецу, накнада трошкова боравка у предшколској установи за треће и четврто дијете, предшколски васпитање и образовање за дјецу без родитељског старања, дјецу са сметњама у развоју и дјецу на дужем болничком лијечењу, васпитањено-образовни програм у години пред полазак у основну школу у трајању од три сата дневно, у складу са програмом, боравак, предшколски васпитање и образовање и превентивна здравствена заштита дјеце предшколског узраста и боравак дјеце основног-школског узраста до десет година старости, одмор и рекреација дјеце до петнаест година старости у дјечијем одмаралишту, регресирање трошкова боравка дјеце у предшколској установи, одмора и рекреације.

195. Права од тачке 1 до тачке 7 права су од опћег интереса. О осигурању права из тачке 8 до тачке 10 стара се општина у складу са материјалним могућностима.

Стање социјалне заштите мора се посматрати као дио општег стања у БиХ, које је врло тешко и сложено. Индикатори економског стања упућују на оцјену да су економске чињенице актуелног тренутка у БиХ врло неповољне са тенденцијама стагнације и пада производње и смањења националног дохотка, јер процес транзиције и трансформације власништва даје тек почетне резултате.

196. Заостајање просјечне плате за трошковима живота, велики број незапослених лица, стално повећање броја лица у стању социјалне потребе, старих без породичног старања, дјеце без родитељског старања и дјеце чији је развој дефиниран проблемима у породици, затим пензионера, велики број избјеглица и грађана који својим радом не могу осигурати ни минимум животне егзистенције, чињенице су које осликавају укупно економско и социјално стање у БиХ.

ЧЛАН 12. ЈЕДНАКОСТ У ПРИСТУПУ ЗДРАВСТВЕНОЈ ЗАШТИТИ

197. Здравство на подручју Босне и Херцеговине суочава се у поратном периоду са вишеструким изазовима. Прије свих то су: одсуство одрживог система финансирања здравства,

промјене здравствене политике, законске и друге регулативе, промјена организације здравственог система.

Узроци промјена су такођер вишеструки. Реформски процеси и континуирано трагање за најрационалнијим моделом организовања здравственог система су карактеристике и најразвијенијих држава. Наиме, доказано је да показатељи квалитете здравља нису увијек у корелацији са повећаним инвестирањем у систем здравства. Изналажења најрационалнијих организацијских модела и метода у систему здравства и пружања здравствене заштите, те дефинирање приоритета посебно су захтјевни у земљама недовољних ресурса, као што је и Босна и Херцеговина.

Успостава постдејтонске Босне и Херцеговине условила је и административну реорганизацију у смислу децентрализованог система здравства, посебно у Федерацији БиХ, као и задатак изналажења облика сарадње међу ентитетима у овој области.

Ратне посљедице по здравље становништва и по здравствени систем биле су врло тешке. Преко 30% здравствених капацитета је уништено или теже оштећено, медицинска опрема застарјела, а велики број високообразованог здравственог кадра је напустио земљу.

Ово су само неки од узрока који су били разлог за израду плана и покретање стратешке реформе и реконструкције здравства у БиХ.

ЗДРАВСТВЕНА РЕГУЛАТИВА

198. Према Дејтонском мировном споразуму и у складу са њим успостављеним уставно-правним устројем у БиХ, здравствена заштита се налази у надлежности ентитета, ФБиХ и РС, с тим што је та надлежност у Федерацији БиХ подијељена између Федерације и кантона.

Уставом Федерације Босне и Херцеговине и Уставом Републике Српске гарантује се право на здравствену заштиту према највишем нивоу међународно признатих права и слобода, и сви су грађани равноправни у њиховим слободама, правима и дужностима, једнаки пред законом и уживају једнаку правну заштиту без обзира на пол.

Према Законима о здравственој заштити у погледу равноправности полова нема дискриминације када је у питању здравствена заштита, јер сви имају иста права на здравствену заштиту и слободу избора доктора и амбуланте у којој ће се лијечити. Правно, све жене које су здравствено осигуране остварују право на здравствену заштиту.

Здравствена заштита у Федерацији Босне и Херцеговине регулисана је сљедећим законима:

- Закон о здравственој заштити („Службене новине Федерације БиХ”, број 29/97),
- Закон о здравственом осигурању („Службене новине Федерације БиХ”, број 30/97 и 7/02),
- Закон о условима прекида трудноће (“Службени лист СРБиХ”, број 29/77),
- Закон о заштити од јонизирајућег зрачења и о радијационој сигурности (“Службени лист ФБиХ”, број 15/99),
- Закон о здравственој заштити лица са душевним сметњама (усвојен 2002. године).

Здравствена заштита и здравствено осигурање Републике Српске уређени су са два основна закона, Законом о здравственој заштити (“Сл. гласник РС”, бр.18/99 и 58/1) и Законом о здравственом осигурању (“Сл. гласник РС”, бр.18/99 и 51/01 и 70/01).

Здравствена заштита уређена је и:

- Законом о лијековима,
- Законом о здравственој комори,
- Законом о заштити од јонизирајућих зрачења и радијационој сигурности,
- као и низом прописа као што су:
- одлуке, наредбе и правилници.

199. Закони о здравственој заштити Федерације БиХ и Републике Српске уређују начела, начин организације и provedбе здравствене заштите. Сви грађани Босне и Херцеговине имају право на одговарајуће мјере здравствене заштите које се у складу са Законом проводе на начелима свеобухватности, континуираности, доступности и цјеловитог приступа, што грађанима омогућава приближно једнаке услове здравствене заштите, нарочито примарне здравствене заштите.

Здравствена заштита подразумијева заштиту здравља грађана као појединаца, њихових породица и друштва у цјелини, што подразумијевају мјере на унапређивању и очувању здравља људи, спречавању и сузбијању обољења и повреда, раном откривању обољења, благовременом лијечењу и рехабилитацији.

У систему здравствене заштите учествују грађани и њихове породице, образовне, радне, хуманитарне и друге организације, здравствено осигурање, органи управе и други заинтересирани органи и организације. Посебно мјесто и улогу у систему здравствене заштите има здравствена служба, која пружа грађанима здравствене услуге стандардне квалитете и једнаког садржаја.

Здравствена заштита се проводи у јединственом систему здравствене дјелатности примјеном мјера примарне, специјалистичко-консултативне и болничке здравствене заштите. У систем здравствене заштите укључене су сљедеће установе: дом здравља, подручна амбуланта (амбуланта породичне медицине), апотека, поликлиника, болница, завод за јавно здравство (завод за заштиту здравља), специјализирани заводи, институти, клиника, клиничка болница и клинички центар.

200. Дом здравља обезбјеђује опћу медицинску заштиту, дјечију, превентивну и општу стоматологију, хигијенско-епидемиолошку дјелатност, хитну медицинску помоћ и др.

Болница је први реферални ниво у организацији здравствене заштите и Законом о здравственој заштити може бити општа и специјална.

201. Општа болница пружа здравствену заштиту лицима свих узраста и обољелим од заразних болести.

Специјална болница пружа здравствену заштиту лицима одређених добних група, односно обољелим од одређених болести.

202. Завод за јавно здравство (завод за заштиту здравља) специјализована је здравствена установа која прати здравствено стање становништва, епидемиолошку ситуацију и хигијенске прилике, предлаже и предузима мјере за спречавање извора ширења заразних болести, за отклањање штетних фактора у животној средини и за унапређење здравља становништва и у којој се обавља настава и научно-истраживачки рад.

Завод систематски врши санитарну контролу вода за пиће и површинских вода, намирница и зрака.

Специјализовани завод се оснива за област од ширег социјалног медицинског значаја:

трансфузија крви,

медицина рада и спортска медицина,
физикална медицина и рехабилитација и др.

203. Институт обавља специјализовану, поликлиничку и болничку или само специјализовану, поликлиничку здравствену дјелатност.
Клинички центар је установа другог рефералног нивоа.

204. Основ и средишњи дио система здравствене заштите чини примарна здравствена заштита (ПЗЗ) путем које грађани улазе у систем здравствене заштите и остварују све здравствене потребе које не захтијевају сложеније здравствене услуге испитивања и лијечења. На овом нивоу, између осталог, пружају се и мјере здравствене заштите жена за вријеме трудноће, порођаја и након порођаја, те мјере усмјерене на задовољење осталих здравствених потреба жена, као и планирања породице. За добијање тих здравствених услуга не постоје никакве законске или културолошке запреке нити јој је потребна било чија сагласност.

205. Планираном реформом ПЗЗ настоји се осигурати универзална, квалитетна, ефикасна и континуирана ПЗЗ, која се заснива на породичном здрављу и преоријентацији главних активности ка промоцији здравља и превенцији. То се настоји постићи увођењем у праксу тимова породичне медицине. Тим породичне медицине чине љекар и двије сестре, који ће своје услуге пружати за око 500 њима одређених породица. Ово је једна од новина у стратешком одређивању реформе система здравства, што је позитивно и са становишта гендера.

У амбуланти породичне медицине ради један или више тимова породичног доктора који обезбјеђује здравствену заштиту свих чланова породице и то представља прву линију контакта и уласка грађана у систем здравствене заштите. Радећи на заштити здравља цијеле породице у оваквим амбулантама требају се проводити мјере промоције и превенције здравља, спречавања, сузбијања, раног откривања, благовременог лијечења болести, као и: организовање здравствено-васпитањеног рада, праћење здравственог стања становништва и предузимање мјера на спречавању и сузбијању заразних болести, откривању и сузбијању ризика незаразних болести, дијагностику и лијечење обољења за која нису потребна сложенија испитивања и лијечења, кућно лијечење болесника којима није неопходно клиничко лијечење, продужено лијечење и рехабилитација болесника после отпуштања из болнице.

206. Здравствене услуге које се сада пружају на нивоу примарне здравствене заштите не могу потпуно одговорити потребама грађана, што је једним дијелом последица ратних збивања у Босни и Херцеговини, али и наслијеђених неадекватних организацијских модела и активности.

207. Права на здравствену заштиту која произилазе из права обавезног здравственог осигурања су:

а) здравствена заштита,

б) накнада плаће за вријеме привремене неспособности за рад.

Законом о здравственој заштити у Републици Српској се уређује да дјеца, труднице и стара лица имају право на здравствену заштиту из јавних прихода, а друга лица под условом утврђеним Законом.

2. ЗДРАВСТВЕНО ОСИГУРАЊЕ

208. Закон о здравственом осигурању уређује систем обавезног и проширеног здравственог осигурања, права из осигурања, начин остваривања права и начела приватног здравственог осигурања. Овим Законом је регулисано да су обавезним здравственим осигурањем обухваћени сви грађани у складу са Законом.

Истим Законом регулишу се права из здравственог осигурања и то:

- здравствена заштита,
- накнада плате за вријеме привремене неспособности за рад,
- друга права.

Такођер, утврђено је да сва осигурана лица имају једнака права на здравствену заштиту.

Право на обавезно здравствено осигурање имају:

осигураници, односно осигурана лица,

чланови породице осигураника,

лица којима се обезбјеђују права из здравственог осигурања у случају повреде на раду и професионалне болести,

лица којима се обезбјеђује здравствена заштита на основу закључених међународних уговора у складу са одредбама овог закона.

209. Права из здравствене заштите на основу обавезног здравственог осигурања остварују, под једнаким условима, све осигуране лица, што значи да се и мушкарцима и женама пружа једнак стандард здравствених услуга. Нема проблема у provedби Закона са аспекта гендера, односно нема дискриминације при пружању појединих видова здравствене заштите. Споменутим законима је регулисано и право жена за вријеме привремене спријечености за рад, гдје се каже да жена има право на накнаду плаће у износу од 100% за вријеме привремене спријечености за рад због болести или компликација насталих трудноћом и порођајем. Овдје је, такођер, потребно нагласити да је из система здравства искључена накнада плате за вријеме породилског одсуства и пребачена у сферу социјалних права. Накнада плате за вријеме привремене неспособности за рад подразумијева да осигураници имају, према закону, право на накнаду плате за вријеме привремене неспособности за рад, а Законом је дефинисано ко су лица које у складу са одредбама важећег закона имају то право. То су:

лица које су усљед болести или повреде привремено неспособне за рад,

спријечени да раде због медицинског испитивања,

изолирани као клицоноше или због појаве заразе у њиховој околини,

одређени да његују одређеног члана уже породице под условима утврђеним овим законом,

- спријечени да раде због добровољног давања ткива и органа.

210. Евиденцију у вези са остваривањем свих права из здравственог осигурања води фонд здравственог осигурања. Законом о здравственом осигурању регулисано је лично учешће у трошковима здравствене заштите осигураних лица. Овим законом личном учешћу у трошковима здравствене заштите не подлијежу:

- жене у току трудноће и до годину дана старости рођеног дјетета,
- дјеца до навршених 15 година живота,
- обољели од одређених заразних болести,
- стара лица у складу са Законом.

211. Од личног учешћа у трошковима здравствене заштите ослобођена су осигурана лица код провођења слједећих мјера:

- унапређивање здравља код појединаца и група становништва,
- спречавање и сузбијање болести и повреда према посебном програму,
- откривање и сузбијање фактора ризика одређених болести према посебном програму.

Новина која је у Републици Српској уведена, а која је регулисана овим Законом је могућност приватног здравственог осигурања. Према истом Закону, грађани Републике Српске и друга лица могу се осигурати код приватне агенције за здравствено осигурање за права из здравственог осигурања и права која нису обухваћена обавезним и проширеним здравственим осигурањем.

Закључак:

На основу законских одредби, жене у трудноћи и дјеца до годину дана старости ослобођени су од партиципације. На овај начин подупире се заштита жена и материнства.

Основни статистички подаци

212. Према попису из 1991. године, на територији БиХ је живјело 4.377.033 становника. Крајем 2000, према процјенама Завода за статистику, у БиХ живјело је 3.683.665 становника. Старосна структура БиХ становништва 1991. године била је типа "гранично стационарно-регресивног", са незнатно суженом демографском пирамидом. Према истом извору, тренутна старосна структура популације БиХ подсећа на ону из 1991. године. Тако је становништво БиХ у 2000. припадало регресивном биолошком типу. Око

13,6% од укупног становништва у ФБиХ чиниле су расељене лица. Процјењује се да 80% чини урбано становништво, што је последица масовних миграција у градове посљедњих година. Примјетан је пораст броја становника у добној скупини од 65 и више година (од 6,4% до готово 11% од цјелокупне популације) и значајан пад радно активног становништва у скупини од 20 до 40 година. За здравство се издваја 7,6% од ГДП-а из јавне потрошње. Али, ако се узме у обзир да се у приватном здравственом сектору и тзв. неформалном сектору (сва плаћања која иду директно из џепова грађана БиХ путем тзв. „плаћања испод стола“, а која се односе на јавни здравствени сектор) потроши додатних 4,7% од ГДП, онда је укупна потрошња за здравство у БиХ 12,3% ГДП, што је веома много за сиромашну државу каква је БиХ. Потрошња за здравство пер цапита 1999. била је од око 100 КМ у РС до 218 КМ у ФБиХ. Више од трећине укупних средстава, односно 37% издваја се за примарну, 35% за секундарну и 18% за терцијарну здравствену заштиту.

ТАБЕЛА 12.1. Становништво по старости И полу – процјена присутног становништва у БиХ 30.06.2002.

Старост	Свега Тотал	Мушко Мале	Женско Фемале	Аге
0-4	221194	114570	106624	0-4
5-9	217374	111524	105849	5-9
10-14	263157	134575	128583	10-14
15-19	256799	130609	126190	15-19
20-24	274698	138923	135774	20-24
25-29	304111	154670	149441	25-29
30-34	285621	143521	142100	30-34
35-39	301389	149556	151832	35-39
40-44	295-142	146-081	149061	40-44
45-49	271886	133873	138013	45-49
50-54	238103	114692	123411	50-54
55-59	195512	91516	103997	55-59
60-64	237561	109840	127721	60-64
65-69	201155	90325	110830	65-69
70-74	144991	62139	82852	70-74
75-79	81095	28647	52448	75-79
80-84	19360	6707	12653	80-84
65 И више	19248	6501	12747	85 анд море
Укупно	3828397	1868270	1960127	Тотал

Радно способно становништво у БиХ

мушко 15-64 године 1313281
женско 15-59 година 1219821

Присутно становништво у Републици Српској 30.06.2002.= 1513127

Присутно становништво у Федерацији БиХ 30.06.2002 = 2315270

Напомена: Процјена рађена у Агенцији за статистику БиХ И објављена у Статистичком билтену 5.2003.

Здравствено стање становништва БиХ

213. У послеријатном периоду константно се погоршава здравствено стање становништва БиХ. Као што је раније споменуто, главни разлози су: социо-економска ситуација, незапосленост, миграције, велики број расељених лица, непокривеност здравственим осигурањем, нездрав начин живота итд. Због здравствених потешкоћа, 22% становништва изнад 17 година старости у БиХ наводи повремена ограничења активности у свакодневном животу, 24% има хроничне, а 4% њих има озбиљне сметње. Уз то, значајно погоршање здравственог стања становништва настало је као посљедица дејства дуготрајног стреса, тј. посттрауматског стресног поремећаја (ПТСП).

Упркос чињеници да је рат изравно утјецао на здравствено стање становништва, очекивани животни вијек је у 2000. био између 71 и 75 година, што је једнако стању из 1990. Покривеност имунизацијом у циљу заштите од ТБЦ, дифтерије, тетануса, пертусиса, сполиомијелитиса и морбила у току 2000. године у БиХ била је прилично висока и износила је 95%, нешто нижа него

1991, када је износила 98%. У 1991. години БиХ се са стопом смртности дојенчади од 14,5 промила налазила међу земљама са релативно ниским морталитетом дојенчади (у Централној и Источној Европи стопа смртности дојенчади била је 17,5 промила, а европски просјек је био 7,5 промила). Након рата, због различитог начина пријављивања, постојале су велике варијације у стопи смртности дојенчади међу кантонима/регијама, тако да податак за 1998. од 11,7 промила треба узети с резервом. Када је у питању смртност новорођенчади, у поређењу са Западном Европом имамо двоструко лошији резултат. Стопа смртности родилца такођер је један од поузданих индикатора, који говори о учинковитости здравствене заштите. У пријератној БиХ ова стопа је износила 10,7 промила. Мада у послеријатном периоду нису објављивани подаци, процјењује се да је смртност родилца у порасту. Готово половина мушке популације изнад 17 година пуши. Међу одраслим женама тренд је исти (22%). На «свјетској гљествици здравља», која исказује укупно достигнуће земље у постизању здравља, БиХ заузима 79. мјесто.

Водећа обољења у БиХ

214. У поређењу са листом водећих узрока смрти у БиХ прије рата, па и с већином европских земаља, садашња листа водећих узрока смрти у БиХ готово је једнака. У 1991. на првом мјесту међу водећим узроцима смрти и изгубљених година због инвалидитета биле су болести кардиоваскуларног система (50%), као што су хипертензија и коронарне исхемичне болести. Малигне неоплазме су на другом мјесту (18%) и њихов број се повећао током посљедњих деценија. На трећем мјесту су симптоми и остала недефинирана стања. Повреде и тровања такођер су у порасту и долазе на четврто мјесто међу специфичним узроцима смрти. Водеће три заразне болести у БиХ су респираторна обољења (инфлуенца), дјечија заразна обољења (варичела), цријевна обољења (ентероколитис). Заједно са 46 европских земаља, БиХ је ушла у програм надзора над туберкулозом у Европи - Еуро ТБ. Према подацима из 2000. године инциденца туберкулозе у БиХ била је 65,6/100.000, а просјечна стопа оболијевања за 46 земаља Европе била је 76/100.000. Стопа оболијевања од туберкулозе порасла је послерије рата у упоредби са стопом оболијевања прије рата и изравно се доводи у везу с осиромашењем становништва. У протеклом периоду повећана је стопа морбидитета кардиоваскуларних обољења. Тако је 2000. године забиљежено 12.500, у поређењу са 11.069 случајева 1991. године. Посебно велики проблем у здравственој заштити имају старије лица, које су поред слабог имовног стања додатно лимитиране у приступу здравственој заштити и због слабости јавног превоза. Малигна обољења такођер су у порасту, па је стопа морбидитета у 2000. била 275 на 100.000 у односу на 1991. годину када је износила 175 на 100.000. Саобраћајне несреће, физички инвалидитет и ментална обољења такођер представљају значајан проблем за јавно здравство. Расположиви подаци указују да је преко 47.000 људи онеспособљено ратом. Број повријеђених у саобраћајним незгодама 1991. године износио је 243 на 100.000 становника. Процјењује се да је у овој области тренд раста значајан.

Становништво у БиХ суочава се са значајним здравственим проблемима и појавама које завршавају здравственим проблемима (употреба духана, алкохола и дроге) антисоцијалног понашања и насиља, депресије, суицида и другог широког спектра различитих физичких и менталних поремећаја.

Изложеност становништва БиХ факторима ризика, као што су: пушење, повећан крвни притисак, повећан шећер у крви, повећан холестерол и друге масноће у крви, физичка неактивност, ризик од сексуално преносивих болести (АИДС) итд., који могу знатно утјецати на здравствени потенцијал појединаца и друштва

у цјелини, у значајном је порасту. Нездрава храна и неквалитетна вода погоршавају стање здравља, па пошто се ово стање битно не мијења већ годинама, продубљује се криза и негативни фактори здравља постају доминантни над позитивним.

215. Очување и унапређење здравља становништва је једна од најважнијих потреба која се поставља пред сваку друштвену заједницу. Посебна пажња посвећује се социјалној и здравственој заштити осјетљивих популационих група, прије свих жена и дјете.

Постојеће стање здравствено-информацијског система и методологије прикупљања података је такво да не дају базу података на основу које би се изрекла квалитетна оцјена стања здравља становништва, као ни могућност квалитетног планирања, управљања, одлучивања, осигурања квалитета и побољшања ефикасности здравствене заштите. Због тога је, након рата, проведен низ истраживања с циљем прикупљања података који би показали реалније стање здравља становништва и организације здравствене заштите.

Хронична масовна незаразна обољења

216. Праћење хроничних масовних незаразних обољења од великог је значаја будући да су најчесталији у укупном морбидитету и представљају водеће узроке смрти.

У БиХ у 2001. години на првом мјесту међу ХМНБ су обољења циркулаторног система са стопом од 8.300/100.000 становника, а високе стопе оболијевања биле же болести коштаномишићног система (4.594/100.000), обољења дигестивног система (2.852/100.000), те ментални поремећаји и поремећаји понашања (2.100/100.000).

Истраживање “ЦИНДИ здравствени мониторинг”, које је провео у 2001. Федерални завод за јавно здравство, потврдило је везу нездравих животних стилова у популацији и хроничних незаразних болести.

Заразна обољења

217. Морбидитет заразних и паразитарних болести у 2001. години у ФБиХ износи 2415 на 100.000. У укупној структури заразних и паразитарних болести у 2001. години најзаступљенија је група респираторних заразних болести са 84,8% случајева болести, затим група цријевних заразних болести са 10,4% и паразитарних болести са 3,4%, док 1,5% чине остале заразне болести.

У 2001. години од заразних болести умрле су 54 лица, а стопа морталитета износила је 2,34/100.000.

Међу сексуално преносивим болестима, сифилис има ниску стопу морбидитета са регистраних 19 обољелих лица (стопа морбидитета 0,82/100.000). Гонореја је у 2001. години регистрана у 14 случајева са морбидитетом од 0,60/100.000.

ХИВ стратегија

У 2001. години у ФБиХ регистран је један случај АИДС-а, што представља морбидитетом од 0,04/100.000, док су 2000. године регистрана 2 случаја болести, а морбидитет је износио 0,08/100.000, а 1999. године регистрана су 4 случаја болести са морбидитетом од 0,17/100.000. Ова болест, због високе смртности и начина настанка, захтијева сталан епидемиолошки надзор и праћење. Планирано је усвајање Националног стратешког програма превенције ове болести за БиХ и формирање државне комисије за АИДС. У изради

стратешког програма превенције ХИВ-а активно учествују и жене здравствени радници.

Процјењује се да у ФБиХ укупно има око 60 ХИВ позитивних лица.

ТАБЕЛА 12.2.. Кретање обољелих од АИДС-а на подручју Федерације БиХ у периоду 1997-2002.

Година	доб	спол	статус	кантон	пријенос
1997.	31	м	умро	СА	И.В.
1997.	22	м	умро	ТП	сексуал.
1998.	41	м	умро	СА	сексуал.
1999.	24	ж	умрла	ЗД	И.В.
1999.	58	м	жив	ХН	сексуал.
1999.	40	м	умро	СБ	сексуал.
1999.	45	м	умро	СБ	сексуал.
2000.	27	м	умро	ЗД	И.В.
2000.	41	м	умро	УС	сексуал.
2001.	37	м	жив	СА	И.В.
2002.	26	м	жив	СА	?
Укупно	11	10м/1ж	8у/3ж	-	-

Здравствено стање вулнерабилних група становништва **Здравствено стање дјеце и омладине**

218. Као и у већини европских земаља, стопа дојеначке смртности у БиХ показује стални тренд опадања. Она представља најбољи показатељ здравља дјеце и жена, као и здравственог стања становништва уопће. Такођер је показатељ организованости дијела здравствене заштите намијењеног женама и дјечи. У 2001. години износила је 9,1 на 1000 живорођених, док је у 1999. и 2000. години била иста и износила је 11,2 на 1000 живорођених. Од укупног броја умрле дојенчади у 2001. години 55,1% било је мушких и 44,9% женских. Стопа дојеначке смртности била је код мушке новорођенчади 9,7%, а код женске 8,3 на 1000 женске новорођенчади.

Водећи узрок смрти дојенчади, са мањим разликама и код мушке и код женске, у ФБиХ у 2001. години, према прелиминарним подацима Федералног завода за статистику, била су одређена стања поријеклом из перинаталног периода (асфиксија новорођенчета, респираторни дистрес синдром, поремећаји везани за краћу трудноћу и малу тјелесну тежину, интракранијална лацерација и крвављење због повреде при порођу, бактеријска сепса новорођенчета и интракранијално нетрауматско крварење) са индексом структуре 58,9%. Слиједи конгениталне малформације, деформације и хромозомске аберације, (индекс 9,8%), а на трећем мјесту су обољења циркулаторног система, и симптоми, знаци и ненормални клинички налази са истим индексом структуре од 6,1%. Сљедеће по рангу су одређене инфективне болести са учешћем у морталитету 4,7%. Ранг водећих узрока смрти нешто је измијењен у односу на претходне године, што је највјероватније посљедица лошег квалитета података о морталитету.

Перинатални морталитет (укупан број мртворођене дјеце и дјеце умрле у првих 6 дана по рођењу) у 2001. години забиљежио је стопу од 10,2% и нешто је нижи

у односу на 2000. годину када је био 11‰. Процент новорођенчади умрле у првих 6 дана по рођењу висок је упркос ниској стопи дојеначке смртности и износи 60,7%, те је стопа раног неонаталног морталитета 5,5‰, што представља смањење у односу на 2000. годину. Морталитет (мртворођени) у 2001. години износио је 4,7‰, што заједно са раним неонаталним морталитетом (5,5‰) даје стопу перинаталног морталитета од 10,2‰. Стопа смртности дјете старости испод 5 година у 2001. години била је 10,3‰ и смањена је у односу на 2000. годину (13‰).

Сви горе наведени подаци упућују на неопходност континуираног рада на даљњем унапређењу заштите жена у току трудноће (повећање доступности, едукација, контрола квалитета услуга).

Здравствено стање жена

219. Здравствена политика Свјетске здравствене организације, изражена кроз стратегију "Циљеви здравља за све", представља жене као популациону скупину са неповољним положајем у односу на њихов социјални и здравствени статус. У структури становништва женска популација обично заузима око 50% од укупног броја становништва, а проценат жена фертилне доби у становништву се креће око 25-26%. Њихове здравствене потребе су високозахтјевне и условљене низом међусобно овисних детерминанти попут: социоекономског статуса, укључујући насиље, силовање и друга сексуална злостављања и злоупотребе; репродуктивне функције; сложена улога у друштву попут мајчинске или улоге неформалног његоватеља и скрбника. ! Нажалост, нити једно друштво не третира подједнако мушкарце и жене. Жене имају у просјеку ниже образовање, приходе и социјалну позицију и свако угрожавање ових основних предуслова доводи до угрожавања њиховог здравља, а тиме и до угрожавања репродуктивног здравља и репродуктивне способности заједнице .

Здравствено стање жена важан је индикатор здравственог статуса становништва и ефикасности здравствене заштите. Такођер, недвојбен је утјецај стања здравља мајке на здравствени статус дјете, обитељи и заједнице. Жене фертилне доби заслужују посебну пажњу с обзиром на улогу жене у породици и друштву, у односу на њен положај током развоја друштва и друштвених односа, као и с обзиром на њене биолошке функције и личности тих функција.

220. Заштита здравља жена фертилне доби и жена уопште захтијева читав низ активности, почевши од општих мјера у које спадају: образовање, еманципација жена, остваривање основних људских права, до специфичних мјера у које спадају: здравствено-васпитањене и здравствено-превентивне мјере у циљу подизања здравствене културе жене, хуманизација односа међу половима, планирање породице (контрацепција, те абортус, као најнеповољнија и најштетнија метода планирања породице по здравље жене), надзор и контрола трудноће и пуерперијума по минималном и оптималном програму и стручна помоћ при порођу.

Многи здравствени програми који се проводе у свијету посвећени су потребама жена, али врло мало их је засновано на стварно испитаним ситематским разликама у потребама унутар различитих група, као и на разликама између мушкараца и жена. Посебне разлике унутар многих земаља су забиљежене према: региону, мјесту боравка, урбаном - руралном подручју, социоекономском статусу, старости и демографском статусу. Свјетска здравствена организација развија политику приступа уочавања здравствених разлика и давања одговора

на те разлике. Према тој политици посебну пажњу завређују жене које припадају мањинским групама: мигранти, избјеглице и тзв. етничке мањине.

221. У Републици Српској у 2001 години према процјени Републичког завода за статистику укупан број жена је 753.846.

Према подацима Федералног завода за статистику, број жена у Федерацији БиХ у 2001. години износи укупно 1.201.003, од чега број жена фертилне доби (жене од 15 до 49 година живота) износи 571.906. Стопа феритилитета у 2001. години износила је 40,8% и наставља сталну тенденцију падања. У 2000. години износила је 42,8%, а у 1999. година 48,7%. Посљедња процјена очекиване животне доби је урађена за БИХ 1990. године и износила је за жене 74,6 година, а за мушкарце 69,2 године. Просјечна старост умрлих лица у 2001. години у ФБИХ је била 67,1 година, од чега 69,9 година код жена и 64,5 код мушкараца.

Стопа смртности родилђа је један од индикатора који говори о томе колико је мајчинство сигурно и здраво. У пријератној БиХ ова стопа је износила 10,7‰. У постратном периоду нису се објављивали подаци о смртности родилђа, али процјењује се да је дошло до њеног пораста. У ФБИХ у 2001. години је регистриран само један случај матерналне смртности, што је један показатељ лошег квалитета података морталитетне статистике, а никако одраз стварног стања.

У 2001. години водећи узроци смрти жена била су обољења циркулаторног система, малигне неоплазме, симптоми, знаци и ненормални клинички знаци и лабораторијски налази итд. Узроци смрти од малигних неоплазми у 2001. не показују значајну промјену у односу на 1999. и 2000. годину. Тако је на првом мјесту карцином дојке са стопом 22/100.000 (индекс структуре 13,6%), а карцином цервикса са стопом 5,5/100.000 (индекс структуре 3,4%) налази се на седмом мјесту водећих узрока смрти од малигних неоплазми.

ТАБЕЛА 12.3. Жене жртве самоубиства и убиства

Година	самоубиство		убиство	
	мушки	женски	мушки	женски
1996.	68	32	77	14
1997.	124	46	51	19
1998.	96	43	26	12
1999.	105	43	29	10
2000.	124	61	30	14
2001.	116	49	31	11
Укупно	633	274	244	80

222. У БиХ абортус је легализован и, у складу са Законом о условима прекида трудноће, прекид трудноће се врши на захтјев трудне жене. За малољетне труднице и труднице лишене правне способности захтјев подноси старатељ. Изузетно, ако је малољетна трудница старија од 16 година и остварује средства за живот по основу рада, може сама да поднесе захтјев за прекид трудноће. Прекид трудноће код малољетне труднице старије од 14 година не може се извршити без њене сагласности.

Законом о условима и поступку за прекид трудноће, захтјеву за прекид трудноће удовољит ће се ако трудноћа није прешла 10 седмица. Након десет седмица, абортус може бити обављен само ако постоји легитимна пријетња животу или здрављу мајке или фетусу, или у том случају мора бити дозвољен од стручне комисије. Стручну комисију формира директор болнице, а чине је гинеколог, љекар специјалиста за болести од које болује та трудница и социјални радник. Број нелегалних абортуса је непознат. Кривични закони

ентитета предвиђају протуправни прекид трудноће као кривично дјело (кршење правила о абортусу), које је кажњиво са три мјесеца до три године затвора, а у случају да је наступила тешка тјелесна повреда, тешко нарушавање здравља или смрт трудне жене, кажњиво је са казном затвора од шест мјесеци до пет година.

223. У БиХ прије рата, 1990. година, број абортуса, као методе планирања породице, износио је 66.625 и готово је био достигао број новорођенчади - 67.278. У рату, тај однос се пење и до 2,5:1 у корист абортуса. У редовном здравствено-статистичком извјештавању не постоје подаци о броју абортуса. Према процјенама базираним на provedеним истраживањима, сада се тај однос вратио на пријератне изразито неповољне вриједности. Праву озбиљност овај податак добија када се придода чињеница да је његово учешће у матерналном морталитету око 30%.

Према подацима Федералног завода за статистику, број порода под стручним надзором у ФБиХ у 2001. години износио је 25.330 или 99,4% свих порода.

У ФБиХ у 2001. години водећа обољења женске популације старости 15 и више година, базирано на амбулантно-поликлиничким извјештајима, била су: поремећаји менструације са стопом 2.049/100.000 и индексом структуре 8,4%, трихомонијаза са стопом од 1.643/100.000 и индексом структуре 6,7%, кандидијаза са стопом 1.490/100.000 и индексом структуре 6,1%, менопауза и други пременопаузални поремећаји са стопом од, 1.265/100.000 и индексом структуре 5,2%, упала мокраћног мјехура са стопом од 1.079/100.000 и индексом структуре 4,4% итд.

224. У циљу процјене стања дјете и жена у БиХ, Федерални завод за јавно здравство, у сарадњи са УНИЦЕФ-ом, провео је пројекат "Истраживање о женама и дјечи у ФБиХ", (БИХ МИЦС 2000) којим је обухваћено 5 578 жена фертилне доби (од 15 до 49 година).

Резултати истраживања показали су да је 70% анкетираних жена имало пород. Преко 99% жена фертилне доби, које су имале пород у посљедњих годину дана прије истраживања, имало је здравствену заштиту од стране стручне лица у току трудноће. Стална употреба контрацепције је регистрирана код 49% испитаних жена. Само 16% њих користи један од модерних метода контрацепције (кондом 3%, ИУД 7%, пилула 5%...), док 33% користи неки од традиционалних метода (прекинути сношај).

Најучесталији здравствени проблеми везани за исхрану жена у трудноћи у Босни и Херцеговини су: низак проценат дојења, прекомјерна тежина и гојазност, висок унос масти, недовољно уношење воћа и поврћа, те дефицит жељеза. Иначе, не постоји континуирано и систематско праћење стања ухрањености, дијетског уноса и навика у исхрани становништва, нити су у послератном периоду рађена релевантна истраживања, која би дала увид у право стање.

225. Тинејџерска трудноћа је неријетка појава, а посљедица је слабе информисаности младих о репродуктивном здрављу. Према Породичном закону, брак може склопити лица са навршених 18 година живота. Међутим, често се догађа да старији малољетници склапају брак прије пунољетства и то у доби између 16 и 18 година, и то је Породичним законом предвидена могућност (Породични закон, члан 32. став 2.). У закључак! Најчешћи узрок склапања брака прије пунољетства јесте неочекивана трудноћа малољетнице, што резултира закључењем брака. Још увијек постоје стереотипи у вези са рађањем дјете ван брака. Пријевремени брак и пријевремено материнство

предствља препреку економском и образовном напретку и штетно утјече на живот не само жена него и њихове дјеце.

226. Овдје је важно напоменути да је поприлично низак ниво информисаности жена о полно преносивим болестима и симптомима, као и посљедицама које настају услед оболијевања од тих болести, што је видљиво и из горе наведених показатеља о кориштењу контрацепцијских средстава. Ово налаже хитно прихватање и провођење Националне стратегије борбе против АИДС-а. Поједине мјере предложеног програма, који има за циљ развијање свијести о ризику и посљедицама сексуално преносивних болести, посебно ХИВ/АИДС, усмјерене су својим активностима према женама и дјевојчицама. Посебно је акценат стављен на ризичне групе међу женама и дјевојчицама, што је посљедица њиховог високоризичног понашања и лоших навика.

227. Што се тиче здравственог стања жена, као предуслов за доношење адекватног програма који ће одговорити на њихове здравствене потребе, потребно је унаприједити надзор здравственог стања и обезбиједити свеобухватну информацију о здрављу жена. Важна активност, која је неопходна, јесте и унапређење планирања породице побољшањем знања, доступности и квалитета услуга везаних за кориштење контрацепцијских метода. Такођер, нужно је инкорпорирати у здравствени систем постојеће превентивно-промотивне програме, који се проводе као краткорочне пројектне активности (карцином дојке и карцином цервикса).

228. Резултати истраживања о женама и дјечи,веденог у ФБиХ током 2000. године (МИЦС 2000.), показали су да 69,6% адолесценткиња које живе у заједници са мушкарцем на подручју ФБиХ не користи контрацепцију.

У структури становништва женска популација обично заузима око 50% од укупног броја становништва, а проценат жена фертилне доби у становништву се креће око 25-26%. Њихове здравствене потребе су високозахтјевне и условљене низом међусобно овисних детерминанти попут: социоекономског статуса, укључујући насиље, силовање и друга сексуална злостављања и злоупотребе; репродуктивне функције; сложена улога у друштву попут мајчинске или улоге неформалног његоватеља и старатеља. Нажалост, нити једно друштво не третира подједнако мушкарце и жене.

- Узроци смрти од малигних неоплазми у 2001. не показују значајну промјену у односу на 1999. и 2000. годину. Тако је на првом мјесту карцином дојке са стопом 22/100.000 (индекс структуре 13,6%), а карцином цервикса са стопом 5,5/100.000 (индекс структуре 3,4%) налази се на седмом мјесту водећих узрока смрти од малигних неоплазми.

- У БИХ абортус је легализован и у складу са Законом о условима прекида трудноће, прекид трудноће се врши на захтјев трудне жене. За малољетне труднице и труднице лишене правне способности захтјев подноси старатељ. Изузетно, ако је малољетна трудница старија од 16 година и остварује средства за живот по основу рада, може сама да поднесе захтјев за прекид трудноће. Прекид трудноће код малољетне труднице старије од 14 година не може се извршити без њене сагласности.

- Стална употреба контрацепције је регистрирана код 49% испитаних жена. Само 16% њих користи један од модерних метода контрацепције (кондом 3%, ИУД 7%, пилула 5%...), док 33% користи неки од традиционалних метода (прекинути сношај).

-Тинејџерска трудноћа је неријетка појава, а посљедица је слабе информисаности младих о репродуктивном здрављу.

Овдје је важно напоменути да је поприлично низак ниво информисаности жена о полно преносивим болестима и симптомима, као и посљедицима које настају услед оболијевања од тих болести, што је видљиво и из претходно наведених показатеља о кориштењу контрацепцијских средстава.

5. СИСТЕМ ЗДРАВСТВЕНЕ ЗАШТИТЕ

229. Оцјена стварног стања организованости система здравствене заштите је онемогућена услед непостојања егзактних података о величини приватног сектора чије учешће у систему заштите постаје све значајније, али који, углавном, не доставља податке о свом раду у складу са законским прописима и другим уредбама. Ово се посебно односи на дио који пружа заштиту здравља жена и оралног здравља. Све ове чињенице треба узети у обзир при анализирању наведених података који су базирани на подацима институција овлаштених за провођење статистичких истраживања.

230. Здравствени систем у БиХ је организован и пружа услуге на три нивоа: примарна здравствена заштита, консултативно специјалистичка и болничка здравствена заштита. У 2001. години, стопа запослених у здравственој заштити у БиХ нешто је смањена у односу на претходну годину и износи 1.017/100.000 становника. Стопа здравствених радника је износила 679 на 100.000. Из расположивих података није могуће дати сполну структуру упослених мада се процјењује да жене сачињавају половину, а могуће и више, од укупног броја лијечника. Жене у медицинској професији доминирају углавном у подручју гинекологије, педијатрије и интерне медицине, док су специјалисти за хирургију углавном мушкарци.

У поређењу са неким земљама у транзицији, које су нама најсличније у факторима релевантним за здравство, обезбијеђеност становништва здравственим радницима у ФБиХ је ниска.

231. Услуге у примарној здравственој заштити (опћа медицина, педијатрија, школска медицина, пнеумофизиолошка заштита, медицина рада, гинекологија, хитна помоћ) у 2001. години на подручју ФБиХ је пружало 1337 радних тимова на 879 пунктова. На 100.000 становника долазило је 58 доктора медицине и 134 здравствена техничара.

У складу са реформским трендовима, поступно се имплементирају тимови породичне медицине који ће у свом раду преузети и највећи дио здравствене заштите жена. У припремној фази имплементације породичне медицине до сада је у ФБиХ опремљено око 70 амбуланти у којима ће радити 48 специјалиста породичне медицине, колико их до сада има, те остали љекари након једногодишњег дотренинга. На нивоу ПЗЗ у функцији је 35 центара за рехабилитацију у заједници (ЦБР).

232. У 2001. години, консултативно-специјалистичка заштита се обављала у оквиру 344 пункта домова здравља. Овај вид здравствене заштите је на 100.000 становника пружало 17 доктора медицине и 24 здравствена техничара. Иако сви стратешки документи реформе здравства предвиђају јачање ПЗЗ, те рационализацију консултативно-специјалистичке и болничке здравствене заштите, подаци показују да је овај вид здравствене заштите у посматраном периоду имао већи индекс раста од примарне здравствене заштите.

У амбулантно-поликлиничкој дјелатности заштиту жена је пружало 108 доктора медицине (105 специјалиста) и 214 здравствених техничара. Они су

реализирали 244.266 посјета у ординацији, од чега је свега 25.637 (10,5%) било консултативних посјета савјетовалишту.

233. У ФБиХ у 2001. години болничку заштиту је пружао 71 доктор медицине и 214 здравствених техничара на 100.000 становника, што представља повећање у односу на претходне године. У складу са стратешким одређењима, у посљедње вријеме се смањују болнички капацитети. Стопа постеља је смањена са 380/100.000 у 1999. години на 360/100.000 становника у 2001. Болничку здравствену заштиту у 2001. години користило је 8,7% становништва, што представља смањење у односу на претходну годину, када је болничку заштиту користило 9,2% становништва. У 2001. години, на једног љекара у болницама долазило је 5,1 постеља, а на једног здравственог техничара 1,7 постеља, што је смањење у односу на претходне године, али још увијек представља висок стандард.

У болничко-стационарној дјелатности у ФБиХ гинеколошко-акушерске услуге у 2001. години пружало је 146 доктора медицине или 6,3 на 100.000 становника. Број кревета на овим одјелима био је 992 или 43 кревета на 100.000. Одлуком о утврђивању привремених стандарда и норматива здравствене заштите из обавезног здравственог осигурања утврђена је здравствена заштита жена тако да је утврђен стандард - један тим од 1,0 доктора специјалисте гинекологије и акушерства, 0,5 виших здравствених техничара и 1,5 средњих здравствених техничара на 11.000 осигураних лица - жена.

ЧЛАН 13. ДРУГЕ ОБЛАСТИ ЕКОНОМСКОГ И СОЦИЈАЛНОГ ЖИВОТА

Породична примања

234. Заштита материнства у систему Федерације БиХ регулисана је као заштита породице са дјецом, односно као интегрални дио социјалне политике и дјелатност од посебног друштвеног интереса. Важећим Законом о основама социјалне заштите породице са дјецом и заштите цивилних жртава рата, регулисано је питање осигурања породице кроз материјална давања, ради помагања у подизању, васпитањеу и збрињавању дјеце и њиховом оспособљавању за самосталан живот и рад у најбољем интересу дјетета (члан 87). Заштита породице са дјецом има за циљ обезбјеђење свој дјечи приближно једнаких услова за здрав и правилан физички, интелектуални развој и емотивни развој у породици, пружање помоћи у остваривању њене репродуктивне функције (члан 88). Најважнија права, сходно цитираном федералном закону, које може остварити породица са дјецом у циљу заштите материнства су:

- додатак на дјецу,
- накнада умјесто плаће жени-мајци у радном односу док одсуствује с посла ради трудноће, порођаја и њега дјетета,
- новчана помоћ за вријеме трудноће и порођаја жене/мајке која није у радном односу,
- једнократна помоћ за опрему новорођенчета,
- помоћ у прехрани дјетета до шест мјесеци и додатна исхрана за мајке-дојилје,
- посебни психосоцијални третман брачних другова који желе дјецу и трудница,
- смјештај дјеце уз осигурану исхрану у установама предшколског васпитања.

235. Обезбјеђење средстава за заштиту породице са дјецом као инструмент за заштиту материнства, сходно Закону о припадности јавних прихода у Федерацији БиХ, у децентрализованом моделу Федерације БиХ пренесено је на кантоне. Кантони, сходно уставним одређењима и цитираном федералном закону, у обавези су донијети своје кантоналне као изведбене прописе за заштиту породице са дјецом и осигурати средства за њихову provedбу. Реалност у ФБиХ је таква да је због тешке материјалне ситуације у ФБиХ до сада само пет кантона донијело своје кантоналне прописе који правно уређују ову област и то: Сарајевски, Унско-сански, Тузлански, Босанско-подрињски и Западнохерцеговачки. Породица је у систему социјалне, дјечије и породичне заштите у ФБиХ мало или никако заштићена и можемо говорити о еклатантном кршењу права жене на заштиту материнства, јер финансијске могућности локалних заједница и кантона су такве да немају осигурана финансијска средства за испуњење законских обавеза утврђених домаћом и међународном легислативом. Последице такве политике дугорочно су смањење наталитета у БиХ, због нарастајућег сиромаштва, и можемо слободно говорити и код нас већ одомаћеном изразу »феминизацији сиромаштва« .

236. Од претходно наведених најважнијих, основних права за заштиту материнства у ФБиХ остварују се:

Додатак на дјецу - Остварује се и исплаћује у три кантона и то: Сарајевском, Босанско-подрињском и Тузланском; за 40.924 дјеце, у просјечном износу од 20 КМ.

Право на једнократну помоћ за опрему новорођеног дјетета - У Сарајевском и Босанско-подрињском кантону уз право на дјечији додатак исплаћује се и право на једнократну помоћ за опрему новорођеног дјетета за 138 дјеце у износу од 111 до 192 КМ.

Право на помоћ мајкама у прехрани дјетета до шест мјесеци - За 800 корисника у износу од 44 КМ остварује се само у Сарајевском кантону. Остали кантони не исплаћују средства за додатак на дјецу, једнократну помоћ за опрему новорођеног дјетета и помоћ мајкама у прехрани дјетета до шест мјесеци.

Накнада умјесто плаће жени-мајци у радном односу - За вријеме док одсуствује са посла ради његе дјетета исплаћује се у четири кантона /Сарајевски, Зеничко-добојски, за 1748 жена као корисника овог права у износу од 50% до 80 % од плаће мајке 6 мјесеци прије порода/.

Новчана накнада жени-мајци која није у радном односу - **Исплаћује се само у три кантона /Сарајевском, Босанско-подрињском и Унско-санском/ за 1940 жена као корисника овог права у износу од 64 до 112 КМ.**

Право на смјештај дјеце у предшколске установе /субвенција обданишта/ - Остварује се само у Сарајевском кантону за 937 дјеце у износу од 130 КМ /субвенција од 30% до 100 %/. У осталим кантонима се ово право као помоћ сиромашним породицама не остварује.

237. Казнена одредба за ускраћење или ограничење неког од наведених права, које припада кориснику - жени, јесте новчана казна установи социјалне заштите, одговорном лицу, послодавцу, правном лицу, јавном предузећу од 100 до 5000 КМ (чл. 98 федералног закона).

сумаран преглед о организацији здравствене заштите
сумаран преглед породичних примања

Банковни зајмови, хипотеке и други финансијски кредити

238. У БиХ жене и мушкарци имају једнак приступ свим врстама зајмова и кредита. Међутим, неравноправност се углавном манифестује код одређене врсте кредита који захтијевају хипотеку, јер, у већини случајева, у нашем друштву главни титулар приватног власништва још увијек је мушкарац.

Рекреација, спорт и други аспекти културног живота

239. У БиХ спортске и рекреативне активности међу женском популацијом имају све већи значај јер постоји велики број активности којима се оне, без обзира на старосну доб, подстичу на судјеловање. Међутим, још увијек су жене врло мало заступљене у спорту. Разлог томе је што се ангажман жена још увијек своди на приватни и породични живот и ангажман у културно-едукативним активностима. Изражена потреба за спортском активношћу је минимална и спорадична међу женама.

4. Жене - припаднице мањина

240. У Босни и Херцеговини послије рата није било пописа становништва и не постоје сигурни показатељи о броју националних мањина, али према попису из 1991. године у оквиру закона спомињу се: Албанци, Црногорци, Чеси, Италијани, Јевреји, Македонци, Нијемци, Пољаци, Руси, Роми, Румуни, Русини, Словаци, Словенци, Турци, Украјинци.

Жене и дјеца, као и мушкарци из ових заједница, у свакодневном животу су у незавидном положају.

Маније су потпуно маргинализоване у политичком, економском и јавном животу земље. Ромску популацију посебно погађа низак степен обухваћености дјече образовањем и врло низак проценат запослених. Штавише, посебно Роми, у комуникацији са другим већинским етничким групама налазе се у дискриминираном положају. Најбројније скупине мањинске популације организирају се кроз своје невладине организације, чији је циљ пружање хуманитарне помоћи, његовање свог културног наслеђења, посебно језика. Ове невладине организације уско сарађују и са Хелсиншким комитетом за људска права у Босни и Херцеговини.

Власти у БиХ су предузеле прве кораке на заштити мањина. Наиме, усвојен је Закон о заштити националних мањина, чиме је створен потребни правни оквир за ефикасније остваривање њихових права у Босни и Херцеговини.

Избјегле и расељене лица

241. У Босни и Херцеговини, Анехом ВИИ Дејтонског мировног споразума, гарантује се свим лицама које су расељене у току рата право на повратак у њихове пријератне домове. У БиХ, крајем прошле године било је 617.350 избјеглица и око 520.000 расељених грађана. Евидентирано за повратак, у своје пријератне домове, било је око 730.000, од тога 79,5 % у ФБиХ, а 20,5 % у РС. Нажалост, нигдје не постоји евиденција о броју жена и дјеце избјеглих и расељених, али велики број међународних и домаћих невладиних организација, посебно женских, својим програмима пружају подршку и помоћ избјеглом и расељеном становништву. Програми који се најчешће реализују су хуманитарно-социјалног карактера, едукација из области људских права, едукација на рачунарима и рехабилитација стамбеног фонда. Посебно, на питањима повратка, раде Државно министарство за људска права и избјеглице и Министарство за рад, социјалну политику, избјегла и расељена лица ФБиХ и

Министарство за избјеглице и расељена лица РС. Помоћ и подршку овим министарствима пружа међународна заједница: ОХР, УНХЦР, ОСЦЕ, УМНИБХ, ЦРПЦ.

Проблеми који се јављају у процесу повратка су, прије свега, опструкција локалних власти – дуг период доношења рјешења и извршење истих; не постоје програми самоодрживог повратка у смислу економске, социјалне, правне, па и физичке сигурности. Само ХК БиХ у току 2000. године и у првој половини 2001. године обратило се око 20.000 људи, међу којима је више од 80% жена. Наравно, ове препреке, тешко исцрпљују и обесхрабрују избјегле и расељене лица, које постају предметом манипулације национално-политичких странака које, штавише, стимулирају останак у мјестима која су населили у периоду рата. Према томе, повратак људи и поврат имовине, те однос према повратницима, постају кључни проблем када је ријеч о стању људских права у Босни и Херцеговини.

ЧЛАН 14. ЖЕНА НА СЕЛУ

242. Сеоско становништво представља _____% популације у Босни и Херцеговини. Ова популација у ранијим периодима, посебно до 1945. год. била је веома сиромашна. Управо унутар ове популације био је највећи број неписмених и необразованих људи и жена. Ситуација се побољшала, посебно у описмењавању, након 1945. године, за вријеме СФРЈ.

У садашњем периоду још увијек се осјећају, и то веома интензивно, посљедице ратних разарања управо на селу. Уништен је сточни фонд, оранице и воћњаци су унутар минских споља, објекти за становање и господарски објекти у већини случајева су девастирани. Према томе, могло би се закључити да је управо сеоско становништво у најлошијем положају у Босни и Херцеговини.

243. У активно рурално становништво убрајају се лица које се баве пољопривредом и сточарством, у оквиру продуктивног и репродуктивног («непродуктивног») рада.

На селу су остале, углавном, старије лица, а млади су или отишли у градове или су се иселили у «треће земље». Велика већина газдинстава остала је без мушкараца, тако да жене представљају већину популације.

Жене на селу имају веома значајну улогу у опстанку и развоју своје породице, у економском смислу, али и у пословима гдје се не остварује доходак. Оне су, такођер, преузеле одговорност у васпитањеу дјеце, али учествују и у физичким пословима.

244. У систему социјалне заштите не постоји подјела на урбана и рурална подручја у смислу остваривања права. Ово се посебно односи на жене цивилне жртве рата које су обухваћене овом заштитом. Међутим, мора се констатирати да веома често не постоје исти услови на цијелој територији БиХ.

Пољопривредници и њихове породице обухваћени су Законом о пензијском и инвалидском осигурању. Овим законима утврђено је да се: «Обавезно осигуравају земљорадници и чланови њиховог домаћинства и друга лица која се баве пољопривредом, као јединим или главним занимањем, који су навршили 15 година живота.»

Сматра се да је пољопривредна дјелатност једино или главно занимање у смислу овог закона ако земљорадник просјечно мјесечно од те дјелатности остварује приход најмање у висини просјечне мјесечне плаће у Федерацији БиХ у претходној години.

245. Као домаћинство, у смислу овог закона, сматра се «заједница живота, привређивања и трошења прихода остварених радом њихових чланова». Истраживања невладиних организација, која су врло често спорадична, показала су да је велики проблем руралног становништва питање здравственог осигурања, питање здравствене заштите. Веома мали број домаћинстава је обухваћен овим видом осигурања, па се углавном плаћају медицинске услуге.

246. Жене на селу су такођер недовољно информисане, па често ништа не знају о својим правима, којих за сада има веома мало. Оне су такођер «робови традиције» и то оног дијела који се може сматрати негативним. Економски, али и у сваком другом погледу, оне су упућене на мушкарце.

Овдје је посебно потребно истакнути традицију око образовања женске дјеце, али и право на имовину (заједничко), као и право о наслеђивању.

У оба ова случаја, законски, жене су равноправне, али традиционално, није такав случај.

247. Невладине организације покушале су, опет се мора нагласити спорадично, да побољшају укупно стање положаја жена у руралним подручјима кроз разне програме. Овим програмима углавном су биле обухваћене самохране мајке са породицама. Неке међународне организације и агенције такођер су покушавале побољшати положај ових породица у појединим случајевима. Овакви покушаји рађени су у готово свим кантонима. То су обично биле донације крава, пилића, пољопривредних машина и алата, шиваћих и штрикаћих машина, то су били курсеви из разних области.

Све наведено показује да се мора посветити већа пажња женама на селу и њиховим проблемима и да је то сталан процес, који уједно треба и да се бори против традиционалних неписаних норми и њиховог негативног утјецаја на ову популацију.

248. У садашњем периоду још увијек се осјећају, и то веома интензивно, посљедице ратних разарања управо на селу. Уништен је сточни фонд, оранице и воћњаци су унутар минских споља, објекти за становање и господарски објекти су, у већини случајева, девастирани.

Према томе, могло би се закључити да је управо сеоско становништво у најлошијем положају у Босни и Херцеговини.

У активно рурално становништво убрајају се лица, које се баве пољопривредом и сточарством, у оквиру продуктивног и репродуктивног («непродуктивног») рада.

На селу су остале углавном старије лица, мањих број младих, у већем броју жене. Знатан број сеоског становништва иселио се у градове или у «треће земље». Већина газдинстава остала је без мушкараца, тако да жене представљају већинску популацију. Као посљедица миграција и ратних збивања одређен број села ће »нестати».

249. Жене на селу имају веома значајну улогу у опстанку и развоју своје породице, у економском смислу, али и у пословима гдје се не остварује доходак. Оне су преузеле одговорност и у васпитањеу дјеце. Жене на селу, осим што обављају тешке физичке послове ван куће, обављају и кућне послове уз занемариву помоћ мушкараца. Жене су преузеле и одговорност и код бриге око дјеце.

250. Истраживања су потврдила да је степен гендер сензитивности код руралног становништва веома низак. Руралну средину прате проблеми

сиромаштва: неријешени стамбени услови, незапосленост, лоша инфраструктура, непостојање институција које би им пружиле помоћ. Удаљеност од опћинских средишта, центара за социјални рад, здравствених установа и завода за запошљавање представља додатни проблем. Исто тако, због тешке економске ситуације у БиХ, споменуте институције нису у стању да обављају свој посао на пријератном нивоу.

251. Приступ здравственим услугама, укључујући информације, савјетовалиштима о планирању породице, женама на селу је ограничен због непостојања истих, због географске удаљености или неинформисаности, што не значи да не постоји интересирање за такве врсте институција. Закон о здравственој заштити није донесен на нивоу државе, а то ствара посебне проблеме повратницима.

252. У послеријатном периоду видан је пораст жена у друштвеном и јавном животу. Због великог оптерећења послом и другим обавезама жене са села су у занемаривом броју чланице неких удружења, али имају подршку жена из урбаних средина кроз разне програме и пројекте едукативног и другог карактера. Такођер, мало њих користи право да искаже своје мишљење и вољу путем активности у сферама друштвеног и јавног живота. Вема ријетко налазе вријеме да се забаве и одморе од кућних и других послова.

253. Досадашња истраживања НВО показала су да је жене из руралних подручја неопходно освијестити, охрабрити, едуцирати и економски оснажити. НВО покушавају, мада спорадично, да побољшају укупно стање положаја жене на селу. Програми НВО обухватају самохране мајке, незапослене, повратнице, расељене лица, али и домицилно становништво. НВО дјелују на територији цијеле државе, али у недовољном броју и са ограниченим донаторским средствима.

То су обично биле донације крива, пилића, пољопривредних машина и алата, шиваћих и штрикаћих машина, то су били курсеви из разних области.

Удружења жена из БиХ раде на оснаживању и умрежавању жена кроз различито дјеловање у држави и региону (Форма Ф, Алди, БХЖЕМ, СТАР, Мост, Амица, ЦАРЕ QИФ...)

Пошто не постоји системско рјешење свих наведених проблем, рад НВО је од посебног значаја с обзиром да раде само са донаторским средствима.

Све наведено показује да се мора посветити већа пажња женама на селу и њиховим проблемима и да је то сталан процес који уједно треба и да се бори против традиционалних неписаних норми и њиховог негативног утјецаја на ову популацију.

254. У систему социјалне заштите не постоји подјела на жене са села или урбаних подручја у смислу остваривања неких права, облика или мјера.

За сада не постоје посебни програми социјалне заштите усмјерени за жене из руралних области.

Социо-економски статус жена из руралних подручја је тежак, јер локалне службе социјалне заштите, због недостатка финансијских средстава и недовољног броја социјалних и других стручних радника у овим службама, слабо или никако не одлазе у ова подручја да на лицу мјеста утврде стање социјалне потребе и социјалне угрожености ових жена.

255. Тачни подаци за све кориснике социјалне заштите, односно жене као кориснике нису разврстани и не могу се са сигурношћу прихватити, јер је тај,

очекивани број много већи. Наиме, не постоји јединствена идентификациона карта социјалне угрожености становништва у БиХ и јединствена база корисника социјалне заштите, јер локалне службе социјалне заштите евидентирају само оне кориснике који се директно обрате у такве службе, због недостатка финансијских средстава и недовољног броја запосленог стручног особља у тим службама, а број социјално угрожених жена, које нису евидентирани у социјалним службама, много је већи.

Убацити истраживања гдје је жена носилац домаћинства

ЧЛАН 15. ЈЕДНАКОСТ ПРЕД ЗАКОНОМ

1. Устав Босне и Херцеговине, као и сви други важећи закони, признају и осигуравају женама једнака права пред законом, што представља поштивање одредби ЦЕДАВ конвенције.

У грађанско-правним пословима, жене имају иста права у погледу правне и пословне способности, исте услове за закључивање уговора, управљање имовином, учествовање у судским и управним поступцима било да су странке, тужиоци, тужени или свједоци, пуномоћнице или законски заступници странака.

2. Закони у Босни и Херцеговини не ограничавају правну способност жена да закључују уговоре, нити право жена на посједовање и управљање имовином, као што не ограничавају правну способност жена да заступају своје интересе пред судом.

Када је у питању правна помоћ и приступ жена институцијама гдје се та помоћ даје, мушкарци и жене имају равноправан приступ.

Значајну правну помоћ женама даје велики број невладиних организација кроз разне облике едукације путем радионица, као и рада са женама у оквиру формираних центара за пружање правне помоћи.

3. Жене имају право да у своје властито име закључују све врсте облигационоправних уговора, па и оне који су везани за кредите, непокретну имовину и трговинске трансакције. Међутим, у традицији Босне и Херцеговине титулар имовине је мушкарац.

4. Оне имају иста права као и мушкарци када је у питању управљање власништвом, могу бити носиоци тестаментa, те исто тако управљати заоставштином када је у питању имовина. Такођер, жене имају право склапања опорукe над власништвом без сагласности мушког сродника, без обзира на то да ли је имовина којом жена на тај начин располаже стечена за вријеме брака, приликом склапања брака или прије склапања брака. Такођер, због традиционалног приступа код насљеђивања имовине, жене се најчешће одлучују на уступање дијела имовине мушким сродницима иако имају једнака права гарантирана Законом. Код избора пребивалишта жене се из традиционалних разлога одлучују да живе у мјесту пребивалишта мужа.

5. Законима у Босни и Херцеговини такођер је формално-правно омогућено женама да обављају све функције у правном систему. Оне могу бити посланице у парламентима, гдје представљају законодавну власт, могу бити министрице, замјенице, помоћнице итд., гдје представљају извршну власт, те предсједнице судова и суткиње, те јавни тужиоци и правобраниоци, гдје представљају судску власт. Карактеристика транзиционог периода у којем се налази Босна и Херцеговина, због традиције и непознавања правних прописа и неинформисаности жена, веома често у приватном сектору мушкарци фирме региструју на име жена. Посао воде мушкарци, те се дешава да жене, као

формално-правно одговорне лица, одговарају за привредне преступе иако де фацто нису одлучивале о пословању и због чињенице да се жене, у правилу, блаже кажњавају.

ЧЛАН 16. БРАК И ПОРОДИЧНИ ОДНОСИ

256. Породични односи у Босни и Херцеговини уређени су грађанским законом. У ФБиХ у примјени је породични закон БиХ преузет од СРБиХ. Нови породични закон РС ступио је на снагу 2002. године. Овим законима уређује се питање брака, породичних односа, усвајања и старатељства. Уставом БиХ и уставима ентитета породицу се не дефинира, али у дијелу о људским правима и основном слободама осигурава се право на приватни и породични живот, дом и преписку. Породица се, у смислу споменутог Породичног закона, дефинира као »животна заједница родитеља и дјеце и других сродника«. Породицу у правилу чине: брачни друг, односно ванбрачни друг, дијете - брачно, ванбрачно, усвојено, пасторче и дијете узето на издржавање), отац, мајка, очух, маћеха, дјед, баба-нена, (по оцу и мајци) и браћа и сестре брачних другова. Заштита породице са дјецом, у смислу важећих закона у БиХ, јесте осигурање породице кроз материјална и друга давања, ради помагања у подизању, васпитањеу и збрињавању дјеце, као и њиховом оспособљавању за самосталан живот и рад, у најбољем интересу дјетета.

257. Промовисање заштите породице са дјецом у постојећим законима има за циљ да осигура свој дјечи приближно једнаке услове за здрав и правилан физички, интелектуални и емоционални развој у породици, осигура помоћ у остваривању њене репродуктивне улоге, помоћ у њези, подизању, васпитањеу и заштити дјеце и побољшање квалитета живота породице, као и развијање хуманих односа у складу са начелима грађанског морала и солидарности. Према одредбама закона, брачна и ванбрачна заједница су изједначене у свим односима који се тичу дјеце у најбољем интересу дјетета.

258. Према законима који се примјењују у Босни и Херцеговини произилази да он својим одредбама у великој мјери осигурава равноправност полова, тј. мушкарца и жене који намјеравају да ступе у брак, који су у браку, као и оних који се разводе или су разведени. Прије свега, ваља нагласити да овим законом није дозвољена полигамија, а женама је дато право да одлучују, једнако као и мушкарцима, да ли ће се удати, када и за кога ће се удати. Оваквим нормативним приступом у ствари се спречавају наметнути и поновни бракови.

259. Старосна граница за ступање у брак одређена је законом и она износи 18 година и за жену и за мушкарца. Из оправданих разлога надлежни суд може, у ванпарничном поступку, дозволити закључење брака малољетнику старијем од 16 година ако утврди да је то лице физичко и душевно способно за вршење права и обавеза које произилазе из брака. Законом је утврђена обавеза склапања брака у званичном матичном уреду.

260. Породичним законом такођер су дата иста права и обавезе женама као и мушкарцима за вријеме трајања брака, као и у случају његовог престанка, било да је до тога дошло због развода или због смрти. Родитељи дјеце, без обзира да ли су она рођена у браку или ван њега, имају равноправан спољожај, односно иста права и обавезе када су у питању њихова дјеца. У поступцима старатељства и усвајања, те старања и бриге о дјечи, права и обавезе родитеља се не разликују. Породични закон омогућује и равноправност жене и мушкарца у избору репродукције и право на приступ средствима за

остваривање тог избора. Законом није дозвољена пракса принуђивања и насилне трудноће, те абортуса и стерилизације. Брачне супружнике закон не ограничава ни у избору професије, занимања и презимена.

261. Чланови 42. до 46. Породичног закона регулишу лична права и дужности брачних другова, па је тако прописано да су брачни другови равноправни у браку, да су дужни да се узајамно помажу и поштују, да споразумно одређују мјесто становања, да споразумно одлучују о подизању заједничке дјеце и о томе како ће уредити односе и обављати заједничке послове који се тичу брачне, односно породичне заједнице, те да се брачни другови такођер споразумијевају о презимену, тако да:

презиме им буде презиме једног од њх, а могу и задржати сваки своје презиме;

сваки брачни друг може свом презимену додати презиме свог брачног друга;

брачни другови су дужни да се приликом закључења брака изјасне о свом презимену. Изјаве брачних другова о њиховом презимену уписат ће се у матичну књигу вјенчаних;

ако брачни другови немају исто презиме, споразумно ће одредити презиме дјетета. Ако се о томе не споразумију, о презимену дјетета одлучит ће орган старатељства.

Родитељско право

262. Кад су у питању одредбе Породичног закона којима је регулисано родитељско право, њима се оба родитеља стављају у равноправан положај. Мајка и отац су равноправни у вршењу родитељских права и дужности. Родитељ се не може одрећи родитељског права.

Дужности родитеља су: брига и старање о њиховој малољетној дјечи, о њиховом животу и здрављу, о образовању, које укључује редовно школовање дјеце, као и дужност и право родитеља да према својим приликама омогуће даље школовање своје дјеце водећи рачуна о њиховим способностима, склоностима и оправданим жељама. Родитељи, такођер, имају право и дужност да заступају своју малољетну дјецу. Ако родитељи не живе заједно, а малољетном дјетету треба нешто уручити или саопћити, то се може пуноважно учинити родитељу са којим дијете живи.

Родитељско право врше родитељи споразумно, а у случају неслагања родитеља о вршењу родитељског права одлучује орган старатељства. Из наведених законских одредби произилази да су родитељи формално-правно равноправни у вршењу дужности и уживању права у односу на њихову малољетну дјецу.

Издржавање дјеце, родитеља и других сродника регулисано је одредбама чланова 231. до 262. Породичног закона. Родитељи имају потпуно иста права и дужности када је у питању издржавање дјеце, а такођер и дјеца, без обзира да ли су мушка или женска, имају исте обавезе у погледу издржавања својих родитеља. У вези са међусобним издржавањем брачних другова, закон не прави никакве разлике засноване на полној припадности.

Имовина брачних другова

263. Кад је у питању имовина брачних другова, она може бити посебна и заједничка. Имовина коју брачни друг има у часу закључења брака остаје његова посебна имовина. Имовина коју су брачни другови стекли радом током брачне заједнице, као и приходи из те имовине чине заједничку имовину.

Поклони трећих лица учињени током брачне заједнице (у новцу, стварима, пружању помоћи радом и сл.) улазе у заједничку имовину, без обзира који их је

брачни друг примио, уколико другачије не произилази из намјене поклона или се из околности у моменту давања поклона може закључити да је поклонодавац желио учинити поклон само једном од брачних другова. Имовина коју у току брачне заједнице један брачни друг стекне по неком другом законском основу, његова је посебна имовина.

Заједничком имовином брачни другови раполажу споразумно. Својим удјелом у заједничкој имовини један брачни друг не може самостално раполагати нити га оптеретити правним послом међу живима без сагласности другог брачног друга.

Подјела заједничке имовине

264. Подјела заједничке имовине брачних другова регулисана је члановима од 266. до 271. Породичног закона. Брачни другови могу имовину споразумно подијелити, тако да одреде дијелове у читавој имовини или на једном дијелу имовине или на појединој ствари, као и да сваком брачном другу припадну поједине ствари или права из те имовине, или да један брачни друг исплати другом новчану вриједност његовог дијела.

Сваки брачни друг може тужбом захтијевати да суд утврди колики је његов дио у заједничкој имовини, или једном дијелу те имовине, или на појединој ствари из те имовине. У оваквим случајевима суд одређује величину удјела брачног друга према његовом доприносу у стицању заједничке имовине, при чему води рачуна не само о личном дохотку и заради сваког брачног друга, већ о помоћи једног брачног друга другоме, о раду у домаћинству и породици, о бризи и васпитању као и подизању дјецe, као и о сваком другом виду рада и сарадње у управљању, одржавању и повећању заједничке имовине.

265. На висину удјела брачног друга у имовини која је претежним дијелом стечена у брачној заједници неће утјецати околност што је ту имовину други брачни друг увећао након раскида брачне заједнице, ако је својим понашањем спријечио учешће брачног друга у даљем стицању. Брачни друг, који је својим радом у току брачне заједнице допринио одржавању и повећању посебне имовине другог брачног друга (нпр. унапређивањем пољопривредног имања и сл.), може тужбом захтијевати да други брачни друг да одговарајућу накнаду у новцу. Брачни друг чији је удио у стицању заједничке имовине или поједине ствари из заједничке имовине знатно нижи од удјела другог брачног друга, или када то оправдавају посебне околности, може тужбом захтијевати диобу заједничке имовине, тако да суд обавезе другог брачног друга да му накнади протувриједност његовог удјела у новцу, сразмјерно вриједности заједничке имовине на дан доношења пресуде. Приликом диобе заједничке имовине, на захтјев брачног друга, у његов ће се дио унијети они предмети из заједничке имовине који служе за обављање његовог занимања. Из заједничке имовине издвојит ће се и предати брачном другу, поред његовог дијела, и оне ствари стечене радом у току брачне заједнице које служе искључиво његовој личној употреби. Ако је вриједност наведених ствари несразмјерно велика у односу на вриједност целокупне заједничке имовине, извршит ће се диоба и тих ствари, осим ако брачни друг који би ове ствари требало да добије не надокнади другом брачном другу одговарајућу вриједност или не уступи другом брачном другу, по његовом пристанку, друге ствари. Брачном другу коме се повјеравају заједничка дјeca на заштиту и васпитање дају се, поред његовог дијела, и ствари које служе само дјеци или су намијењене само њиховој непосредној употреби. Код диобе заједничке имовине, брачном другу коме су повјерена заједничка дјeca на заштиту и васпитање додјељују се оне ствари за које је очигледно да су у интересу да буду у посједу и власништву брачног друга коме су дјeca повјерена. Код диобе заједничке имовине, сваком ће се брачном другу

урачунати у његов дио сразмјерна вриједност оног што се дугује по основу заједничког стицања у браку. Ако је у извршном поступку одређена продаја ствари из заједничке имовине ради намирања удјела једног брачног друга, тај брачни друг има право прече куповине тих ствари. Брачни друг не одговара за обавезе које је његов брачни друг имао прије ступања у брак. Он за те обавезе не одговара како својом посебном имовином, тако и својим дијелом у заједничкој имовини. Према одредбама ПЗ, брачна и ванбрачна заједница су изједначене у свим односима који се тичу дјеце у најбољем интересу дјетета.

Усвојење

266. Усвојење је институт породично-правне заштите дјетета без родитељског старања и регулиран је одредбама ПЗ (чл. 142-171). Усвојење има за циљ да између усвојоца и усвојеника успостави односе који постоје између родитеља и дјеце, уз пружање дјетету услова живота какве имају дјеца у породици .

Усвојење може бити потпуно и непотпуно. Потпуно се може усвојити дијете до пет година живота, које нема живе родитеље, чији су родитељи непознати, дијете које су родитељи напустили а више од једне године не зна им се мјесто боравка, или чији су родитељи пред надлежним органима старатељства пристали да њихово дјете буде усвојено. Непотпуним усвојењем између усвојеника и усвојоца и њихових потомака заснивају се односи сродства, као и права и дужности који постоје између родитеља и дјеце. У правном систему БиХ /оба ентитета/ послови усвојења повјерени су центру за социјални рад као надлежном органу старатељства.

Усвојилац дјетета може бити само држављанин БиХ, а изузетно усвојилац може бити и страни држављанин, ако за то постоје нарочито оправдани разлози, о чему одлучује надлежни орган, а то је у ФБиХ Министарство социјалне политике, расељених лица и избјеглица.

Старатељство

267. Старатељство према позитивним прописима ФБиХ, као институт породично-правне и социјалне заштите, има за циљ да друштвена заједница пружи заштиту малољетној дјечи која нису под родитељским старањем (чији су родитељи умрли, нестали, непознатог боравишта, којима је одузето родитељско право, одузета пословна способност, који занемарују родитељске дужности, који су одсутни (члан 13. ПЗ). Мушкарци и жене имају иста права везано за старатељство над дјецом и нису одређена брачним статусом жене, јер је у нашем правном систему изједначена брачна и ванбрачна заједница. Одлуку о старатељству над дјететом, у сваком појединачном случају, доноси надлежни орган старатељства (центар за социјални рад) у најбољем интересу дјетета.

Повјеравање дјеце приликом развода

268. Приликом развода брака или завршетка заједничког живота, дијете-дјеца се по одлуци суда повјеравају једном од родитеља на васпитање, чување и издржавање са обавезом другог родитеља да доприноси издржавању. Приликом утврђивања издржавања, суд узима у обзир узраст дјетета, примања родитеља, који је дужан да даје издржавање као и његове властите потребе (чл. 251-255 ПЗ). У пракси рада судова ова се одредба често не поштује /суд не проводи извршење својих одлука о издржавању дјетета/ законска алиментација/, чиме се угрожавају права дјетета на одговарајући животни стандард и што доводи до још већег сиромашења дефицијентних породица,

односно жена као самохраних мајки, којима се по одлуци суда најчешће дјеца повјеравају. То су ситуације када један од родитеља, а то је најчешће отац дјетета, не извршава своје законске обавезе издржавања, или када родитељ због своје социјалне угрожености није у могућности да подмирује своје обавезе издржавања дјетета-дјеце.

Кривична дјела против брака и обитељи (заштита)

269. Двобрачност - У члану 231. каже се: (1) Ко закључи нови брак иако се већ налази у браку, казнит ће се затвором до једне године. (2) Казном из става 1. овог члана казнит ће се и ко закључи брак с особом за коју зна да се налази у браку.

270. Омогућавање закључења недопуштеног брака - Члан 232: Овлаштена лица пред којом се брак закључује или матичар који вршењем своје службене дужности свјесно допусти да се закључи брак који је по закону забрањен, ништаван или се сматра непостојећим, казнит ће се затвором до једне године.

271. Ванбрачна заједница с малољетном особом - У члану 233. стоји: (1) Пунољетна лица која у ванбрачној заједници живи с малољетном особом која је навршила четрнаест година, казнит ће се затвором од три мјесеца до три године. (2) Казном из става 1. овог члана казнит ће се родитељ, усвојитељ или старатељ који малољетној лицу која је навршила четрнаест година допусти да у ванбрачној заједници живи с другом особом или га на то наведе. (3) Ако је дјело из става 2. овог члана учињено из користољубља, учинитељ ће се казнити затвором од шест мјесеци до пет година и новчаном казном. (4) Ако се брак закључи, гоњење се неће предузети, а ако је предузето, обуставит ће се.

272. Одузимање малољетне лица - Члан 234. наводи: Ко малољетну особу противправно одузме од родитеља, усвојитеља или старатеља или од лица којој је она повјерена, ко је задржава или спречава да она буде код лица која има право на њу или онемогућава извршење извршне одлуке о додјели малољетне лица, казнит ће се затвором до једне године.

273. Промјена обитељског стања – Члан 235. одређује: (1) Ко подметањем, замјеном или на други начин промијени обитељско стање дјетета, казнит ће се затвором од три мјесеца до три године. (2) За покушај ће се казнити.

274. Злостављање или запуштање малољетне лица - Члан 236. одређује: (1) Родитељ, усвојитељ, старатељ или друга лица која злоставља малољетну особу или грубим занемаривањем своје дужности збрињавања и васпитања запустити малољетну особу о којој је дужна да се стара, казнит ће се затвором од три мјесеца до три године. (2) Казном из става 1. овог члана казнит ће се родитељ, усвојитељ, старатељ или друга лица која злоставља малољетника или принуђава малољетну особу на претјеран рад или рад који не одговара узрасту малољетне лица или на просјачење или је из користољубља наводи на вршење других радњи које су штетне за њезин развитак. (3) Ако је услед дјела из ст. 1. и 2. овог члана наступило теже оштећење психичког или физичког здравља малољетне лица, учинитељ ће се казнити затвором од једне до осам година.

275. Кршење породичних обавеза - Члан 237: (1) Ко грубим кршењем својих законских обитељских обавеза остави у тешком положају члана обитељи који није у стању да се сам о себи стара, казнит ће се затвором од три мјесеца до

три године. (2) Ако члан породице, услед разлога из става 1. овог члана, изгуби живот или му здравље буде тешко нарушено, учинитељ ће се казнити затвором од једне до осам година. (3) При изрицању условне осуде суд може учинитељу поставити услов да уредно извршава своје обавезе збрињавања, васпитања и издржавања.

276. Избјегавање издржавања - Члан 238: (1) Ко избјегава да даје издржавање за лице која је на основу извршне судске одлуке или извршног поравнања закљученог пред другим надлежним органом дужан издржавати, казнит ће се затвором до једне године. (2) При изрицању условне казне суд може учинитељу поставити услов да уредно плаћа издржавање, као и да измири приспјеле обавезе. (3) Ако је учинитељ дјела из става 1. овог члана испунио своју обавезу до изрицања првостепене пресуде, може се ослободити од казне.

277. Родоскрвнуће - Члан 239: Ко изврши обљубу са сродником по крви у правој линији или с братом, односно сестром, казнит ће се затвором до три године.

278. Спречавање и неизвршавање мјера за заштиту малољетника - Члан 240: (1) Ко спречава извршење васпитањених и других мјера суда и надлежних тијела за заштиту малољетника, казнит ће се затвором до једне године. (2) Одговорна лица на раду у органима или установама за заштиту, васпитање или радно оспособљавање малољетника, која у свом раду очигледно несавјесно поступа, па услед тога буде тешко угрожено здравље или развитак малољетника, казнит ће се затвором од три мјесеца до три године.

279. У оквиру пројекта «Гендер једнакост и равноправност у Босни и Херцеговини» - пилот фаза, били су подржани пројекти невладиних организација са темама гендер. Генерално се може рећи да су активности и циљеви из споменутих пројеката (укупно 21 за подручје оба ентитета) врло скромно обухватили могуће поље дјеловања дато у Конвенцији о укидању свих облика дискриминације против жена. Одређени аспекти брака и обитељских односа из члана 16. Конвенције су обухваћени у оквиру три пројекта. Два пројекта су имала за циљ да брачне и предбрачне партнере упознају са значајем једнаких права у брачном и обитељском животу, посебно са аспекта права и обавеза о васпитањеу дјете, а један је прецизирао и рад на припреми пренаталних активности. Трећи пројекат у Ливну осигурао је услове за подизање квалитета васпитања дјете формирањем играонице за дјецу до 7 година, која је тако постала једино мјесто за чување дјете, њихову социјализацију и игру. Уважавајући да су се ови пројекти одвијали у условима опћег слабог економског стања у земљи, послеријатне обнове и још увијек великог броја избјеглица и расељених лица у споменутих општинама, а тиме и присутних социјалних проблема, велики је помак увођење гендера у малим срединама (пилот- опћине) и показује да Конвенција не само да обавезује државне органе у остварењу садржаних права него је отворен велики простор за дјеловање свим заинтересираним лицима и институцијама.

ДОДАТАК:

Листа закона
Статистички подаци и истраживања